

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:
MIHELICS VID

BÁNK JÓZSEF
FAITH ISTVÁN
FALU TAMÁS
GERLEI JÓZSEF
GILLE, JULES
KOSZTOLÁNYI ISTVÁN
NYIRI TAMÁS
PROKOPP GYULA
RÓNAY GYÖRGY
SINKÓ FERENC
SZEGLHÁLMY ELEMÉR
WEST, MORRIS
írásai

1965 SZEPTEMBER

Ára: 5 forint

TARTALOM

Oldal

<i>Bánk József</i> : Magyar főpapok az új vatikáni zsinaton	513
<i>Nyíri Tamás</i> : Véletlen, emelkedő valószínűség, fejlődés	521
<i>Falu Tamás</i> : Diófa, Öreg, Krumplicukor, Két kéz, A szív mozgósítása (Versek)	527
<i>Prokopp Gyula</i> : Vitéz János Esztergomban	528
<i>Gerlei József</i> : Tíz előtt öt perccel (Elbeszélés)	531
<i>Jules Gille</i> : A küszöbömön egy veréb táncolt, A rét szélén ülök, Az erdők közé visz utam, Köszentek, Szent Ferenc jött s leült (Versek, <i>Rónay</i> <i>György</i> bevezetésével és fordításában)	535
<i>Morris West</i> : Az ördög ügyvédje (Regényrészlet)	539
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények (A modern ember hitnehézségei).....	547
<i>Kosztolányi István</i> : A kis út (Az aggodalom üdvösségünkért)	551

NAPLÓ

Hogyan él és dolgozik VI. Pál pápa? (*Sinkó Ferenc*) 553; Egy brazil püspök nyílt levele Branco tábornagynak 556; Az olvasó naplója (*Rónay György*) 559; Képzőművészet (*Dévényi Iván*) 561; Zenei jegyzetek (*Rónay László*) 563; Filmek világából (*Bittei Lajos*) 564; Hozzászólások a liturgikus reformhoz 565; A maszadai ásatások (*Kosztolányi István*) 570; Emlékezés Kölcsey Ferencre (*Szeghalmi Elemér*) 572; Korlátolt mérvű eutanázia? (*Faith István*) 574; Jegyzetlapok (r. gy.) 576;

573

Felelős szerkesztő:

*Mihelics Vid*Főmunkatársak: *Dorombay Károly, Pfeifer János, Radó Polikárp*Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség

A szerkesztő a hét első három napján fogad a szerkesztőségben (V., Kossuth Lajos u. 1.), lehetőleg az időpont előzetes megbeszélése alapján. Kéziratokat Budapest 5. Postafiók 195. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekk-számla száma: 37.343. Külföldi előfizetések: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest V., József nádor tér 1. Ügyfélszolgálat. Index-szám: 26.921.

Megjelenik minden hónap elején

Ára: 5.— forint

MAGYAR FŐPAPOK AZ ÚJ VATIKÁNI ZSINATON

Szerte a világon általános érdeklődés kíséri a második vatikáni zsinatot. Katolikus és nem-katolikus, hívő és nem-hívő, mindenki beszél, ír, vitatkozik róla. Vannak akik helyeslik, vannak, akik súlyos kifogással illetik, de csak kevesen mennek el mellette közömbösen. Már ez is mutatja, hogy igen jelentős esemény a most üléselő zsinat.

A téves értékelésnek sokszor az a magyarázata, hogy az emberek kívülről nézik a zsinatot. Így sem módjuk, sem lehetőségük nincs arra, hogy igazi lényét, valóságát belülről megismerjék. Ezért szeretném érzékeltetni, hogy miként is fest a zsinat belülről nézve.

Először is tisztázzuk, hogy mi nem a zsinat. Az egyetemes zsinat nem parlament, amelyben a népszuverénitás alapján a nép kiküldöttjei, választottjai, képviselői foglalnak helyet. A zsinaton résztvevő bíborosok, érsekek, püspökök s a többi atyák nem a hívő nép s nem is az egyes országok katolikus közösségének küldöttei, mivel hatalmukat nem azoktól kapják. Az egyházi alkotmány szerint a pápa és a püspök hatalmukat az Istentől nyerik, s éppen azért ők mint az Istennek a küldöttei, mintegy képviselői, jelennek meg a zsinaton. Mégis az egész egyház jelen van a zsinaton. Nemcsak forró imájával és az egyház megújításáért fohászkodó lelkesedésével, hanem jelen van a többszáz személyt számláló hittudós, kánonjogász és egyéb szakértő, sőt külön meghívott világi személyek által is, akik maguk is a hívők köréből jönnek és azok vágyát, kívánságát tolmácsolják.

A zsinat nem is alkotmányozó nemzetgyűlés, amelynek feladata szokott lenni, hogy új fordulat után új alkotmányt adjon az országnak. Az egyház alapalkotmánya a Szentírásban adva van. Magától Krisztustól ered, tehát isteni eredetű, amely az apostolokon keresztül jutott el hozzánk. Az egyház alapalkotmányát sem a pápa, sem az egyetemes zsinat nem módosíthatja. Legfeljebb jobban kifejtheti, autentikusan megmagyarázza és tudományosan meghatározhatja, mint ezúttal is történt az egyházzal szülő konstitúcióban.

A zsinat nem hasonlítható nemzetközi kongresszushoz sem, amelyen a különböző államok teljhatalmú megbízottjai egyenlő joron vesznek részt, ott tanácskozásokat folytatnak, határozatokat hoznak, vagy maguk fölött álló szervezetet létesítenek, amilyen például az Egyesült Nemzetek Szervezete. Az egyház már alapítása szerint egy és egyetemes, és mint ilyen megelőzi a rész-egyházat, a különböző országokban levő egyházmegyéket, amelyeknek élén püspökök állnak. A világegyház püspökei sem úgy jönnek össze, mint különböző országok egyházainak fejei és vezetői. Az egyházban a nemzeti vonásnak nincs külön jogi jelentősége. Az egyes püspökök hatalma itt nem válik külön a püspöki kollégium, az egész püspöki testület, hatalmától, amely a szuverénitást testesíti meg az egyházban a pápával együtt.

A zsinat szabatos jogi meghatározását így fogalmazhatnók meg: Az egyetemes zsinat az összegyűlés, vagyis a földkerekség püspökeinek és szavazati joggal felruházott többi prelátusainak egyházi ügyekben való tanácskozás és határozathozatal céljából a pápa által összehívott és az ő vagy megbízottja elnöklete alatt tartott összejövedele. E szürkének látszó meghatározás mögött az élet csodálatos gazdagsága feszül. Minden egye-

temes zsinat tulajdonképpen egy új pünkösdi lendületét sugározza felénk. Amint az első jeruzsálemi zsinaton az apostolok csodálatos öntudattal és félreérthetetlen meggyőződéssel mondták: „Visum est nobis et Spiritui Sancto”, vagyis úgy döntöttünk, „amint nekünk és a Szentléleknek tetszett”, ugyanez áll minden egyetemes zsinatról. Az egyházban, amely a továbbélő Krisztus, a Szentlélek ma is, most is és az idők végezetéig csodálatosan, de valóságosan működik.

Ezért nem értheti meg teljesen az egyházat az, aki csak kívülről szemlélődik. A hitnek lámpása is szükséges ahhoz, hogy felismerjük igazi lényét, természetét és titkát. Az egyház a valóságban titok: Krisztus titokzatos teste. Üdvintézmény az egyház, amely egybekapcsolja a láthatót a láthatatlannal, a végest a végtelennel, a mulandót az örökkel, a semmit a mindenséggel, a földet az éggel, az embert az Istennel. Ebből következik, hogy az egyház feladata mindenekelőtt az ember üdvösségének, örök üdvösségének a szolgálata. Minthogy azonban e szolgálat módja koronként változik, az egyháznak folyvást új utakat is kell keresnie, hogy mindig korszerűen betölthesse hivatását.

A zsinat összehívásának okai

Ez lényegében már felelet is arra a sokszor hallott kérdésre, hogy miért volt szükség a mostani zsinatra. Ne feledjük ugyanis, hogy közel egy évszázada folyt le már a megelőző, az első vatikáni zsinat, s azóta igen nagy változások adódtak az egyes emberek és az emberi közösségek életkörülményeiben.

Részletekre térve át azonban, célszerűnek mutatkozott az is, hogy az egyház ilyen ünnepélyes formában tanúsítsa létét a világon. S valóban, ezen a zsinaton a világ egyház minden eddigi zsinatnál szembevetőbben láthatóvá, érezhetővé vált. Mindenki számára nyilvánvaló lett, hogy az egyház ma sem „elhanyagolható mennyiség”. Egy marxista író így jellemezte ezt: „A katolikus egyház szavára jelenleg a világon sok millió ember hallgat, éppen azért nem közömbös, hogy az ilyen hatalmas és tekintélyes szervezet miként foglal állást a világ problémáival, különösen az emberiség életbevágó kérdéseivel, az igazi békével és jóléttel kapcsolatban.” (*Világosság* 1965. április, 213.) Újlag igazolta az egyház a világ felé is a maga egységét és egyetemességét. Kitünt, hogy amint az apostolok egy testületet alkottak, úgy a világ püspökei is egy püspöki kollégiumot alkotnak, vagyis az apostolok testületének jogutódjai. Ez a testület azonban a fej, mint egységesítő elv nélkül el sem képzelhető. A pápa, aki Péter utódja, a világ püspökei testületének a feje: „caput et mater omnium Ecclesiarum”. A zsinaton sok lehetősége nyílik annak is, hogy a világ minden tájáról összejött püspökök jobban megismerjék egymást és egyházuk helyzetét. A gondolatok, tapasztalatok, munkamódszerek cseréjére és átadására óriási lehetőség kínálkozik. Megerősödik bennük az összetartozás és az egymásért való felelősség tudata, ami magával hozza az egész egyház ügyéért való áldozatvállalás szellemét. Mert csak egy egyház van és ezért az egy egyházzért bizonyos vonatkozásban minden apostolutód, minden püspök felelős.

Mint már utaltam rá, fölöttébb időszerű is volt már ennek az újabb egyetemes zsinatnak összehívása. A történet folyamán az első niceai zsinattól (325) az első vatikáni zsinatig (1869–70) 20 egyetemes zsinatot számlál az egyház. Hajdan a hit és erkölcs problémáit, amelyek az egész

egyházat érintették, szabályozták és oldották meg egyetemes zsinaton. A megelőző, az első vatikáni zsinat az egyház szervezetének kifejtésénél csak a főnek, a pápának a hatalmát tudta szabatosan kidolgozni. Az akkori történeti események miatt (háború) ez a zsinat kénytelen volt megszakítani munkáját és az egyház szervezetének további kiépítése — a püspöknek a pápához való viszonya, a papság és a világi hívőknek jogi helyzete stb. — rendezetlen maradt.

A mostani zsinat időszerűségét így doktrinális szempontok is indokolták. Vitán felül áll, hogy az egyetemes zsinaton rendes körülmények között elsősorban a tanítói hivatal dominál. Az egyház ilyenkor abban az esetben is, ha nem hirdeti ki új dogmákat vagy meghatározásokat, hitelesen előadja és kifejti a katolikus tant a felmerülő vitás kérdésekben, s lerögzíti álláspontját a hitélet és a keresztény magatartás problémái tekintetében. Ma a dogmafejlődés vonalán az egyházzal szóló tan és a Mária-tan kívánt kifejtést, ami meg is történt az egyházzal szóló dogmatikus konstitúció kihirdetésével. Óriási fejlődésen mentek át az utóbbi évtizedekben a biblikus tudományok is. Szükségessé vált tehát a kinyilatkoztatás forrásainak átvizsgálása és hiteles kifejtése is. Nagyon sok a morális probléma is, amely megoldásra vár. Különösen XII. Pius pápa megnyilatkozásai nem kevés útmutatást nyújtottak, de a szórványos és csupán egyes esetekre szóló pápai megállapításokat mintegy rendszeres kódexbe kell lerögzíteni, ahogyan azt régebben a Syllabusokban tették. Nyilatkozni kell továbbá a modern kultúra és civilizáció pozitív értékeiről, amelyeket a kereszténység is elfogad. A háború és béke életbevágó problémájáról sem lehet megfeledkezni. Ezekkel a kérdésekkel foglalkozik az ún. 13. szkéma, amely az egyház és modern világ kapcsolatát tárgyalja.

Az egyetemes zsinat szükségességét sürgette a törvényhozói szempont is. Az egyház életének és szervezetének fejlődése megkívánja a jogrendjének állandó hozzá alkalmazását az idők megváltozott feltételeihez és mindig új igényeihez. Minden jogszabály életszabály, ha tehát az élet közben másként alakult, akkor új szabályt kell adni számára. Az ötven éve kihirdetett egyházzogi kódex is reformra szorul. Szükséges a spiritualitás és a vallási elem hangsúlyozottabb kidomborítása, és a jogrendszer megszabadítása a fölösleges földies anyagi terhektől. Az átrendezést indokolja elsősorban az egyház misztériumának és szerkezetének mélyebb, újabb elemzése, a pápa és püspökök jogi viszonyának új alakulása, a laikus elem nagyobb felelőssége az egyházban, a más-vallásúakhoz való viszony, az egyház és az államok közötti kapcsolatok új értékelése. A liturgiáról szóló konstitúció szerint megkívánja a kódex felülvizsgálását. Ki gondolná továbbá, hogy a kódex mai javadalmi jogrendszere érintetlen maradhat? A büntető jog középkori rendszerének — különösen az „ipso facto” beálló cenzuráknak — revideálása szintén elengedhetetlen. A világi hívek helyzetét az egyházban, amiről eddig a kódexben csupán néhány kánon szólt, több új jogszabállyal kell rendezni. A püspökök is nagyobb autonómiával bírnak a jövőben, ami bizonyos decentralizációt von magával az egyházban. A püspöki konferenciák szerte a világon fontos jogi testületekké válnak, amelyekkel szintén foglalkozni kell a törvénykönyvben. Egészen új fénybe kerül a katolikusok és nem-katolikusok kapcsolata az ökumenizmusról szóló dekretum szellemében. A házassági akadályokat is csökkenteni kell, és a bonyolult perjogot le kell egyszerűsíteni.

A pasztorális szempont is sürgette az egyetemes zsinatot. A modern időben elengedhetetlen a lelkipásztori munka korszerűsítése. A mai megváltozott szociális, kulturális, lélektani körülmények között új módszerekre van szükség. Az új, konkrét azonban csak akkor vonz, ha személyes meggyőződésé válik, annál is inkább, mert a mai ember nem szíveli a formalizmust és a csupán tekintélyi intézkedéseket. A személyes felelősség felébredése erkölcsi téren, valamint az érzelmek és szokások kifinomítása ugyancsak nagy feladat. Hasonlóképpen a mai ember nevelése, sőt újranevelése a vallás gyakorlataira. A vasárnap megszentelése, a keresztény lelkület meghonosítása a modern ember különböző életmegnyilvánulásában (iskola, munka, szórakozás, divat, kultúra, társadalmi s nemzetközi rend, stb.) sürgető szükségesség. Mindezeknek a kérdéseknek megoldásához megfelelő eszközök és módszerek kellenek, és szükség van a papság és a világiak szorosabb együttműködésére. Ebből a szempontból is fontos a szerpapi rendnek önálló renddé történt nyilvánítása, mikor is alkalmas nős emberek is felvehetik ezt a rendet.

Az első magyar beadvány

A zsinat első ülészaka, mint emlékezetes, 1962 utolsó három hónapjában folyt le. Hazánkból ezen két zsinati atya vett részt: *Hamvas* Endre, akkor csanádi püspök, és *Kovács* Sándor, szombathelyi püspök. *Brezanóczy* Pál egri apostoli kormányzó, mivel akkor még nem volt püspök, a pápától meghívott zsinati szakértőként jelent meg az üléseken. A két zsinati atyát és az egy zsinati szakértőt hat személy kísérte el Rómába.¹ Az első ülészakon, amely a zsinat számára is a módszer és tárgyalási út keresésének az időszaká volt, *Hamvas* Endre püspök szólt hozzá ahhoz, a XXIII. *János* pápa által kívánt nyilatkozathoz, amellyel a zsinat a világ népeihez fordult. Ebben az ülészakban a zsinat 36 ülést, ún. „kongregációt” tartott.

A második ülészak 1963. szeptember 29-én kezdődött. Erre már öt magyar zsinati atya utazott ki Rómába, még pedig *Hamvas* Endre, akkor csanádi püspök, *Kovács* Sándor szombathelyi, *Papp* Kálmán győri püspök, *Kovács* Vince püspök, váci apostoli kormányzó és *Szabó* Imre püspök, esztergomi vikárius. *Brezanóczy* Pál egri apostoli kormányzó ez alkalommal is mint zsinati szakértő vett részt a zsinaton. Az öt zsinati atyát és a szakértőt ez alkalommal hét személy kísérte el.²

Ezen az ülészakon a magyar zsinati atyák már élénk tevékenységet fejtettek ki. *Hamvas* Endre október 15-én írásbeli beadványt nyújtott be a zsinat titkárságához a Magyarországon hajdan virágzó licenciátusi intézményről. A licenciátusok tudvalevően olyan világi hívek voltak, akik kellő helyi előkészítés és vizsga után bármiféle egyházi rend felvétele nélkül megbízást kaptak a területileg illetékes püspöktől a kereszttség kiszolgáltatására, a házasulandók esketésére, a haldoklók előkészítésére s más — egyházi rendhez nem kötött — ténykedések végzésére. A licenciátusi intézmény a török hódoltság idején eredeti módja volt hazánkban a paphiány orvoslásának. Ami akkoriban szükségmegoldásként bevált, ma már persze nem lenne alkalmazható. A beadvány

1. Ezek a következők: *Esty* Miklós, *Semptej* László, *Radó* Polikárp, *Timkó* Imre, *Mihelics* Vid és *Hamvas* István.

2. *Timkó* Imre, *Bánk* József, *Pataki* Kornél, *Csepregi* Ignác, *Ákos* Géza, *Siminszky* Ervin és *Hamvas* István.

mindenesetre érdekes és hazánk tekintélyét öregbítő történelmi adalékot szolgáltatott a diakonátus visszaállítását célzó vitához.

Javaslatok a püspöki jogkörre vonatkozóan

November 11-én azután *Hamvas* Endre, mint a püspöki konferenciák elnöke, a magyar püspökök nevében egy hosszabb, 10 gépelt oldalra terjedő „votumot” terjesztett be a zsinati titkárságon a püspöki jogköréről és az egyházmegyék kormányzásáról szóló dekretum-tervezethez. Javaslatoakat tartalmazott ez arra vonatkozóan, hogy a pápa hatalmához, amelyet az első vatikáni zsinat oly szabatosan megfogalmazott, hogyan lehetne a püspöki jogkört hozzáalkalmazni. A „votum” három lehetőséget jelöl meg.

Egyik a bíborosi testület fölfrissítése, megújítása. A 230. kánon szerint a bíborosok a pápának a világegyház kormányzásában legfőbb segítői és tanácsadói. A XVI. század előtt a valóságban igen nagy hatalommal rendelkeztek. Azóta a római kongregációkban fejtenek ki jelentős működést, ahol testületileg döntenek egyes kérdésekben. A bíborosi testület azonban, mint olyan, a pápaválasztás fontos jogkörét kivéve tulajdonképpen teljesen névleges intézménnyé zsugorodott össze. A magyar püspökök szerint a testületet át kellene alakítani, még pedig úgy, hogy minden ország katolikus egyháza arányosan helyet kapjon benne. A bíborosi kalapok szétosztásánál ne csak a hagyomány vagy szokás érvényesüljön egyedül, hanem legyenek tekintettel az országok arányára is. Több ország van jelenleg is, amelynek nincs képviselte a bíborosi testületben. Hasonlatképpen fel lehetne hozni az ENSZ-et, ahol minden ország, amely tagja ennek a nemzetközi szervezetnek, megfelelő delegációval képviselteti magát. Mondott esetben a bíborosi testület valóban az egész világegyházat képviselő szervvé alakulna át. Másik lehetőség, hogy a pápa mellett egy püspöki tanácsadó világtestület létesülne, amelyben a püspöki kollégiumot az egyes országok püspöki konferenciáin választott küldöttek képviselnék, és pedig akként, hogy minden tíz vagy húsz püspökre egy-egy küldött esnék. Ez a nemzetközi testület, amely mintegy 2–300 tagból állna, állandó titkársággal rendelkezne Rómában, időnként azonban a pápa hívására össze is jönne Rómába, hogy együttesen határozzon a felmerült vitás ügyek fölől, illetve a pápának tanáccsal szolgáljon. A harmadik mód a pápa és püspökök szorosabb együttműködésére, ha minden ország püspökeinek állandó megbízottjuk, képviselőjük lenne Rómában, még pedig püspöki rangban. Azokban az országokban, amelyek diplomáciai kapcsolatot tartanak fenn a Szent-székkal, megtaláljuk a nunciusokat vagy internunciusokat, akik a pápát képviselik. Ennek mintájára az egyes országok püspöki karainak is meg lenne püspöki rangban lévő képviselőjük a Szent-széknél, akit minden olyan ügyben, amely az illető ország egyházi ügyeit érinti, szentszéki döntés előtt meg kellene kérdezni. Igaz ugyan, hogy a római Kuriában most is vannak a különböző országok katolikus egyházi ügyei részére pappreferensek, de ezek a nyelv, a történeti, földrajzi, szociális és egyéb körülmények ismeretének hiányában nehezen tudják ellátni maradéktalanul a feladatukat.

Foglalkozott a magyar zsinati atyák előterjesztése a püspöki hatalom kiterjesztésével is. Kiemeli, hogy amikor szerte a világon az egységesülés folyamata mutatkozik, akkor nem előre haladó, hanem sajnálatosan visszafelé húzó irányzat lenne az egyetemes egyházat különböző nemzeti

egyházakra szaggatni. Nagyon óvatosan kell tehát kezelni egyeseknek azt a törekvését, amely a püspököket így vagy úgy ki akarja vonni a római Kúria hatalma alól. Tagadhatatlan viszont, hogy a püspöki jogkör bizonyos kiszélesítését és a rezervációk megszüntetését nem lenne helyes tovább halasztani.

Szól az előterjesztés a püspöki hatalom bizonyos mérsékléséről is. Általánosságban tapasztalni lehet, hogy mindenki igyekszik kiterjeszteni és növelni a hatalmát. Ez a törekvés nyilvánul meg a zsinaton is egyes püspökök részéről. Ám igen nagy körületekintésre és mérsékletre van szükség ebben a tekintetben. Mert ha a pápai jogkört illetően bizonyos decentralizációt, vagy modern szóval élve, némi demokratizmust egyesek szükségesnek tartanak, ugyanígy kell vélekedni a püspöki hatalomról is. Ahogyan a pápát a világegyház kormányzatában a püspöki kollégium segíti, ugyanúgy kell a püspököt az egyházmegye kormányzatában a papságnak, a presbiteriumnak segítenie. A 391. kánon szerint a káptalan a püspök tanácsadó testülete és szenátusa, amely széküresedés esetén káptalani helynököt választ. De amint a bíborosi kollégium — a pápaválasztás kivételével — merő tiszteletbeli testületté zsugorodott össze, ugyanígy a káptalan is a káptalani helynök megválasztási jogán kívül szinte árnyéktestületté változott. Megmaradt még ugyan számára a kórus-szolgálat, bár a modern időkben ez is szinte teljesen elenyészett. Megszűnt a káptalani javadalom, nincs káptalani osztalék, jelenléti „disztribúció”. Mindez már szinte anakronisztikusnak tűnik. A káptalan ma már teljesen át kellene szervezni, hogy valóban segítsége, szenátusa legyen a püspöknek, és rajta keresztül egészséges demokratizmus érvényesüljön az egyházmegye kormányzatában. Nincs püspök, aki minden ügyet egyedül el tudna látni. Azért a káptalant be kell vonni az egyházmegye kormányzásába, a személyi ügyek intézésébe, a főespereseket különösen az esperesi koronák ügyeinek ellenőrzésébe, az anyagi ügyek intézésébe, stb. Ha ilyen módon a püspök az egyházmegye kormányzásában más személyeknek a segítségét is igénybe veszi, intézkedése nemcsak körültekintőbb és súlyosabb lesz, hanem megoszlik a felelősség és az esetleges teher is. A javaslat a továbbiakban részletesen szól a koadjutor-püspökökről és a segédpüspökökről. Kíváncsúnak tartja, hogy a zsinat a koadjutor- és segédpüspök jogkörét részletesen körülírja. Kitér a „votum” a püspöki konferenciák szabályzati kérdéseire is. Előadja, hogy Magyarországon már száz éve vannak ilyen konferenciák és igen nagy tekintélynek örvendenek. Határozatai irányító jellegűek, rendkívüli esetekben pedig kötelező erejűek.

Felhívja végül a javaslat a figyelmet arra, hogy a zsinati skémában a szerkesztők hol a „concilium”, hol a „synodus” szót használják, jöhetnek az utolsó zsinat, amelyet még synodusnak neveztek, a trienti volt. Maga az Egyházi Törvénykönyv csak az egyházmegyei zsinatot nevezi synodusnak. Kíváncsún lenne tehát, hogy valamennyi skémában a „Sacrosanctum Concilium” elnevezése szerepeljen.¹

A hosszú javaslat alapján Hamvas püspök felszólalásra is készült a püspöki konferenciát tárgyaló zsinati problémával kapcsolatban, a napirend azonban váratlanul úgy alakult, hogy erre már nem került sor. Tervezett felszólalásának szövegét azonban benyújtotta a zsinat titkárságának, annál is inkább, mert az írásbeli javaslatok egyenértékűnek számítanak

¹ A „votum” szövegét e sorok írója dolgozta ki, aki mint kánonjogász állt Hamvas csanádi püspök szolgálatára, s a második ülészak idején titkárként is működött mellette.

a szóbeli felszólalásokkal, s azokat is kinyomtatják. Jóleső mozzanat, hogy a francia püspöki kar titkára 1964. február 14-i keltezésére Hamvas püspökhöz intézett levelében — amelyben a francia püspöki konferencia szervezetéről nyújtott tájékoztatást — igen melegen és elismerően nyilatkozott a magyar püspököknek a püspöki konferenciákkal kapcsolatos javaslatairól.¹ A magyar püspökök nevében Hamvas Endre még egy írásbeli javaslatot nyújtott be ezen az ülésszakon. Ebben a vegyesházasságok reformjáról vonatkozóan fejtették ki álláspontjukat.

Három felszólalás három szkémához

Nyilvános felszólalásra ebben a második ülésszakban november 21-én került sor. A 2185 zsinati atya jelenlétében *Lercaro* bíboros elnöklete alatt tartott ülésen az ökumenizmusról szóló szkéma általános vitájában *Hamvas* Endre tette meg a magyar zsinati atyák képviselőitől észrevételeit. Rámutatott arra, hogy Magyarország Kelet és Nyugat megyéjén fekszik, olyan terület hát, amely szerepet vihet mind a vallási türelmesség fejlesztésében, mind az ökumenizmus szolgálatában. Példaként említette, hogy az államszervező Szent István a latin ritust honosította meg az országban, nem állta azonban útját annak, hogy Veszprémben keleti szertartású kolostor létesüljön. A legfőbb teendő napjainkban az — emelte ki *Hamvas* püspök —, hogy a katolikusok minden tekintetben jó példával járjanak elől s ezzel vonzóvá tegyék vallásukat.

A zsinat harmadik ülésszakán, amely 1964. szeptember 14-én kezdődött és november 21-én ért véget, már tizenegy főpap képviselte magyar katolikus egyházunkat. Következménye volt ez annak a megváltozott légkörnek, amelyet az 1964. szeptember 15-én a Magyar Népköztársaság kormány és az Apostoli Szentzség között létrejött részleges megállapodás hozott magával. Kiment a zsinatra *Hamvas* Endre, immár kalocsai érsek, *Kovács* Sándor szombathelyi püspök, *Kovács* Vince püspök, váci apostoli kormányzó, *Szabó* Imre püspök, esztergomi vikárius, *Legányi* Norbert pannonthalmi főapát, és az újonnan kinevezett öt püspök: *Brezanóczy* Pál egri, *Ijjas* József csanádi, *Cserháti* József pécsi apostoli kormányzók. *Winkler* József szombathelyi és *Bánk* József győri segédpüspökök. *Klempa* Sándor veszprémi apostoli kormányzó zsinati szakértőként jelent meg, mint a két előző ülésszakon *Brezanóczy* Pál. Az atyáknak ezúttal három kísérőjük volt.² Az újonnan kinevezett püspökök, mint emlékeztetünk rá, még püspökké szenteltetés előtt utaztak le a zsinatra, majd október 28-án valamennyi zsinati atya a budapesti Bazilikában tartott közös püspökszentelésre hazatért Rómából. Így egy hétre meg is szakadt zsinati munkájuk.

Ezen a harmadik ülésszakon, amely 47 nyilvános ülést foglalt magában, a magyar zsinati atyák közül ketten szólaltak fel. Október 14-én 2119 zsinati atya jelenlétében *Agagianin* bíboros elnöklete mellett a papság életéről és munkájáról szóló szkéma vitájában e sorok írója szólalt fel a saját nevében. Előbb a zsinat jelentőségét elemezte, majd konkrét

1 E levél vonatkozó része így hangzik: „Je garde parfaitement à l'esprit votre remarquable intervention au Concile sur ce sujet. C'est l'une des précises et celle qui sera des plus utiles pour l'organisation des Conférences épiscopales.” (Híven megőrzöm emlékezetemben azt a jelentős közbelépést, amelyet önök tettek ez ügyben a zsinaton. Javaslatauk egyike a legszabatosabbaknak s fölöttébb hasznos lesz a püspöki konferenciák megszervezése céljából.)

2 Vitányi György, Akos Géza és Hamvas István.

javaslatokat tett a plébános és káplán igazságos, békés, családi szellemű együttműködésére. Az egész katolikus világ — mondotta — valami rendkívülit és újat vár a zsinattól: új törvényeket, amelyek a mai helyzetnek megfelelnek, mindenekelőtt azonban új szíveket és új fetteket. Kell, hogy ez a zsinat, amelyet az egész egyetemes egyház lelkiismeretvizsgálatának lehet tekinteni, igazi megújuláshoz vezessen. Szavakkal azonban nem érjük el ezt, az egész egyház cselekedeteket vár tőlünk. Cselekedeteket, mert sajnos, a pápai enciklikák nagyon szép szociális és kulturális alapelveit olykor éppen az egyháziak alig méltatják figyelemre. Holott bizonyos, hogy más lenne a helyzet, ha mindenki, a nem-keresztények is látnák, hogy az általunk hirdetett alapelveket mi magunk is komolyan vesszük és a saját körünkben meg is valósítjuk.¹

A magyar zsinati atyák ünnepélyes felszólalására október 22-én került sor, amikor 2157 zsinati atya jelenlétében Döpfner kardinális elnöklete mellett „Az egyház a modern világban” című szkémát tárgyalták. A magyar zsinati atyák képviselőjében Hamvas Endre kalocsai érsek bevezetőben azt fejtegette, hogy az egyháznak a maga természetfeletti küldetéséhez mindig hűnek kell maradnia. Az egyház nem akarhat állam lenni az államban és egyetlen gazdasági rendszerhez sem kötheti magát. A mai világban az egyháznak le kell mondania felesleges kiváltságairól, hogy küldetését nagyobb szabadsággal tölthesse be. Az emberi méltóságot elemezve kiemelte Hamvas érsek, hogy nem szabad különbséget tenni ember és ember között, nemcsak faj, szín hanem vallás szempontjából sem. Végül a zsinat színe előtt ünnepélyesen is megköszönte a Szentatyának, hogy a magyar egyház érdekében a magyar kormánnyal megállapodást írt alá.

*

A zsinat negyedik és egyben utolsó ülészaka következik most, amelyen az eddig megvitatott s újból nagy körültekintéssel átdolgozott javaslatokról véglegesen döntenek. Bármint határozzanak is felőlük, nem kétséges, hogy XXIII. János pápa egyedül már azzal a ténnyel, hogy egyetemes zsinatot hívott össze, kitörölhetetlenül beleírta nevét az egyház történelmébe. És ha a liturgiáról és az egyházzal szülő, már kihirdetett konstitúciókon kívül semmi egyebet sem eredményezett volna a zsinat, már ezzel is a legjelentősebb zsinatok közé emelkedett.

1 A felszólalást a *La Croix* 1964. október 15-i száma igen pozitívan értékelte ezzel a kiemelt címmel: Mgr Bánk nouvel évêque hongrois: „Appliquons la justice sociale pour les prêtres” — „foganatosítsuk a szociális igazságosságot a papok irányában”. Részletes foglalkozik a lap tudósítása a konkrét javaslatokkal is és kiemeli: ez az első eset, hogy egy fel nem szentelt püspök felszólalt az egyetemes zsinaton.

Ne rontsd el dolgodat az emberekkel. Bensőnkben kell egy kissé dolgozni magunkon, és arra törekednünk, hogy ítéleteinkben szelidebbek, követeléseinkben szerényebbek legyünk. El kell kezdenünk, hogy az embereket olyannak fogadjuk el amilyenek, és ennek a munkának megkönnyítése érdekében mindig arra kell gondolnunk, hogy északon és délen, keleten és nyugaton mindig ugyanazokba a régi dolgokba ütközünk, és magunk is osztozunk azokban a hibákban, amelyeket másoknál kifogásolunk, és elítélünk.

Theodor Fontane

VÉLETLEN, EMELKEDŐ VALÓSZÍNŰSÉG, FEJLŐDÉS

A világ nem üvegből és betonból készült üvegpalota. Nem az óra pontosságával működő precíziós mű. Világunk konkrét folyamatait nem lehet levezetni a természettudományok elvont törvényeiből. A fizikai törvény áll akkor is, ha az előadóteremben nem sikerült a kísérlet. Joggal érdekelheti azonban a hallgatókat, hogy hányszor sikerül a kísérlet? A naprendszer törvényei semmit sem mondanak a rendszer kialakulásáról vagy fennmaradásáról, pedig ezek sem érdektelen kérdések. A konkrét valóságban mindig fellelhető nem rendszeres összetevővel a statisztika foglalkozik. A statisztikus módszer alapfogalmaihoz tartozik a *véletlen* és a *valószínű*.*

A váratlan eseményt mondjuk véletlennek. Amire nem számítottunk, amit nem véltünk. Akkor emlegetjük a véletlent, ha váratlanul összeesik két vagy több történés.

Véletlenül fejemre esik egy cserép, ha történetesen éppen akkor megyek az utcán, amikor a meglazult cserép leesik a háztetőről. Egyik történés sem véletlen abban az értelemben, mintha nem lenne elegendő oka külön-külön mindegyik történésnek. Megeshet azonban, hogy két történés térben-időben találkozik. Történetesen ugyanott és ugyanakkor megy végbe mindkettő. A történések pusztán tér-időbeli összeesésének következményét mondjuk véletlen eseménynek.

A véletlen esemény ellentéte a rendszeres előfordulás. Rendszert gyanítunk, ha véletlennek tűnő események ismétlődnek. Szabályosan ismétlődő események sorozatát pedig semmiképpen sem mondhatjuk többé véletlennek. Az írógépen játszó majom véletlenül leüthet egy-két értelmes szót. Nem lehetetlen, hogy két vagy három betű történetesen úgy kerüljön egymás mellé, hogy értelmes szót alkosson. Senki sem mondaná azonban véletlennek, ha Arany János egyik verse állna a papíron. A költemény ugyanis a betűk értelmes sorozata. A betűk értelmes sorozata pedig szabályos rendet árul el a betűk rendszertelen, vagyis véletlen eloszlásával szemben.

Természetesen egészen más kérdés, hogy egyáltalán elvárható-e egy költemény a betűk játékos kopogtatása esetén?

Világosabbá válik a dolog, ha tisztázzuk a *valószínűség* fogalmát is. A véletlen ugyanis úgy tartozik a valószínűséghez, mint árnyék a fényhez.

A kísérlet valószínűsége iránt érdeklődik az a diák, aki azt kérdi, hogy hányszor sikerül a kísérlet? Az események gyakoriságát érteti meg a valószínűség nem rendszeres történések bizonyos csoportján belül. Legegyszerűbb példa erre a szerencsejáték. Vegyük azt a határesetet, amikor csak két lehetőség van. Mi a valószínűsége annak, hogy fejet dobok? Ideális valószínűsége $1/2$, mert elvileg egyenlő esélye van a fejnek és az írásnak. Egyes dobások eredménye a kiindulási állapottól, a dobás erejétől és irányától, valamint attól függ, hogy az érme hogyan áll meg. Ez a játék nyilvánvalóan nem olyan rendszeres folyamat, mint például a bolygók keringése. Ha azonban elég hosszú sorozatot dobok, akkor körülbelül a dobások felénél fej jön ki. Ha pedig több sorozatot

* Felsőfokú matematikai képzettséggel rendelkezők elnézését kell kérnem, ha terminológiám – előttem is ismert módon – eltér az általuk megszokottól. Ennek oka abban rejlik, hogy a kérdést nem a matematika szemszögéből vizsgálom.

dobok, akkor mindenegybes sorozaton belül más és más arányban jön ki a fej. Az így kapott számok azonban csak kis eltéréssel ingadoznak az ideális $1/2$ valószínűség körül. A valószínűség azt mondja meg tehát, hogy körülbelül milyen arányban várható bizonyos események előfordulása. A kis ingadozás a véletlen, mert ebben az ingadozásban már semmiféle rendszert sem állapíthatunk meg. Azért kell rá számítanunk, mert gyakorlatilag lehetetlen úgy befolyásolni a dobást, hogy többször kapjunk fejet vagy írást. Ha tetemesen növekednék a fej gyakorisága, a felsorolt tényezőkön kívül egy újabb okot keresnénk, s minden bizonnyal meg is találunk, például az érme egyenlőtlen súlyelosztásában. Ebben az esetben azonban nem beszélhetünk többé véletlen eltérésről, mert ez az újabb tényező a fej valószínűségét növelte az írással szemben.

A feltételezett valószínűségtől való rendszeres eltérés esetén mindig egy újabb tényezőre kell gondolnunk. Ez a fontos belátás hozzásegít a véletlen és valószínű közötti különbség mélyebb megértéséhez.

A valószínű nem véletlen

Válasz nélkül hagytuk azt a kérdést, hogy elvárható-e egy költemény a betűk játékos kopogtatása esetén. Erre a kérdésre most akarunk válaszolni.

Egészen világos, hogy egy versnek nincs egyenlő esélye az értelmetlen betűalakzatokkal. Legyen a versben előforduló betűk száma s . Ha az abc -t 26 betűből állónak vesszük, akkor 26^s sorozat lehetséges. A különböző sorozatok egyike alkotja a kívánt verset. Arany János „Csalfa sugár” című verse 179 betűből áll. Ez a 179 betű 26^{179} különböző sorozatot alkothat, amelyek közül egy a megfelelő. Ezt a tényállást kifejezhetjük a következő törttel is: $1/1927 \cdot 10^{250}$. Pusztán matematikailag a vers valószínűségének tekinthetjük ezt a törtet.

Nézetünk szerint azonban ez a szóhasználat megtévesztő, még akkor is, ha rögtön hozzátennők, hogy ez a valószínűség oly kicsi, hogy gyakorlatilag sohasem valósulhat meg. Joggal vethetjük fel ugyanis azt a kérdést, hogy gyakorlatilag miért nem várható a vers? Az időre való hivatkozás, hogy egy majomnak nem volna elég ideje a próbálkozásra, csak elodázná a választ. Mert hiába játszik valaki évekig a lottón, tíz év után sincs nagyobb valószínűsége, hogy a következő héten ötös találat legyen, mint a legelső alkalommal. Véleményünk szerint ez a tört nem több egy elméleti eshetőségnél, ami játékos kopogtatás esetén sohasem válik konkrét valószínűséggé.*

A billentyűk játékos kopogtatása esetében azért nincs a versnek valószínűsége, mert a nem-értelmes sorozatoknak van valószínűségük. A nem-értelmes sorozatoknak van itt olyan esélyük, mint a fejnek vagy írásnak a pénzdobálásnál. Ez pedig annyit jelent, hogy az értelmetlen betűalakzatok közül itt-ott előfordulhat ugyan egy-egy értelmes szó, de csak ritkán és elszórtan, mert az értelmes szó a véletlen itt. Nem egy versnek, még mondatoknak sincs itt valószínűségük.

A vers rendszeres eltérés a játékos gépelés esetén várható valószínűségtől. A rendszeres eltérés pedig nem véletlen. Akkor valósulhat csak

* A 26^s logaritmus a negentrópia meghatározására való. L. Brillouin (*Science and Information-Theory*, New York 1956.) nyomán kezd terjedni ez a fogalom. Segítségével kiszámítható, hogy a vers értelmes gépelése milyen arányban növeli a termo dinamikus entrópiát. V. ö. W. Büchel, *Entropie und Finalität-sinnfreie und sinntragende Unwahrscheinlichkeit*, *Scholastik* 38 (1963), 361–377.

meg, ha valami újabb ok kezd működni a játékos gépelésen kívül. Szerencsejátéknál csalásra gondolnánk, a majomnál pedig idomításra. Amíg azonban nem működik ilyesféle ok, addig nem lehet szó a vers valószínűségéről.

De nem elvont eszme csupán ez a sokat emlegetett rend? Vagy ami ezzel az ellenvetéssel egyremegy, nem merő szubjektívizmus értelmes sorozatokról beszélni, hiszen annak, aki nem tud magyarul, Arany János verse is értelmetlen betűsorozat csupán? Az ellenvetés annyiban állja meg a helyét, hogy értelmes tartalmak közlésénél mindig szükséges bizonyos konvenció. Gondoljunk azonban a vers helyett egy páncélszerény betűkombinációs zárjára, s akkor nyilvánvaló, hogy nem merő szubjektívizmus értelmes sorozatról beszélni. Pénzükre szeretnek és tudnak is vigyázni az emberek. Amint a pénz nem elvont eszme, a betűkombináció sem szubjektív biztonságot nyújt csupán. Még világosabb a dolog egy rádiókészülék összeállításánál. Csak akkor szólal meg a rádió, ha az alkatrészeket nem véletlen összevisszasággal, hanem megadott terv szerint szerelik össze. Ezt a szerelési tervet semmiképpen sem mondhatjuk elvont eszmének, mert nagyon is konkrét rend valósul meg benne.

Az *abc* betűiből természetesen összeállítható Arany János verse. Különböző is írhatta volna meg. Ez a lehetőség nem azonos a konkrét valószínűséggel. Konkrét megfigyelések és belátások, helyesen megválasztott reprezentatív minta alapján dönthető csak el, hogy az elvont lehetőségek közül melyik rendelkezik konkrét valószínűséggel. A valószínűség fogalma arra mutat rá, hogy az igen sok lehetőség közül jóval kevesebb a valószínű, s ezek közül is csak egyik-másik válik valóra.

Kedvező események kiválasztása

Mielőtt továbbmennénk, foglaljuk össze az eddigieket. A véletlen a valószínűség mellékterméke. Véletlennek mondtuk az ideális valószínűségtől való nem-rendszeres eltérést. A valószínűség pedig annak belátása, hogy nem működik további ok, ami rendszerezné az ideális valószínűség körüli véletlen ingadozást.

A világ halad s közben valamivé válik. Találunk benne szabályosan visszatérő rendszereket, például naprendszert, de ezek sem voltak mindig. Idők folyamán alakultak ki. Az egyik rendszer gyakran átadja helyét a másiknak. A kevésbé tökéletest felváltja a tökéletesebb. A világ fejlődik. A fejlődés nem jelenti azt, hogy a világban nincs katasztrófa, letörés, vagy zsákutca. Ugyanúgy nem zárja ki mindezt a fejlődés, amint a valószínűség nem zárja ki a véletlent. De mégis fejlődés jellemzi a világot és nem pusztulás. *Emelkedő valószínűség* és nem véletlen. Mit jelent ez az újabb fogalom?

Mínhogy minden megismerés tapasztalással kezdődik, végezzük el gondolatban a következő kísérletet. Az *abc* betűit kell kihúzni egy tasakból. Az lenne a kedvező eset, ha megfelelő sorrendben húznók ki Budapest betűit. Lehetőség van rá. Valószínűsége azonban nincs a feladatnak. Akkor beszélhetnénk csak valószínűségről, ha a betűk rendszertelen, vagyis véletlen kihúzásához még valami egyéb ok is járulna.

Legyen ez az újabb ok a kedvező betű megőrzése. Ha nem vesszük el túl korán türelmünket, előbb vagy utóbb sikerül kihúzni a *b* betűt, mert egyenlő eshetősége van mind a 26 betűnek. Ha sikerült kihúzni, tegyük félre. A következő *u* betűt már hamarabb húzzuk ki. Ha félre tesszük és megőrizzuk a kedvező betűket, akkor egyre növekvő gyor-

sasággal jön ki a *B-u-d-a-p-e-s-t* betűkombináció. Minden kedvező betű kiválasztása növeli a következő betű esélyét. Amit ebben a kísérletben beláttunk, emelkedő valószínűségnek nevezzük.

Ne tévesszük össze a véletlen eshetőséggel. Ez a kísérlet alapvetően különbözik a játékos gépeléstől. Miért? Mert a kedvező betűket kiválasztottuk, félretettük és megőriztük. E kiválasztás és megőrzés az az új tényező, ami hozzájárul a betűk véletlen húzogatásához.

Az emelkedő valószínűség ezek szerint a kedvező események kiválasztása és megőrzése. A kedvező események állandósulnak és szabályosan ismétlődnek. Már nem véletlenül fordulnak elő, hanem rendszeresen. A rendszeres előfordulást egy újabb tényezőnek köszönhetjük, ami hozzájárult az egyébként nem rendszeres történésekhez. A valószínűség mindig valami újabb ok hatására emelkedik.

Nézzünk most egy példát a világot jellemző emelkedő valószínűsége. A húsevő állatok nem élhetnek meg kizárólag húsevő állatokból. A húsevő állatok feltételezik a növényevőket. A növények általában nem állatokból élnek. A növények táplálkozása viszont kémiai folyamatokat igényel. A kémiai folyamatok nem függetlenek a fizikai folyamatoktól. Fizikai folyamatok kémiai folyamatok nélkül is végbemehetnek. Ebből következik, hogy a húsevők valószínűsége addig a legkisebb, amíg csak fizikai és kémiai folyamatok mennek végbe a világon. Növekedik azonban valószínűségük, ha megjelennek a növények, és nagyot lép előre, amikor kifejlődnek a növényevő állatok. Mindehhez tér, idő és nagy számok kellenek.

Fontos következmények

Az emelkedő valószínűség megérteti a világ méreteit. Megmagyarázza a térbeli koncentrációt is. A későbbi rendszer ott válik csak lehetővé, ahol már működik egy korábbi. Az elemi rendszerek, mondjuk az atomok, a legelsők. Alkotórészeik kezdeti eloszlásán belül bárhol előfordulhatnak még. A második lépés azonban feltételezi az elsőt. A molekulák csak ott valósulhatnak meg, ahol már kialakultak az atomok. Élő sejteket pedig csak ott várhatunk, ahol már létrejöttek az atomok és molekulák. A valószínűség elvei szerint azonban nem várható, hogy a későbbi rendszerek kiaknázzák az összes kezdeti lehetőséget. Ennélfogva elemi rendszerekből sem lesz annyi, mint amennyi önmagában véve lehetséges volna. Ezzel összeszűkül a következő szint alapja. Minél magasabbra emelkedünk, annál kisebb térre szorítkoznak a magasabb és bonyolultabb rendszerek. Az emelkedő valószínűség alapján feltételezhető tehát, hogy más égitesteken is élnek vegetatív és szenzitív élőlények, de ezeknek az égitesteknek a száma elenyészően csekély az égitestek abszolút számához mérten.

Az emelkedő valószínűség megérteti a nagy számokat is. Az igen nagy számok pótolják a magasabb és bonyolultabb rendszerek kis valószínűségét. Ami egymillió eset közül egyszer várható csak, milliószor millió esetben már egymilliószor fordul elő. Minél bonyolultabb egy rendszer, annál kisebb a valószínűsége. A bonyolultabb rendszerek azonban később jelennek meg, mert feltételezik az egyszerűbb rendszereket. Tehát minél későbbi egy rendszer, annál kisebb a valószínűsége. Ez az állítás nincs ellentétben az emelkedő valószínűséggel. Hiszen ez utóbbi éppen azt érteti meg, hogyan valósulhatnak meg azok a rendszerek, amelyeknek igen kicsiny a valószínűségük. Azért oly nagy az elemi rendszerek száma, hogy igen kicsiny valószínűségük ellenére is megvaló-

sulhassanak a bonyolultabb rendszerek. A világegyetem nagysága fordítva arányos tehát a végső rendszerek valószínűségével.

Az emelkedő valószínűség rávilágít az idő szerepére is. Bármekkora méretek is jellemezzék a világegyetemet, bármilyen nagy számban forduljanak is elő az elemi rendszerek, előbb vagy utóbb elvész a nagy számok kezdeti jótéteménye. Egyre szűkebb térre korlátozódnak a magasabb rendszerek. Ezen a ponton lép be az idő. Milliószer millió lehetőség egymillió valószínűséget jelenthet. De ha összeszűkült közben a tér, akkor e sok lehetőség nem fér el egymásmellett. A térbeli egymásmellettiséget pótolhatja az időbeli egymásutániség. Igen hosszú idők pótolhatják az összeszűkült teret. A milliószer millió lehetőségre alkalom nyílik időben, ha nem fér el térben.

Beszélhetünk a fennmaradás valószínűségéről is. Későbbi rendszerek működése korábbi rendszerektől függ. Ezek felbomlása maga után vonja a későbbi rendszerek megszűnését is. A háború után kiirtották Korzika szigetén a szúnyogokat. A szúnyogok kiirtása miatt elmaradtak az éneklőmadarak, mert nem tudták mivel táplálni a tojásból kikelt fiókákat. A madarak távollétében viszont elszaporodtak a hernyók és a sziget egész növényzetét veszélyeztették. Nem maradt más megoldás, mint a szúnyogok sürgős visszatelepítése.

A fennmaradás valószínűsége, sajnos, állandó összeütközést jelent a fejlődés valószínűségével. Mint mondtuk, a korábbi rendszerek kis valószínűsége miatt könnyen felbomlanak a későbbi rendszerek is. Ha viszont a korábbi rendszerek fennmaradásának valószínűsége túl nagy, akkor a rendszerek állandósága nehezíti meg a későbbi rendszerek kiemelkedését. Szilárdan kialakult rutin nehezen engedi át a terepet újabb rendszereknek.

A valószínűség emelkedése nem jelenti, hogy mindig a legvalószínűbb valósul meg, hanem a valószínű lehetőségek egyike. És nem is mindig a legjobb. De a valószínű kiemelkedése mindig értelmes megoldást nyújt.

Rend a véletlenek játékában

Az emelkedő valószínűség megérteti a fajok természetes rendszerét is. A fejlődés gondolata nem más, mint az emelkedő valószínűség alkalmazása az élők világára.

A fejlődéstudomány megérteti a fajok különbözőségét és hasonlóságát, tér-időbeli eloszlásukat, a fajok számát, a fajokon belüli számok növekedését, állandóságát, vagy csökkenését. *Darwin* elmélete a világ egyik legtermékenyebb tudományos gondolata. Arra a belátásra épül, hogy a körülmények megváltozása megváltoztatja a magasabb rendszerek felteteleit, s ez új faj kialakulását eredményezi. A lovak ősei mocsárban éltek, talpon jártak. A mocsarak kiszáradása után alkalmazkodtak a pusztai élethez: jól futó állatokká lettek.

Darwin szerint minden új faj véletlen változások összegeződése. Igen sok kis változás halmozódik fel új fajjá. Nézetünk itt tér el *Darwin*étól. Mert a véletlen elszigetelt és magábanálló esemény. A fejlődés szempontjából viszont nem az elszigetelt változások jelentősek, hanem e változások kombinációja. A biológia e kombinációk valószínűségét kutatja, s nem a véletlen eltéréseket. Véletlennel és nem-rendszeresszel ugyanis semmire sem megy a tudomány.

A biológiai faj értelmes megoldás. Az életfeladat egyik lehetséges értelmes megoldása több lehetséges megoldás közül. Még pedig az életfeladat adott körülmények közötti értelmes megoldása. Új faj az életfel-

adat új értelmes megoldása új körülmények között, és nem véletlen változások halmaza. A véletlen a statisztika általános elvei alapján nem-rendszeres eltérés. A nem-rendszeres eltérésre azonban miért mondanók, hogy új faj? Milyen alapon sorolhatnók be a fajok természetes rendszerébe, ha nem-rendszeres eltéréseket észlelnénk csupán? Ezért gondoljuk, hogy ezen a ponton már nem oszthatjuk Darwin nézetét.

A fejlődés gondolata megérteti a fajok természetes rendszerét, de nem ez a gondolat hozza létre a fajokat. A fejlődés gondolata magyarázza azt, ami érthető a fajokban, de nem a magyarázat alakította ki a fajokat. A fejlődés gondolata a fajok érthető komponense, az életfolyamatok belső érthetősége. Mint a kerékben érthető a kör, a szabados testekben Newton törvénye, a fajok rendszerében érthető a fejlődés gondolata.

A fejlődés azt mondja, hogy a világ folyamataiban rendszer van. Rámutat arra, hogy milyen ez a rendszer, milyenek a szabályai és törvényei. Megmagyarázza, hogy a rendszeresség mellett hogyan fér meg a nem-rendszeres, a véletlen, a letörés és a zsákutca. De nem a fejlődés gondolata alakítja ki a fajokat.

A fejlődés *tényét* sem a fejlődés *gondolata* hozta létre. Ha a fajok az emelkedő valószínűség szerint alakultak ki, akkor jogosan tesszük fel a kérdést, hogy mi teremtett rendet a véletlenek játékában? Milyen oknak köszönhető az a magasabb rend, ami megvalósult az alacsonyabb szint egyébként már nem rendszeres történéseiben? Milyen tényezőknek köszönhető a kedvező esetek kiválasztása és fennmaradása? Milyen ok működésére emelkedik ki a valószínűség az alacsonyabb szint pusztán térben-időben összeeső eseményhalmazából?

Az elemek periódikus rendszere az a magasabb rend, ami hozzájárul az elemi részecskék merő tér-időbeli halmazához és létrejönnek az atomok. Az atomok halmazához járuló rendnek köszönhetjük a molekulákat és kristályokat. A vegyületek biológiai minta szerint történő elrendeződése hozza létre a sejteket. Több sejt halmazához adja hozzá a növekedés, táplálkozás és szaporodás fiziológiai rendjét a többsejtű növény. A szervezetekhez járuló pszichés rend (az érzékek kifejlődése és működése) nyomán alakulnak ki az állatok. Az embert jellemző magasabb rend pedig értelmi működésünk.

A megértés több mint az érzékelés. Amint a megértés többlete nem vezethető vissza érzékelésre, a magasabb rend többlete sem vezethető vissza az alacsonyabb szintre. Amint a megértés nem azonos az érzékeléssel, a rend sem azonos azzal, amit elrendez. A rend szembenáll a véletlennel, halmazzal, tér-időbeli összeesésekkel, a pusztán és merőben érzékelhetővel. A rend az érthető, ami hozzájárul az érzékelhetőhöz, belső forma, ami hozzájárul a véletlenhez és anyagihoz. Szorosan hozzátartozik a kettő, de egyik nem a másik. Az érzékelhető nem az érthető, az anyagi nem a forma, a véletlen nem a rendszeres. Amint a lilium nem azonos a szeméttel, még akkor sem, ha szemétdombon nőtt, és az ember nem azonos az állattal, még akkor sem, ha teste van és fejlődött, a rend sem azonos a véletlennel, halmazzal, anyagival.

*

A világ folyamataiban jelentkező emelkedő valószínűség nem vezethető vissza a véletlenre. Aki véletlenre hivatkozik, eleve lemond a rendről és okról. Ha helyesen értelmezzük a valószínűség fogalmát, akkor a világot jellemző emelkedő valószínűség értelmes Alkotóra utal.

FALU TAMÁS VERSEI

DIOFA

Feleségem diófája,
Oly boldogan ült alája.

Olvasott, horgolt alatta,
Őt is szerette a nagy fa.

Aztán messzire ment tőle,
A falusi temetőbe.

Azóta bús a diófa,
Levél, lomb, ág lehull róla,

Tán nevét veri ki rajta.
Törzsét harkály kopogtatja,

Folyton hervad, folyton szárad
Gyökeréig ér a bánat.

Orvost nem hívok hozzája,
Hagyom meghalni utána.

ÖREG

Az ember lassan megöregszik,
nagy célokért már nem törekszik,
fiatalokkal nem vetekszik,
Övelük legfeljebb veszekszik,

Gondjaira nem lel malasztot,
Bánja mit tenni elmulasztott.
Amit nem tett, ő azt is bánja,
nincsen lelki harmóniája.

Regényt olvas, kicsit sétálgat,
Szedegeti a tablettákat,
tejet iszik, korán lefekszik
és alvás közben is öregszi.

KRUMPLICUKOR

A szatócsbolton csengettyű volt,
Mikor beléptem, csengetett.
A szatócs bejött szobájából,
S udvarias volt szerfelett.

En krumplicukrot kértem tőle,
Ő mosolygott rám és adott,
Becsavarta barna papírba,
S nyújtotta, mint egy csomagot.

Az ajtó csengetett utánam,
Búcsúját így csengette el:
Mindig csengetni fogok néked;
Mikor reám emlékezel

KÉT KÉZ

Té a jobb kéz voltál,
En a bal kéz lettem,
Messze messzeségből
Feléd közeledtem.

Összekulcsolódtunk,
Imádsággá váltunk,
Hálából azért, hogy
Egymásra találtunk.

A SZÍV MOZGÓSÍTÁSA

A hajnal és a reggel
Pirkadjon hű szívekkel.

Órák múltával, délben,
Az égen nagy szív égjen.

Mikor leszáll az este,
A szívet szív keresse,
S kapudnál éjjel, Elet,
A szív álljon őrséget.

VITÉZ JÁNOS ESZTERGOMBAN

Az elmúlt évben ünnepelte Székesfehérvár és vele együtt az egész ország Mátyás király koronázásának ötszáz éves fordulóját. 1464-ben már hetedik éve várta, óhajtotta, sürgette a király és a nemzet ennek a nagyjelentőségű szertartásnak a megtörténtét. Végre március 29-én — nagycsütörtök napján — Szécsi Dénes esztergomi érsek Hunyadi Mátyás fejére helyezte Szent István koronáját. Hogy ez megtörténhetett, abban Vitéz Jánosé a legfőbb érdem: az ő diplomáciai ügyességének volt köszönhető, hogy az uralkodó számára visszaszerezhették a koronát.

Mátyás király nem is késett Vitéz János érdemeinek elismerésével. Bonfini elbeszélése szerint nyomban megkoronázása után, még a koronázási jelvényekkel feldíszítve és a trónon ülve emlékezett meg szolgálatáról és jutalmul Bihar vármegye örökös főispánságát adta neki és utódainak a nagyváradi püspökségben. Ha Bonfini leírását nem is tekintjük minden részletében hitelesnek, az ő tudósítása lényegében megegyezik azzal, amit Mátyás király 1464. június 7-én kelt oklevelében olvashatunk. A bevezető sorokban így ír a király Vitéz Jánosról: „... jól ismerjük mindazt, amit néhai dicső atyánknak, nekünk és ennek a mi országunknak tett jó és bal sorsban, őszinte és rendületlen hűséggel, állhatatos kitartással, tanáccsal és tettel, itthon és hadjáratokban. Elhallgatjuk, hányszor volt segítségünkre nekünk és országunknak bölcs tanácsával a legsúlyosabb ügyeinkben, háborúban és békében, — hányszor járt követségben fontos ügyekben, nagy fáradsággal, sok költséggel és még nagyobb eredménnyel —, hányszor vett részt személyesen, vagy csapatával a hit és a haza védelmében indított hadjáratokban —, mert minden korábbi érdemét, minden múltbeli szolgálatát feülmúlta azzal a legújabb, jeles és emlékeztető méltó tetteivel, hogy az ország szent koronáját, amelyet Frigyes római császár 24 éven át magánál tartott, az országunk előkelői közül kirendelt társaival együtt száműzetéséből hazahozta, hogy az a mi fejünkre helyeztessék, ami már szerencsén meg is történt.”

IV. Jenő pápa Hunyadi János kérésére nevezte ki Vitéz Jánost — akkor váradi prépostot — a várnai csatában elesett János váradi püspök utódjául. Ebben az új tisztségében csak gyarapította érdemeit és az ország közvéleménye már Szécsi Dénes életében benne látta az ország leendő primását. E várakozásnak megfelelően történt, hogy amikor Szécsi Dénes bíboros 1465. február 1-én meghalt, Vitéz Jánost nevezte ki a király esztergomi érsekké.

A hiányosan reánk maradt írásos emlékek nem őrizték meg a kinevezéssel kapcsolatos valamennyi dátumot, de annyi tudunk, hogy a király még február első felében kérte II. Pál pápától a kinevezés megerősítését. Levelében megemlítette, hogy az érseki javadalomhoz tartozó várakat, városokat, falvakat és minden egyebet jószágot már át is adta Vitéz Jánosnak. Az ő kinevezésével — írta a király — olvasmit tesz a pápa, ami Istennek kedves, a királynak és a nemzetnek felette örömdetes és hasznos, és ami sokkal inkább lesz javára az esztergomi egyháznak, mint magának a kinevezettnak. Február 16-án pedig aranypecsétes diplomában, amelyet máig is őriz az esztergomi levéltár, Vitéz János „episcopus Ecclesiae Varadiensis et postulatus Ecclesiae Strigoniensis” kérésére megerősítette Mátyás az elődei által az esztergomi érsekségnek adott kiváltságokat. A május 6-án kelt levélben, amelyet a

zágrábi püspökség ügyében írt a király a pápának, még „Dominus Varradiensis”-nek nevezte Vitéz Jánost, de május közepén megtörtént már a megerősítés és nem sokkal utána az ünnepélyes beiktatás is.

*Keljetek, ó Muzsák, vig dalra, örömiadalra,
Kalliópé szintén zengje vidáman a kart!
Érseki méltóság fő-széke jutalma Vitéznek,
Ebbe helyezte őt Róma s urunk, a király!
Messzi zengjen a hang, át népeken, át a világon,
S földi vidékünkéről szálljon az égig a dal!
Váradot Esztergom, Köröst a Dunánk kiszorítja,
S ő — negyedik helyről — főpapok elseje lett!*

(Geréb László fordítása)

Így köszöntötte Janus Pannonius az új érseket. Magának Vitéznek — mikor elfoglalta érseki székrét — bizonyára eszébe jutott az a nyolc év előtti tavasz, amikor Hunyadi Lászlót vérpadra vitték és a Hunyadi-család többi hívével együtt őt is elfogták. Akkor két hónapon át az esztergomi vár foglya volt. A diadal jóleső érzésével gondolhatott vissza azokra a napokra és aligha sejtette, hogy a börtört sohasem éri el, sőt hat esztendő múlva ismét fogoly lesz ott, most már a saját várában.

A maga útján járó Mátyás királytól már uralkodásának kezdete óta egymás után idegenedtek el atyjának egykori hívei, barátai. Az évszázad hetedik tizedének a vége felé Vitéz János is eljutott ide, sőt ő lett az elégedetlenek vezetője. Éppen ő, aki szinte életét tette arra, hogy Hunyadi János fia király legyen. Mátyás úrrá lett ezen a mozgalmon, de egyelőre nem érezte bosszúját. A király és az érsek békejobbort nyújtottak egymásnak (1471. december 19), de néhány hónap múlva mégis elfogatta őt a király. Előbb a visegrádi várban őriztette, majd (1472. április 1) megengedte, hogy visszatérjen Esztergomba és kormányozza egyházmegyéjét, de ellenőrzés alá helyezte őt és korlátozta szabadságát. Ez a megalázás megtörte Vitéz János életerejét. Felkészült, hogy elbúcsúzzék az élettől. Az április 30-án kelt oklevelében „pro refrigerio salutis animae nostrae” (lelkünk üdvösségének könnyebbége okából) káptalanjának ajándékozta az Esztergom közelében fekvő Csévet, családjának egykori birtokát, amelyet ő váltott vissza a zálogbirtokostól. 1472. augusztus 9-én halt meg. Székesegyházában temették el.

Vitéz János politikai pályafutása tragikus véget ért, művelődéstörténeti jelentősége azonban mindmáig töretlen, sőt mindig jobban fénylő, amint a kutatás mind jobban felderíti a magyar humanizmus történetét. Már váradi udvaráról mondotta *Galeotti*, hogy 'az újkor' műzsáinak lakhelyévé varázsolta azt. Külföldön tanult magyarok és hosszabb-rövidebb ideig itt tartózkodó külföldi tudósok, írók alkották Vitéz János társaságát. Gazdag könyvtárában egymás mellett sorakoztak a klasszikusok, az egyházatyák és a korabeli természettudomány — főként a csillagászat — kötetei. Levelezésben állott az európai tudományosság legkiválóbb képviselőivel. Esztergomban mindez folytatódott. Itt még a váradinál is fényesebb humanista központot fejlesztett ki, amelynek tudósai, írói között Mátyás király is megfordult. *Regiomontanus* hosszabb időt töltött Vitéz János esztergomi udvarában és itteni tartózkodása alatt készítette el híres csillagászati tábláit. Érseksége éveiben alapította meg Vitéz János Pozsonyban az *Academia Istropolitana*-nak ne-

vezett egyetemet. Ez azonban nem csökkentette az esztergomi központ jelentőségét, sőt a pozsonyi egyetem tanárai ismételtan megjelentek Vitéz esztergomi udvarában.

Vitéz János korában még szinte kivétel nélkül papok látták el a kancelláriai és diplomáciai szolgálatot. Egészen természetes volt, hogy az uralkodó leginkább az ilyen minőségben érdemeket szerzett papokat jutalmazta a főpapi javadalmakkal már csak azért is, hogy ilyen módon könnyebben láthassák el a reájuk bízott állami feladatokat. Vitéz János is a királyi kancelláriában kezdte pályáját még Zsigmond király idejében, és a kancelláriai szolgálat magasabb állomásain szolgált Hunyadi Jánost, mint kormányzót, és V. László királyt. Az itt szerzett érdemei vitték előre pályáján. Mint ismeretes e kor diplomáciai tevékenységének fő célja a török hatalom előnyomulásának megakadályozása volt, ami a kereszténység ügyének is számított. Ezért fáradozott Vitéz János a magyar hatalom erősítésén és az európai fejedelmek összefogásán. Erthető, hogy az akkori körülmények között az egyházmegyéek kormányzása többnyire a segédpüspökökre, vagy a vikáriusra maradt. Vitéz Jánosról azonban tudjuk, hogy szeretett prédikálni és gondosan készült beszédeire — szorgalmasan tanulmányozta és jegyzetekkel látta el a szentatyák iratait —, folytatta az esztergomi székesegyháznak Szécsi Dénes által megkezdett restaurálását. Azt is dicsérettel emelhetjük ki, hogy egyéniségétől távol volt minden szabadosság és önzés, ezeknek az időknek nem ritka hibái. Józan mértéktartására jellemző, hogy nem követte korának divatját magyar nevének latinosításában. Emberismeretére jellemző adat: amikor még váradi püspök korában a püspökség birtokához tartozó Belényes községnek bíraskodási jogot adott, elrendelte, hogy a község bírái csak délelőtt ítélkezhetnek, a délután hozott ítélet („cum vino repleti fuerint”, minthogy addigra borral töltekeztek) érvénytelen.

Mikor Barkóczy Ferenc prímás elbontatta az esztergomi várhegyen a középkori székesegyház romjait, megtalálták Vitéz János sírkövét. Ezt máig is őrzi az esztergomi bazilika. Főpapi díszben fekszik ott az érsek, jobbában könyvet, baljában pászorbotot tart. „Johannes jacet hic, pater patriae, optimus ille, cui caput ornatu Stringoniensis apex...” (János fekszik itt, a haza atyja, a legjobb azok sorában, akiknek fejét díszítette az esztergomi főpapi süveg) — mondja a felirat. E sírkőnél is szélesebb körben hirdetik azonban emlékét a nyomtatásban is megjelent levelei és politikai beszédei, valamint az a huszonhat díszes kódex — könyvtárának hírmondói —, amelyeket Európa nagy könyvtárai féltett kincsként őriznek.

Krisztus a huszadik században éppúgy rejtve marad, mint az egyes számú évben; rejtve a bölcső vásznai között, amelyekben kisfiam nyugszik; elrejtőzik az utcán zárt rendben menetelő árvagyererek fátyolos tekintetében; ott rejtőzik a pékben, a cipészben, a levélkihordóban, akik mind szolgálatomra állnak; ott rejtőzik közvetlen közelemben, a feleségemben, aki hallgatagon végzi munkáját; rejtőzik mind a mai napig egy olyan istálló mélyén, ahol nem állatok, hanem emberek laknak; ott rejtőzik a fájdalom győtrő álarca mögött éppúgy, mint az öröm tiszta nevetése mögött; ott rejtőzik a kenyér színe mögött; mindenütt ott rejtőzik, de mindenütt jelen is van. Hogy följedezzük, alázatosan keresnünk kell őt...

Gaston Champagne

— Ó, dehogy! Mit gondol! — mondta a presszós nő.

A kis presszó közepén állt — sivár barna falak ketrecében pár asztal és szék, a sarokban egy poros vaskályha —, rakni kezdte a székeket, felfordítva az asztalokra.

Akihez beszélt, ötven körüli férfi volt, nem éppen magas, s a húsos arcú emberek szokásához híven két oldalt erősen ősült. Félkönyékkal a pultra támaszkodott (nem volt előtte semmi), ezüst állat a nő felé fordította, s vékony szivarja mögül nézte.

— Maga is egyedül van, én is — mondta gyakorlottan; hajlíthatatlannak látszott: a nők szeretik azt, akiről azt hiszik, a végzetük.

A presszós nő alacsony volt és formás, akár egy kicsontú madár — egy hipnotizált madár, s ahogy a férfi szemének súlya alatt a székek és asztalok közt kóválygott, úgy tetszett, nem sok ideje van hátra.

— Bejön ide, és mindjárt azt hiszi — hadarta, de hangjában nem volt méltatlankodás.

A férfi, mint egy hal, fennakadt a „mindjárt”-on.

— Nem először látom magát — mondta bizalmasan.

A nő eltűnt a deszkafal mögött. Kisvártatva kinézett, egyenesen a férfi szemébe:

— Még nem láttam itt soha.

— Két hete — állt másik lábára a férfi.

A nő a deszkafal mögül:

— Istenem, két hét! — A vödörben a víz zubogása. — Akkor maga nem erre lakik.

— Itt lakom a szomszéd utcában, egyedül. Jöjjön fel, nem bánja meg!

A csobogás fölött:

— Mit nem bánok meg?

Tudja maga nagyon jól — mondta tompán a férfi, s hangjába egy kis művihart gyömöszölt.

A csobogás megszűnt, a nő megjelent a vödörrel.

Festetlen fekete haját egyszerűen viselte, szinte kislányosan.

— Mit tudok?

A nő egyszerre nevetni kezdett; arra gondolt, hogy mindegyik ugyanazt mondja. Letette a vödröt, kiegyenesedett, és levegőt vett; most már játszott; öröme telt abban, hogy úgy tegyen, mintha időt szeretne nyerni. Pedig elhatározta már, hogy nem; már akkor eldöntötte, mikor a férfi belépett, félórával ezelőtt.

— Maga is egyedül van — kezdte újra a férfi; ment egyenesen a csapáson, ahol a vadat szagolta.

A presszós nő ismét a deszkafal mögé ment:

— Honnan tudja?

A férfi türelmetlen mozdulatot tett.

— Szóval, zárás után.

— Zárás után — ismételte láthatatlanul a nő, de a szó végét lebegni hagyta.

Mikor kijött, kezében a felmosó fával és a ruhával, a férfi új vonást látott arcán, s az az érzése támadt, hogy nehezebb dolga lesz, mint gondolta.

— Maga három naponként borotválkozik ?

A férfi két újjal megreszelte ezüst állát, s azt mondta:

— Elvált, ne is tagadja !

A presszós nő nem emlékezett rá, mikor árulta el magát.

— Együtt lakom valakivel — mondta.

A hallgatás azt jelentette, hogy a férfi mégsem tudott mindent.

— Maga olyan... — köszörülte torkát a férfi — gazdátlanul látszik.

Ó, a ravasz róka ! — háborodott fel magában a presszós nő; érezte, hogy halántéka elvörösödik.

— Maga kimondja, amit akar — mondta gúnnal, megdöbbenésére azonban elismerően hangzott; nevetni próbált, de ezzel is elkésett.

— Nézze, én nem szeretem a sok dumát — fordult meg a férfi tengelye körül, hogy a nő mozdulatait követni tudja.

Ekkor lépett be a harmadik.

A presszós nő felnézett, szólni akart, hogy nincs már kiszolgálás, aztán megállt kezében a felmosó ruha; várt, maga sem tudta, mire, végül mégis a fára tette a ruhát, a vödörbe mártotta, s faltól-falig ment vele.

Az idegen egy ideig az ajtóban téblábolt, aztán meggondolta magát, és a pulthoz lépett. Az ezüstállú rá sem hederített; megforgatta szájában a füstöt, kifújta, vastag száját nyelvével kitolta, s a nő mozdulatain ábrándozott.

Végül megszólalt:

— Az utolsó vendég.

Most az idegen következett volna, de hallgatott.

A másik ekkor rátette ezüst állát az idegen arcára:

— Esik odakinn, szaki ?

Kinn egyáltalán nem esett. Fülledt nyári este volt, tágranyílt, lüktető csillagokkal. A kis mellékutcát sötétben hagyta a lámpák fénye. Két szabó, egy trafik és egy dadogó cipész halott ablakai között csak a presszó üvege világított.

— Miből gondolja ? — szólalt meg váratlanul az idegen.

— Mert el van ázva.

Az idegen komoly maradt, szinte ünnepélyes. Szorosan egymásra préselte két szájaszélét, a felső rágyüremlett az alsóra, mégis ellenállhatatlanul áradt belőle az ital bűze. Ingadozó vonásai hol előre, hol hátra lökték körülötte az időt. Homlokát erőlködve felhúzta, akár egy csecsemő, s azt mondta:

— Kérek... egy dupp-lát ! — S mivel kételkedett, hogy megértették, más sorrendben megismételte: — Egy dupp-lát kérek...

— Látja, hogy a hölgy most nem ér rá !

— Látom.

— Mossa a követ — magyarázta a másik, akár egy üzletvezető.

— Mossa — ismételte az idegen, s most már ketten nézték a nőt, és hallgattak.

— Különben is, nem hiszem, hogy ma itt kávé iszik.

— De én hiszem — tette rá öklét a másik a pultra.

— Hallottak ilyet ! — dőlt el a borjú az ezüstállúban. — Beállít tíz előtt egy perccel, és neki áll följebb !

— Öt — mondta vaktában az idegen.

Igaza volt; feje fölött a falon a nagymutató most mászott a tizenegyesre:

— Mi az, hogy öt ! — heveskedett a szivaros, mert már nem hagyhatta abba:

— Nem tud ötig számolni ?

— Hallja, izé, maga... — Az ezüstállú elsápadt, szivarja hamuja a kőre hullott.

Az idegen feje kávé nélkül is kitisztult:

— Segítek: egy, kettő... három...

A presszós nő otthagya vödkrét, s mielőtt a szivaros karja mozdult volna, rátette pirosra festett körmeit.

— Ne kötekedjenek ! — mondta, s ez olyan volt, mint egy ajándék. A pult mögé került, s kitartón csak az ezüstállút nézte:

— Szerencséje, hogy még nem engedtem le a gőzt.

— Szerencsém — beszélt magában az idegen; piszkos ujjáival dobolni kezdett a pulton.

— Ideges a pók — kaccantott a másik a nő felé.

A nő nem viszonzta; arca keményebb lett a kőnél, szeme hideg, mint két eldobott gyűrű.

Az idegen megkapta a dupláját, s hangosan kavarni kezdte.

— Ott a cukor — szólt rá a másik. — Három forint.

— Hagyja ! — mondta a presszós nő, s gyorsan órájára nézett.

— Viheti a három forintját ! — közvetítette az ezüstállú.

Az idegen nem sietett; egész súlyával a pultra nehezedett, s a nőre nézett.

— Gyilkos vagyok — mondta.

Az asszonyra mintha vesszővel suhintottak volna; de lesütött szemmel állta.

— Mi a kő ! — tolta közelebb könyökét a szivaros. — És mivel, ha szabad kérdeznem ?

Az idegen szétnyitotta két tenyerét, s ujjait szóllanul mozgatta.

— Nő volt, persze — nyugtázta a másik.

— Karcsú és fekete... Szép, mint az éjszaka...

— De hűtlen lett...

— Szent volt — tiltakozott az idegen, s hévvel megismételte: - Szent...

— La-la-la — mondta az ezüstállú, szemét a mennyezetre jártatva; most látszott, hogy szeme fehérje is fakó ezüst. — És mikor üli le ? Ha kijózanodik, és rájön, hogy mese az egész ?...

— Nem mese — mondta torkából a másik. — Két éve...

— Eszerint most szabadult.

A presszós nő egyikükre sem nézett, szeme összefont meztelen karján járt ide és oda, mintha nagyon untatná az egész. Aztán órájára nézett, s hidegen megszólalt:

— Tiz.

Az idegen homlokán sívár kis vízmosások tűntek elő, nedves szeme lecsúszott a sziklafehér arcáról, s úgy látszott, végleg megértett valamit.

— Hallja, záróra ! — harsogta az ezüstállú. — Taps, függöny, meg amit akar. De most már menjen ! Vége a kiskomédiának !

Úgy állt a pult előtt, akár egy kikiáltó. Szeméből hideg, ezüst fény lövelt a másik felé, amitől az idegen képén bárgyú sértettség jelent meg, de nem szólt ez már senkinek. Úgyetlenül szippantott, felhúzta vállát, de a levegő benne maradt; aztán dűnnyögött valamit, s távozott.

A presszós nő szeme hirtelen rávillant, mintha hátbaszúrta volna az ideget, olyan erővel, hogy utána ő maga is elgyöngült tőle.

— Nos ? — mondta most már dicsőült képpel az ezüstállú; szemét összecsinálta a szivarfüstben, lábát szétvetette, s megállt a helyiség közepén: egyedül maradt a szorítóban.

„Gyilkos vagyok...” A presszós nő gyorsan kiöblítette a poharat, s leszedte a pultot; a gőzt már előbb leengedte. „Szép, mint az éjszaka...” Aztán nyekk ! — a verkli elnémult, belérekedett a szó. A nyekk úgy hangzott, mint a „szent” — aztán a verkli kívül volt az ajtón...

— Nem figyel ? — hallotta a „maga-is-egyedül-van-én-is” hangját, egy kissé távolról, mintha a szoba megnyúlt volna.

„Nem mese...” Nem, egyáltalán nem lehet azt mondani, hogy mese. „Két éve...” Pontosan két év, két hónap és... Mondja meg a napot is ? De nem igaz, nem kettő...

— Nahát, maga aztán... — hallotta ismét közlőről a „jőjjön fel-nem-bánja-meg” szavait; most a helyiség szűk lett, akár egy folyosó, levegő nélkül.

„Tíz...” Ezt ő mondta. Órát akart mondani, de az idő egyszeriben kitágult, s évek lettek belőle. Mikor kimondta, már tudta, hogy az idegen arcán megjelent a szavak tiszta jelentése: tíz év, az a tíz esztendő...

— Megvárhatom ? Jőjjön már ! — Ez megint a „gazdátlan-lát-szik”.

... Igen, az a tíz év, amit hideg tüvel karcoltak belé: várakozás és türelem, felzavart álmok és ütlegek, könyörgés és felriadt gyermeki sírás... aztán pénz, nők és követelés, várakozás és könyörgés, előlrol, szép sorjában, körbe-körbe, akár egy lemezen. A lemez végén pedig a refrén: „Gyilkos vagyok...” és „Szép vagy, mint az...” Ah, ugyan !...

— Maga sosem akar zárni ?

— Várjon egy kicsit !

Az ezüstáll felragyogott, boldogan kifújta a levegőt — na, végre !

A presszós nő egy ideig a lejárt lemez némaságát hallgatta, az üres magányt, mely két éve és két hónapja sustorog körülötte; aztán jutott csak eszébe, mit mondott. Nem ennek a halszeműnek mondta — csak tudná, kinek ! Annak, aki sosem fog ide belépni, mert nem akarja. S ha egyszer belépne is, barnán vagy feketén, fiús mosollyal vagy szemüvegesen, nem hinne neki. Aki megégette magát, fél minden tüztől... Újra kezdeni valakivel ? — elfáradt; már csak élni akar, vagy azt sem... Elröppent kezéből a boldogság madara — egy férfi ütötte ki; nem lehet többé visszahúzni...

Egy hang, akár csomó a hurkon:

— Nem bánja meg.

És egy elfordított tekintet, melyet bosszúsra tördel az ajtó csörömpölése.

Ekkor lépett be a negyedik.

Barnahajú kisfiú volt, lüktető torokkal; megtorpant az ajtóban, s azt kiáltotta:

— Anyu, anyu, láttam apát ! Szembe jött velem, itt az utcában !

Szeme anyjáról a férfira ugrált, próbálta kitalálni, miért hallgatnak. Aztán kifárasztotta a közöny, a felnőttek áthatolhatatlan világa; szótlanul a kőre rakta a székeket, leült az egyikre, térde közé szorította kezét, a falat bámulta, az órát, majd a kályhát — figyelmes kis arcán nem

volt sem duzzogás, sem bánat. Önvédelem volt ez, vagy a felnőttek becsapása? Hogyan védje meg a nagyokkal szemben egy kisfiú azt, aminek a nevét sem tudja?... Ásítani kezdett, kezét kikapta térde közül, s szájához tette, szeme elkönnyesedett, aztán kitisztult — láthatóan unatkozott.

A férfi hallgatott; nem vette le szemét a gyerekről.

— Hány éves — kérdezte végül rekedten.

— Kilenc — mondta gyorsan a presszós nő. — Amint látja, nem vagyok egyedül... nem vagyok...

Elfulladt; süvöltő szél járta át, irdatlan pusztaságban, kezében egy gyerek hideg kezével. Légszomja együtt nőtt minden emberi szomjúsággal.

A férfi összeszedte minden erejét, s az utolsó kérdésre készült.

— És az a... — kezdte csikorogva —, szóval, az aki itt volt, az az elázott alak?...

— Ő volt... a férjem.

Az ezüstálló maga elé bámult, vastag száját ismét kitolta, s bólogt, mint a tapasztalatától érett kalász.

A gyerek megmozdult, széke recscent, fejét is feléjük fordította; mondani akart valamit, de várt, míg az idegen nem távozik.

A férfi a kihült hamuba nyomta szivarját — többször is, mintha az nem tudná, hogy odavaló; érezte, hogy egy perccel tovább játszott az idejénél.

— Jó éjt — mondta, s a hamuról utoljára a gyerekre nézett.

Elfordított tekintete olyan halott ezüst volt, amelyet a presszós nő csak a kivetett halak hasán látott.

— Jó éjt! — szólt utána.

A húsos váll kifordult az ajtón, mint gyümölcsből a féreg.

JULES GILLE VERSEI

Jules Gille 1908-ban született egy 25.000 lakosú belga kisvárosban, Marcinelles-ben, Hainot tartományban, nem messze attól a Charleroi-tól, mely irodalmi hírnevét egyszerre köszönheti Verlaine-nek is, Rimbaud-nak is. Harmincöt esztendőn át volt görög-latin tanár; közben írt regényeket, elbeszéléseket, színdarabokat, s mintegy negyven kötetten a háta mögött, hatvan esztendő korában lépett föl költőként, egyszerre három kötetten is. 1961-ben (*Egyszerűség, Almáskosár, Avartűz*). Ezeket követte 1962-ben a *Rozskenyér* című gyűjtemény, 1963-ban pedig a *Dies irae*, s egy válogatás, Willy Bal előszavával, *Préférences* címmel, amit legjobban talán így lehet visszaadni: legkedvesebb verseim.

A *Rozskenyér* egyik versében a „szavairól” beszél: azokról, melyek benne élnek és „szót kérnek”. Egyszerű szavak ezek, mondja, ugyanazok, melyeket a maga egyszerű munkái közt apja is használt; régi szavak, falusiak, földszagúak és parasztiak, tele a régi falusi élet ízeivel és emlékeivel; napfényes, hársillatú, nyári szavak, mezők illatával, majorság hangjaival tele; ezekkel éneklí „a világ dicsőségét”. Az egyszerű falusi tájért: nem a vadon természetét, hanem az emberlakta, emberjárta, emberművelte és emberi hagyományokat őrző vidékét. Talán a latin klasszikusokkal való több mint három évtizedes foglalkozásnak is része van ben-

ne? — Jules Gille lírájában mintha az antik bukolika hagyományai él-
nének tovább, vergiliusi ízek és emlékek. Néha mintha a *Georgica* nyájas
és szorgos világának szomszédságában járnánk, ha verseit olvassuk.

Egy Georgicában, melynek középpontja a Kert: a falusi otthon kö-
rül élő emberszabású, megjuhásztott természet; a kert, ahol azonban
nem antik istenek pihennek és pajzán félistenek játszanak: ennek a kert-
nek inkább Szent Ferenc a vendége. Ember és természet termékeny szö-
vetségének e kultusz-helye már-már szent hely. „Isten földet néző arca
ar mosolyog ránk a legparányibb magból is” — olvassuk Jules Gille egyik
verseiben. És: „Szívünk örömére, Istenem, mi kedvesebbet adhatnál a
kertjeinknél?”

A kert körül ott a falu; élete minden szépségét és jóságát tőle kapta
a költő. Hozzá kötik gyerekkori emlékei — a gyerekkor egyik fő témája
lírájának — és költészetének határait nem is akarja túlterjeszteni ezen a
„birodalmán”. Ezzel küldi útjára versét: valljon a világnak falujáról, fa-
lusiak iránti szeretetéről, meg arról, hogy „álmaim sosem küldte legelni
vidéke hajnali párától szürkellő dombjain túl”. Más pásztorok hiába vol-
tak büszkéek nagyobb nyájukra, „őt nem vidították, csak forrásának hang-
jai és egyszerű gyümölcsösének öreg fái”.

A küszöbén ugráló verébről írt verse lényegében *ars poetica*. Jules
Gille nem „modern” költő: nem keres új formákat, nem kísérletezik új-
fajta érzelmi és értelmi élmények újszerű kifejezésével. Tudatosan egy-
szerű és hagyományos. Beéri a készen kapott formai örökséggel, és a maga
„kis” hangszerének néhány tisztán, de akkor talán kissé egyhangúan szóló
dallamával. A meghittség, bensőségesség, egyszerűség, tudatosan vállalt
igénytelenség költője. Jellemző, hogy mikor a *Dies irae*-ben komorabb
témához fordul: akkor is a bukolikus költő kerekedik fölül. Ez a lírai
versekből egybefont „eposz” egy félelmesen fenyegető fikcióból indul ki.
A nagy nemzetek atom-versenye folytán bármikor bekövetkezhetnek a
katasztrófa, mondja a költő. Elképzei, hogy valóban meg is történik:
egy augusztusi napon elpusztul a világ, és csak egyetlen földműves család
marad meg, egy tanyán. Körülötte csupa pusztulás: elégett erdők, kopár-
ság és hamu. De ők élnek, és folytatniuk kell az életet. Erről az új, régi
életére vissza-visszaemlékező, s ugyanakkor az újbóli életalapítás küz-
delmeit is vállaló Ádámról szól a mű; de a pusztító borzalom kevesebb
hangot kap benne, mint a romlástól megkímélt parányi szigeten újra
kezdődő *Georgica* idilli, munkálkodást dicsérő lírája. (r. gy.)

A KÜSZÖBÖMÖN EGY VERÉB TÁNCOLT LE MOINEAU QUI DANSAIT

*A küszöbömön egy veréb táncolt repesve
s szólt: — Kezdd el már dalod!
Hangod, mint egy halott lélekben, eltemetve,
veszni nem hagyhatod.*

*Bár csalogánya nem vagy a zománcos éjnek,
sem rigó a tetőn:
zengd, de szívből, a dalt, mely ott készül a lénýed
legmélyén remegőn.*

*S egy nap tán — áhítat, tűz vagy szerencse dolga —
förlémlő magad,
s dalod, magas remény kútfejéből csobogva,
mindenkit elragad.*

*Aki meghallja, majd ámulattal neszel fel
s elbűvölten figyel.*

*Légy csak makacs veréb, mely virraszt türelemmel,
s hajnalban énekel.*

A RÉT SZÉLÉN ÜLÖK

M'ASSEOIR AU BORD DU CHAMP

*A rét szélén ülök: ez lett a búcsúversem.
Szeliden nyugtatom a fűz törzsén kezem.
Mekkora szeretet kell, hogy egy fa szeressen
és fájdalmait eldalolja csendesen.*

*Ott virraszt régen a forrás fölött magában,
halálra hajtva már, mint én is, homlokát.
Ismer mindent, ami él a sík hajlatában:
munkáló nedveket s pihenő pocsolyát.*

*És eltűnődve csak hallgatunk, ketten együtt.
Mily régi álmokat őriz éje vajon?
Milyen vig facipők zaját hallgatja elnyűtt
emlékezete rég elsüllyedt utakon?*

*Tűnt vágyak álmai, miket nem bír feledni
egy odvas fűz, meg egy öreg ember szíve:
hosszú órák során vonzalmunk szövitek ti,
míg egymást nézzük, és minket az Úr szeme.*

AZ ERDŐK KÖZÉ VISZ UTAM

JE ME RENDS ENCORE DANS LES BOIS

*Az erdők közé visz utam
ma is, de nem lellek, Uram.
Sűrgetve hivlak és kiáltok,
de utána hiába várok,
hangodat nem hallok, noha
oly tisztán beszélt valaha.
Lelketlen a világ manapság,
nincs benne már se tűz, se nagyság.
Azért nem érted tán szavam:
te is elvesztél nyomtalan?
Ha bizton tudnám, mit se várva
tűvé tenném az utakat,
hogy kézen fogva hozzalak
vissza a ránk szakadt magányba.*

KÖSZENTEK

SAINTS DE PIERRE

*Köszentek, akik a szentegyházak falába
kapuörökül állotok,
emlékeztek vajon még a föld őskorára,
hol hosszú kín volt sorsotok?*

*Kő tagjaitokat a zöld moha bevonja,
megkoszorúzza térdetek.
Ti fölfigyeltetek az ismerős illatokra:
az erdő jött el értetek.*

*Tanyáink küszöbén is mereven ti álltok:
egyformán messze néz a szem,
egyformán zárt ököl, egyformák a vonások,
és rajtuk a bölcs értelem.*

*Az én falum olyan, mikor jöttén az estnek
elül a nyári nap zaja,
mint öröklétre lett dómok közt is a legszebb
katedrális kapuzata.*

SZENT FERENC JÖTT S LEÜLT

SAINT FRANÇOIS EST VENU S'ASSEOIR

*Szent Ferenc jött s leült kertemben, megpihenni,
majd velem együtt körbejárt ott,
s megáldotta, ami bóköl és ami leng
és remeg: fát, jázmin, virágot.*

*Megnyerték a szívét az egyszerű füvek
a simogató nyári szélben,
és látva reszkető, halk szelídségüket,
szeretetet fénylett a szemében.*

*A maghintésre is fölszálló madarak
most ott tipegtek közelében,
míg a füvel beszélt a nagy szent. A szavak,
szavai szaladtak a réten,*

*s a barázdák fölött föl-le ugrálva szét-
futott a jóhír sok futára.
Táncolt a gabona, s betöltötte a kék
 eget a szárnyak csattogása.*

Rónay György fordítása

Azoknak a külföldi írónak sorában, akik katolikusnak vallják magukat, egyre nagyobb hírnévnek és olvasottságnak örvend az ausztráliai *Morris West*. Vannak bírálók, akik, figyelemmel témáira és írásművészetére, *Bernanos*, *Mauriac* és *Greene* mellé állítják. West 1916-ban született s mielőtt teljesen az irodalomra adta volna magát, hét éven keresztül európai történelmet tanított hazájában. Eddig megjelent valamennyi regénye többszázszáz példányszámot ért el az angol nyelvterületen, s ugyanilyen siker kísérte francia fordításait is. Az *ördög ügyvédje* (*The devil's advocate*) című regényét például, amelyből a szerző engedélyével több részletet kívánunk közölni, 300.000 példányban hozta ki eddig a *Gabriel Marcel* szerkesztette „Feux Croisés” könyvsorozat.

Az ördög ügyvédje — latinul: „advocatus diaboli” — tudvalevően az a hit-tudós s egyben kánonjogász, akinek a szenttéavatási pörben a mindenkit kielégítő ítélet elősegítése okából az összes lehető kifogásokkal és vádakkal elő kell állnia. A regényben is erről van szó. A déolaszországi Calabriában szentként tisztelt a nép egy *Giacomo Nerone* névre hallgató embert, akinek igazi nevét senki sem ismeri. Angol tiszt volt ez a „Nerone”, aki a második világháborúban a szövetségesek nápolyi partraszállása után a vérontástól megundorodva megszökött csapatától s a hegyek között egy eldugott faluban, mintegy vezeklésül, a tevékeny emberszeretetnek áldozta magát. Amikor azonban a fasisztákat üldöző partizánok ide is eljutottak, vészbíróságuk *Nerone*t, mint dezertőrt, halálra ítélte és kivégeztette. A szenttéavatási vizsgálat, minthogy az ellenállási mozgalmat Olaszországban is a kommunisták irányították, emiatt jár azzal a kockázattal, hogy politikai szint kap.

Minden vonatkozásban kényes és nehéz feladat hárul tehát a regény főhősére, az angol *Blaise Meredith*-re, akinek már az előzetes vizsgálatban az „advocatus diaboli” szerepkörét kell betöltenie. Az igazi bonyodalmat azonban, amiért a regény voltaképpen íródott is, *Meredith* lelki válságai és szellemi alakulása jelentik. *Meredith* az a pap, akinek foglalkozása, hogy pap. Talpig becsületes, feddhetetlen erkölcsű hivatalnok a Ritus-kongregációnak, de semmi több. Ha voltak érdemei, ezek egyházi szolgálatából s nem személyi tulajdonságaiból eredtek. Maga döbbsen rá erre, amikor megtudta, hogy gyógyíthatatlan rákban szenved s nincs sok ideje hátra. Meddő élet után nem fog hiányzani senkinek, s Isten elé is üres kezekkel léphet.

Ekkor éri a megbízatás s megy le Calabriába, ahol a legkülönbözőbb felfogású, műveltségű és erkölcsű nőkkel és férfakkal, a legviszálsabb helyzetekkel kerül szembe. Halálos beteg, de most kezd élni valójában, mint pap is, mint ember is. S minél világosabbá válik előtte *Giacomo Nerone* alakja, annál inkább felismeri, hogy a mindenkit magához ölelő és cselekvő szeretet az egyetlen út, amely Istenhez vezet.

M. V.

Első részlet: MEREDITH ÉS A BÍBOROS

Vége felé közelgett a tavaszi naplemente s *Eugenio Marotta* bíboros a *Pariolin* fekvő villájának kertjében sétált. A város messze lent éppen most ébredezett délutáni kábultságából. Felmorajlottak autódudái robogói és a boltosok alkudozásai. A fáradt turisták kielégítetlen mőhőséggel tértek vissza a *San Pietro*-ből, a lateráni Szent János bazilikából és a *Colosseumból*. A *Santa Trinità dei Monti* lépcsőfokain a virágárusok megint bepermetezték virágcsokraikat, hogy utolsó rohamokra induljanak a szerelmespárok ellen. A lebukó nap még megcsillantotta fényeit a dombok és a háztetők felett, de lent a szűk utcácskáiban már összesűrűsödött az alkonyat, a falak fáradtak és szürkék voltak.

Parioli magaslatán azonban tiszta volt a levegő, csendesek a sugárutak, és őminenciája meghajló pálmák között, jázminvirágok illatában sétált. Köröskörül magas falak és rácszatok őrizték magányát, a kiugró zárókövek bronzból vert címerei pedig felhívták a látogató figyelmét Eugenio Marotta bíboros, acropolisi érsek, a San Clementio tituláris püspökének, a Ritus-kongregáció prefektusának, a legfőbb szentszéki bíróság prefektushelyettesének címére és rangjaira, aki egyúttal a kánonjogmagyarázó bizottság tagja, Szent József fiainak és a Szeplőtelen Szűz Mária leányainak és a Római Anyaszentegyház még vagy húsz kisebb és nagyobb szerzetesi intézményének védnöke.

Ezek a címek tiszteletkeltőek voltak és nagy volt a hatalom is, amelyet jeleztek; őminenciája mindezeket a terheket nyájás jó kedéllyel hordja, amely mögött kifinomult értelem és uralkodási akarat rejtett.

Kis termetű, gömbölyű ember volt, aprókezü és aprólábú, ráncos arcú; boltozatosan kiszélesedő feje olyan síma volt a bíborosi sapka alatt, mint egy tojás. Szürke szeméből szinte süttött a jóakarát, és nőiesen apró és vörös szája kivirított fakó, olajbarna arcából. Hatvanhárom éves volt, ami kevés annál, aki bíborosi kalapot visel. Az erőfeszítés minden látszata nélkül, de roppantul sokat dolgozott, s még éppen elég erő volt benne, hogy számot tudjon vetni a jól elzárt Vatikán város csavaros diplomáciájával és belső hatalmi intrikáival.

Egyesek a pápaságra is esélyesnek tartották, de a többség véleménye az volt, hogy a soronkövetkező pápának inkább életszentségével kell kitűnnie, és úgy a papság, mint a hívek körében inkább az erkölcsi megújulás, mintsem a politika terén kell előljárnia. Eugenio Marotta beérte azal, hogy megvárja a fejleményeket, hiszen tapasztalta, hogy aki pápajelöltként lép be a konklávéba, minden valószínűség szerint bíborosként távozik onnan. Amellett a pápa, ha öreg is volt, korántsem érezte oly közelinek a halálát, hogy a papucsára áhítózókat valami jó szemmel nézhette volna.

Őminenciája sétálgatott a Pariolin fekvő villa kertjében, nézegette a lemenő napot az Albanói hegyek fölött, és napi gondjain annak az embernek a nyugalmaival elmélkedett, aki biztosan tudja, hogy végül is minden nehézséget le fog tudni küzdeni.

Meg is engedhette magának ezt a nyugalmat. Fokról-fokra, szabályszerűen ért fel a ranglétrának erre a csúcsára, ahonnan sem rosszakarat, sem kegyvesztettség nem dönthette le többé. A világ legkisebb és legsebezhetetlenebb államának tagjaként most már halála órájáig megmarad bíborosnak, protokollszerűen az egyház hercegei sorában áll, püspökké szenteltetése pedig visszavonhatatlan. Mindez sok is egy életerős hatvanas férfinak. S ezenfelül sem hitves nem gátolta semmiben, sem fiak és lányok nem gyötörték. Az élet tűszúrásaival szemben tehát teljes biztonságban érezhette magát. Elérkezett oda, ahová tehetsége és nemes becsvágya juttathatta.

A következő fokozatot a pápaság jelenthette volna, de az ilyen úgrásszerű emelkedés már-már kiemelte volna őt a világból, hogy a megistenülés előcsarnokába vezesse. Mert aki a Halász gyűrűjét és a hármastiarát viseli, annak ölmököpenyként a világ bűnéit és a vállán kell hordoznia. Egyesegyedül, minden szélnek kitett csúcson kell állnia, alant a nemzetek rajával és fölötte a Mindenható fátyolt nem tűrő tekintetével. Csak esztelen kívánhatja magának egy ilyen hivatal hatalmát, dicsőségét és félelmét. És Eugenio Marotta bíboros távolról sem volt esztelen.

Az alkonyatnak és a jázminok illatozásának ebben az órájában éppen elég sok kérdést kellett megoldania.

Most két napja egy kis elszegényedett calabriai egyházmegye fejének, Valenta püspökének levelét találta az íróasztalán. Féligmeddig ismerte csak ezt a szigorúan reformáló püspököt, akinek a politikára is volt hajlama. Ez az egyházfő két esztendeje meglehetősen nyugtalanságot keltett azzal, hogy két falusi plébánost ágyasság miatt kizárt az egyházból, öreg papjai közül pedig nyugdíjba küldött egynéhányat, mert nem tudták ellátni hivatalukat. A püspök egyházmegyéjének választási eredményei a kereszténydemokraták jelentős erősödését mutatták, amiért a Szentatya levélben dicsérte meg. Csak a Marottához hasonló élesszemű megfigyelők vették észre, hogy ez a szavazategyarapodás a monarchista párt rovására történt, nem pedig a kommunistákéra, akik szintén előbbre törtek. A püspök levele egyszerű és határozott volt, túl egyszerű ahhoz, sem hogy teljes legyen, és túl határozott, hogy olyan edzett veteránban, mint Marotta, gyanút ne keltsen. A levél egy szerény püspöknek fejedelmi rangban lévő testvéréhez intézett fellengzős és tiszteletteljes üdvözléteivel kezdődött. A továbbiakban pedig jelentette, hogy Gemelli dei Monti iker-falvak plébánosától és híveitől beadványt kapott, amelyben Isten szolgája, Giacomo Nerone ügyében a boldoggáavatási eljárás megindítását kéri.

Giacomo Neronét a calabriai partizánok olyan körülmények közt végezték ki, amelyek a vértanúság látszatát keltik. Halála óta a két községben és a környéken Nerone önkéntes kultusza alakult ki és több csodás természetű gyógyulást tulajdonítanak neki. Az előzetes vizsgálatok megerősítették azt, hogy Nerone valóban szentség hírében áll. Az elmondások szerint a gyógyulások sem magyarázhatók természetes úton. A püspök így hajlandó eleget tenni annak a kérésnek, hogy az ügyet az előirt egyházi jogi vizsgálat alá vonják. Mindamellet, mielőtt cselekednék, egyrészt tanácsért fordul öminenciájához, úgyis mint a Ritus-kongregáció elnökéhez, másrészt támogatását kéri olyaténképpen, hogy a bíboros jelöljön ki Rómában két bölcs és jámbor férfiút, az egyiket, mint az ügy védelmezőjét, aki majd a vizsgálatot irányítja és előbbreviszi, a másikat, mint vele szemben a hit védelmezőjét, azaz mint az „ördög ügyvédjét”, aki a kánonjog rendelkezéseinek megfelelően a lehető legaprólékosabban felülvizsgálja mind a tanúkat, mind azok vallomásait.

A levélnek ez volt a lényege, de többről volt itt szó, sokkalta többről. A püspök hozzájuthat egyházmegyéjében egy szenthez, aki nem okoz kényelmetlenséget. Hogy azonban bebizonyítsák a szentséget, ahhoz bírósi vizsgálat szükséges, először a püspök egyházmegyéjében, azután Rómában, a Ritus-kongregáció fennhatósága alatt. Am az első vizsgálatot magának a püspöknek kell végeztetnie a saját fennhatósága alatt, az általa kijelölt bírák közreműködésével, s a püspökségek betöltői rendszerint féltékenyek erre az önállóságukra. Miért akkor ez a hódolatos felfolyamodás Rómához?

Eugenio Marotta bíboros villájának jólápolt gyepszőnyegét róva ezen a kérdésen törte a fejét.

A Délolaszország mélyén fekvő Gemelli dei Monti olyan hely, ahol nagy gyorsasággal születnek és hálnak ki a kultuszok, ahol a hitet túlburjánnozzák a babonásokok, ahol a parasztok azzal a kezükkel vetnek keresztet, amellyel a szemverés elleni babonáság jelét is elvégzik, ahol a Bambino képe ott függ az ágy fölött, de a csűrök fölé pogány szarvakat szegeznek. A püspök óvatos ember, aki szívesen látna egy szentet egy-

házmegyéje javára, de ugyanakkor nem hajlandó kockáztatni sem a saját, sem Isten szolgájának jó hírnevét.

Ha a vizsgálat kedvezően alakul, nemcsak egy *beato*, egy boldog születik, hanem fegyver is az ateisták ellen. Ha balul üt ki, akkor Róma bölcs és kegyes hatalmasságai viselik majd részben a kudarcot. Öminenciája halkan fel is nevetett ezen az éleselméjűsége. Vakard meg a délvidék emberét és felfedezed a rókát, amely mérföldnyi távolságból is megszimatolja a csapdákat s azokat megkerülve kapja el a csibét.

De más is közrejátszott itt, mint a püspök tekintélye. Politika is vegyült a dologba, hiszen az olasz választások egy éven belül várhatók. A közvélemény érzékenyen reagál a Vatikán befolyására a világi ügyekben. Az antiklerikálisoknak kapóra jön minden alkalom az egyház diszkreditálására, s minthogy úgysis épp elég fegyver van a kezükben, kár lenne újabbat is szolgáltatni nekik.

Számolni kell egyéb következményekkel is, amelyek inkább az örökévalóságra, mint a földiekre tartoznak. Szentté avatni valakit annyi, mint Isten hősi szolgájává nyilvánítani, aki példakép és közbenjáró a hívek számára. Ha igazaknak fogadjuk el a csodáit, akkor kétségtelenül megengedjük annak lehetőségét, hogy az isteni hatalom az ő közbenjárására felfüggeszti vagy hatálytalanítja a természeti erőket. Gondolni sem szabad tévedésre ezen a téren. A Ritus-kongregáció egész hatalmas gépezete arra való, hogy elejét vegye ilyesminek. Egy korai intézkedés, vagy elsietett vizsgálat azonban így is súlyos botrányt okozhat, a hívők millióinak hitét rendítheti meg abban a családokozhatatlan egyházban, amely közvetlenül a Szentlélektől sugalmazottnak állítja magát.

Öminenciája megborzongott kissé, ahogy az éjszaka első hűs hullámai elérték a Pariolit. Olyan ember volt, akit megkeményített a hatalom, és gyanakvással viseltetett az ájtatos jámborság iránt. Am maga is vállán hordozta a hit terhét, szívében pedig a déliek félelmét a démonról.

Mindenki másnál kevésbé engedheti meg magának a tévedés fényűzését. Túl sok dolog függ tőle. Ha kudarcra jár ez az ügy, a legszigorúbban őt vonják felelősségre. Fényes címei és az őt övező ősi méltóság ellenére küldetése elsősorban a szellemiekre irányul; a lelkekkel, az ő üdvösségükkel vagy kárhozatukkal van kapcsolatban. A kiközösítés éppúgy lesújt egy eltévelyedett bíborosra, mint egy hitét veszített plébánosra. Ilyetén töprengésbe merülve sétálgatott a bíboros, mialatt a városból fölszállt a harangok halkuló zúgása s a kertben a tücskök elkezdtek éles cirpelésüket.

Hozzájuttatja Valenta püspökét kis diadalához. Megtalálja számára a kívánt embereket — egy „postulatort” az ügy felfektetésére és előadására, és „az ördög ügyvédjét”, hogy tegye semmivé azt, ha tudja. A kettő közül az „advocatus diaboli” a fontosabb. Már hivatalos címe pontosan mutatja: a hit előmozdítója. Ő az, aki a hit tisztaságán örködik, ha kell, megtört szívek és életek árán is. Nagy tudásúnak, aprólékoskodónak, szenvedélynélkülinek, fagyos ítéletűnek kell lennie, könyörtelennek az ítékezésben. Híján lehet talán a szeretetnek vagy a szánalomnak, de sohasem a szabotázsnak. Ritkák az ilyen emberek, s akikkel a bíboros rendelkezhetett, azok már más ügyekkel foglalkoztak.

Így jutott eszébe Blaise Meredith, ez a száraz és megfontolt férfiú, akit beárnyékol a halál szürkése. Benne megvannak a szükséges adottságok. Angol ember, ami elejét veheti minden politikai érdekltség látszatának. Más kérdés azonban, hogy vállalkozik-e rá, vagy futja-e még

életéből ennyire? Ha az orvosok véleménye kedvezőtlen volt, lehet, hogy nem érzi magát alkalmasnak ilyen nehéz feladatra.

Mindenestre ez már a válasz kezdete. Őminenciája nem is volt elégedetlen. Sietség nélkül járta még körül a kertet, amelyre lassan sötétség borult, azután visszatért a villába, hogy házanépével együtt elmondja a vesperást.

Két nappal később Eugenio Marotta bíboros dolgozószobájának nagy munkaasztalánál ült karszékében és éppen nekifogott, hogy Blaise Meredith-tel megbeszélje az ügyet. Őminenciája jól aludt, könnyű reggelit fogyasztott, friss és borotválkozástól szinte ragyogó kerek arcáról sugárzott a jókedv. Ebben a pazar, Aubusson-szőnyeges, kazettás mennyezetű, aranyrámás képmásokkal ékeskedő teremben öntudatlanul is magára öltötte a hatalom méltóságát.

Az angol monsignore vele szemben kicsinek, szürkének, összeaszott-nak látszott. Reverendája csak úgy lebegett sovány teste körül és a vörös ruhaszegély mégjobban kiemelte arcának beteges halványságát. Két szemét fáradtság homályosította el és lecsüggő ajkának szögleteibe mély ráncok vésődtek. Hangja még a színes és élénk olasz szavak pergése közben is fakó és kifejezéstelen maradt.

— Ez a helyzet, Eminenciás Uram. Legfeljebb egy évem van hátra, vagy annak is csak a fele, ameddig még komolyan dolgozhatok.

A bíboros néhány pillanatig szinte személytelen részvétellel nézett reá és hallgatott. Azután gyöngéden szólalt meg:

— Nagyon sajnálom, kedves barátom. Ez mindnyájunknál bekövetkezik persze, de azért mindig megrázkódtatás.

— Jóllehet mi különösképpen készen állhatnánk rá — jegyezte meg Meredith, s amúgy is lefelé konyuló ajkai kiábrándult mosolyba rándultak össze.

— Ugyan! — tiltakozott Marotta apró kezének heves lendületével. — Nem szabad túl sokat feltételeznünk magunkról. Mi is emberek vagyunk, mint mások. Papok vagyunk választásunk és hivatás alapján. A kánoni törvényeknél fogva nőtlenségben élünk. Ez is egy pálya, egy foglalkozás. A kegyelem, amit szétosztunk, a hatalom, amit gyakorlunk, független a mi egyéni érdemünktől. Jobb persze, ha szentek vagyunk, mint bűnösök; de mint a papi szolgálaton kívüli testvéreink is, rendesen a kettő között lebegünk.

— Csekély vigasz, Eminenciás Uram, ha az ember egész közel áll az Ítélet trónusához.

— Mégis ez az igazság — jelentette ki nyugodtan a bíboros. — Kedves barátom, én már nagyon régen az egyházhoz tartozom. Minél tovább halad az ember felfelé, annál jobban és világosabban lát. Jámbor legenda az, hogy a papság megszenteli és a cölibátus megneemesíti az embert. Ha egy pap negyvenötéves koráig tisztán tudja tartani kezét a pénztől és lábát az asszonyi ágytól, megvan rá az ésszerű reménye, hogy így marad haláláig. Kint a világban is vannak sokan, akik valami hivatás okából nem nőülnek meg. Minket azonban mindig megkísért a gőg, a becsvágy, a restség, a nemtörődomség, a fösvénység. Gyakran nekünk a nehezebb megmentenünk a lelkünket, mint a többieknek. A családos embernek sok áldozatot kell hoznia, fegyelmeznie a vágyait, gyakorlatba átvinnie a szeretetet és türelmességet. Még ha mi talán kevesebbet is vétkezünk, lehet, hogy a végén kevesebb az érdemünk.

— Ami engem illet, nem sokat vihetek magammal — felelte Blaise Meredith. — Rossz sincs, amin bánkódnom kellene, de jó sincs, amivel dicsekedhetnék. Nem kellett küzdenem semmiért. Még sebhelyeket sem mutathatok.

A bíboros hátradőlt székében és főpapi gyűrűjének nagy sárga kövével játszadozott. Nem hallatszott semmi a szobában, csak egy aranyóra lágy tiktakkolása a márványkandallón. Kis idő múltán tűnődően megszólalt:

— Ha kívánja, már most felmenthetem a munka alól. A Kongregáció alapjaiból nyugdíjat is biztosítok. Zavartalanul élhetne...

Blaise Meredith tagadólag intett.

— Köszönöm Eminenciád kegyességét, de nincs hajlamom a szemlélődésre. Jobb szeretnék tovább dolgozni.

— Egyszer mégis abba kell hagynia. És utána?

— Kórházba megyek. Tudom, hogy sokat kell majd szenvednem. És aztán... — Lemondóan tárta ki kezét. — *Finita la commedia*. Ha nem túl nagy a kérésem, szeretném, ha Eminenciád kápolnájában temetnének el.

Bármennyire szenvtelen akart maradni a bíboros, mélyen megindította ennek az embernek komor bátorsága. Meredith betegen és elgyötörtén állt előtte, s kálváriájának legkínosabb része még hátra volt. Mégis igazi angolhoz illően vígasztalan méltósággal nézett elébe. Időt sem engedve a bíborosnak, hogy válaszolhasson, Meredith folytatta:

— Mindezt természetesen abban a feltevésben, hogy Eminenciád foglalkoztatni óhajt. Igaz... félek tőle, hogy szolgálataimban nem nyújthatom a várható legjobbat.

— Mindig jobban dolgozott, barátom, mint ahogy gondolná — felelte gyöngéden Marotta —, mindig többet végzett annál, mint amit ígért. Most pedig van is egy kérdés, amelyben rendkívül nagy segítségemre lehet és talán... — A bíboros megállt, mint akinek valami érdekesség jutott az eszébe. — És talán saját magának is használna vele.

Feleletre se várva előhozta mindjárt a valentai püspök levelét, külön kiemelve, hogy „advocatus diaboli”-t kér Giacomo Nerone pörében

Meredith figyelmesen hallgatta, akárcsak egy ügyvéd, aki elé új ügyet visznek. Mintha új életáram futott volna keresztül rajta. Szeme felragyogott; ültében kiegyenesedett s halvány pír borította el fakó arcát. Eugenio Marotta észrevette, nem fűzött hozzá semmi megjegyzést. Csak amikor már kellőleg feltárta a helyzetet, kérdezte meg:

— Nos? Mit szól hozzá?

— Nem okos dolog — felelte Meredith kimérten. — Politikai húzásnak látszik, nem tetszik nekem.

— Az ember politikai állat, halhatatlan lélekkel — figyelmeztette nyájasan Marotta. — Ezt a kettőt éppúgy nem választhatja szét, mint ahogy az egyház működését sem bonthatja fel különálló, egymástól független ténykedésekre. Mindaz, amit az egyház cselekszik, arra szolgál, hogy egy anyagi folyamatnak szellemi formát adjon. Kinevezünk egy szentet a televízió védnökének. Mit jelent ez? Új jelképét a régi igazságnak, hogy minden megengedett tevékenység elősegítheti a jót, vagy eltorzulhat a rossz irányában.

— Túl sok jelkép el is fátyolozhatja az igazság arcát — szólt közbe Blaise Meredith némi kis gúnyval. — Túl sok szent lejárathatja a szentséget. Mindig abból a feltevésből indultam ki, hogy a mi feladatunk a

Ritus-kongregációban nem új szentek beiktatása a naptárba, hanem éppen a megakadályozása ennek.

A bíboros csendesen bólintott:

— Részben igaz ez. Ám ebben az esetben is, mint a többiekben, az első lépés nem tőlünk ered. A püspök kezdi el a maga egyházmegyéjében. És csak utána küldik el hozzánk az iratokat. Nekünk nincs közvetlen hatalmunk arra, hogy megtiltsuk a vizsgálatot.

— De tanácsolhatjuk elejtését.

— Milyen megindokolással?

— Az okosság okából. Az időpont sem megfelelő. A választások előestéjén állunk. Giacomo Neronet partizánok ölték meg a háború utolsó évében. Mi a célunk vele? Az, hogy eggyel több helyet nyerjünk segítségével a tartományi tanácsban, vagy hogy a hősi fokú emberszeretet példaképének állítsuk oda?

A bíboros vörös ajkai kissé gúnyos mosolyra ferdültek.

— Úgy vélem, hogy püspök testvérünk egyiket is, másikat is szeretné elérni. És bizonyos mértékig valószínű, hogy sikerülni fog neki. Azt állítják, hogy csodák is történtek. A nép körében látszólag spontán kultusz kapott lábra. Mindez hivatalos vizsgálatot kíván. Ha az első vizsgálat megtörtént és az ítélet a helybenhagyás felé hajlik, a következő szakasz szinte önműködően következik... a boldoggáavatás ügyét a püspöki törvényszék elé terjesztik.

— S ha idáig jutottunk, akkor Olaszország valamennyi újságja harsogni fog a dologról. Az utazási irodák nem-hivatalos zárandoklatokat szerveznek. A helybeli kereskedők nagydobra verik. Mindezt nem kerülhetjük el.

— Íme azonban, mégis módunkban van ellenőrzést gyakorolni. Éppen ezért döntöttem úgy, hogy megadom a püspöknek, amit kíván. S ezért szeretném azt is, hogy ön legyen „az ördög ügyvédje”.

Blaise Meredith összehúzta vékony és vértelen ajkait s elgondolkodott az ajánlaton. Néhány pillanat múlva tagadóan rázta a fejét.

— Beteg ember vagyok, Eminenciás Uram, nem válnék dicsőségére.

— Engedje, hogy egyedül én bíráljam el ezt — felelte teljes nyugalommal Marotta. — Annál is inkább, mert ahogy mondtam már, hiszem, hogy ez magán is segíthet.

— Nem értem.

A bíboros faragott karszékét hátratulva fölkelt ültéből. Végigment a szobán egészen az ablakig, félrehúzta a súlyos függönyöket. A reggeli napfény elöntötte a szobát, ragyogóvá tette az arany és vörös színeket, s mint élő virágokat emelte ki a szőnyegek dús rajzait. Blaise Meredith hunyorogni kezdett a rátörő erős fényben és szeme elé kapta a kezét. A bíboros az ablaknál állva nézte a kertet; arcát nem láthatta Meredith, de amikor Marotta megszólalt, hangjából különös együttérzés áradt feléje.

— Valószínűleg önhietség is van abban, amit mondani fogok, Monsignore. Nem vagyok a gyóntatója, nem kutathatok a lelkében; de azt hiszem, kritikus ponthoz érkezett. Mint közülünk sokan itt Rómában, ön is foglalkozása szerint pap, mesterségbeli egyházi személy. Nincs semmi szégyen ebben. Már az is nagy dolog, ha valaki jól végzi munkáját. Sokan még ebben a korlátolt tökéletességben sem hágtak valami magasra. Ön hirtelen felfedezte, hogy mindez nem elegendő. Zavarba

jött, megrémült. Nem tudja azonban, mitévő legyen, hogy pótolja a hiányt. Ennek pedig részben az a magyarázata, hogy ön is, meg én is, és mások is, akik hozzánk hasonlóak, túl hosszú ideje kikapcsolódtunk a lelkipásztori szolgálatból. Elvesztettük az érintkezést azokkal, akik érintkezésben tartanak bennünket Istennel. Értelmi fogalommal, az akarat száraz elhatárolásával csökkentettük a hitet, mert nem tarjuk szemmel működését a mindennapi emberek életében. Megfogytakozott bennünk a könyörületesség, a szorongás, a szeretet. Őrzői vagyunk a titkoknak, de a félelmük kiveszett belőlünk. A kánonjoggal dolgozunk és nem a szeretettel. Mint minden közigazgatási szerv, mi is azt hisszük, hogy nélkülnk kaoszba dőlné a világ; hogy magát Isten egyházát hordjuk a vállunkon. Ez nem igaz, de vannak köztünk némelyek, akik úgy vélik utolsó lehelléttükig. Örülhet neki, Monsignore, hogy önt — még ha e késői órában is — elfogta az elégedetlenség... igen, akár a kételyen át, mert úgy érzem, hogy éppen most a megkísértetés sivatagában jár... Ezért hiszem, hogy ez a vizsgálat önt is segítheti. Eltávolítja Rómából és Olaszország egyik legelhagyottabb tájára vezérli. Összerakja majd egy halott ember életét azoknak a tanúvallomásaiból, akik vele együtt éltek, s akik szegények, tudatlanok, elesettek. Bűnös volt-e vagy szent, végül is nem annyira fontos. Ön viszont egyszerű emberek közé kerül, hogy szót értsen velük. S az ő körükben talán megtalálja az orvosságot a bajra, amely a lelkét emészti.

— Mi az én bajom, Eminenciás Uram?

Meredith hangjának fojtott pátosza, a kérdésben feltörő zavart tanácstalanság szíve mélyéig meghatotta az egyház öreg szolgáját. Visszafordult az ablaktól s ránézett Meredithre, aki széken előregörnyedve két kezébe temette arcát. Kis ideig várt a bíboros, majd minden szavát mérlegelve megfontoltan mondta:

— Az gyermekem, hogy semmi szenvedély sem volt az életében. Sohasem szeretett asszonyt, nem gyűlölt férfit, nem szánt meg gyermeket. Túlságosan elzárta magát a világtól, idegen test az emberi családban. Nem kért semmit és nem is adott semmit. Nem ismerte azt az érzést, hogy rászorul másokra, sem nem osztozott mások szenvedéseiben. Nem volt módja hálára, de nem tapasztalt háladatosságot sem. Ez az ön baja. Innen a kétségei és félelmei is, mert aki nem tudja szeretni testvéreit, Istent sem szeretheti.

— És hogy kezd szeretni az ember?

— Úgy, hogy hiányzik neki valami — felelte határozottan Marotta. — Valami, amire a test és a lélek vágyik. Az ember mohón kívánja az első csókot; és az első igazi imáját akkor végzi, amikor visszaáhítja az elvesztett paradicsomot.

— Oly fáradt vagyok — sóhajtott föl Meredith.

— Menjen haza és pihenje ki magát — intette le élénken a bíboros. — Holnap reggel indulhat Calabriába. Nyújtsa át megbízólevelét a valentai püspöknek és lácson neki a munkának.

— Kemény ember ön, Eminenciás Uram.

— Mindennap halnak meg emberek — hangzott Marotta kíméletlen válasza. — Vannak, akik elkarhoznak, vannak, akik üdvözülnek; az egyház munkája azonban folyik tovább. Menjen hát, fiam, békében és Istennek nevében!

Posszonyi László fordítása.

Rovatomban az idén sorozatszerűen foglalkoztam az elkereszténytelenedés jelenségével. Igyekeztem megvilgítani régebbi és legújabb megnyilvánulásainak különbözőségét, s rámutatni egyben az eltérések okaira. Meggyőződésemm ugyanis, hogy a való helyzet komoly ismerete minden tekintetben csak javunkra válik. Egyházunkat segítheti intézményes küldetésének teljesítésében és evangélizációs feladatának sikerebb végzésében, tagjainak pedig megkönnyítheti hitük megőrzését és tudatosan vonzóbb tanúsítását ebben a mai világban. Egyes olvasóink azonban a téma tárgyalásával kapcsolatban kifejezésre juttattak bizonyos aggályokat is. Ezeket szeretném most eloszlatni.

*
Hitnehezségek feltárása helyett nem inkább a hit nagyszerűségéről kellene-e beszélni? — kérdi egyik papi olvasónk. Nos, pontosan ezt a kérdést vetette fel *Karl Pfleger* legutóbbi tanulmányában, amelyet a *Christlicher Sonntag* tett közzé. S válasza az, hogy napjainkban főleg a nehézségekkel kell foglalkozni, mert joggal tehető föl, hogy nehézségeik többnyire csak azoknak a névleges keresztényeknek nincsenek, akik egyáltalán nem gyakorolják vallásukat. Az ő megfigyelése és gyóntatói tapasztalatai szerint éppen azok küzdenek mardosó hitnehezségekkel, akik nagyon is komolyan veszik a hitüket. Nem vonatkozik ez persze az egyszerű, a gyermekded, a problémákat nem látó keresztényekre, akiknek jóformán sejtelmük sincs korunk világnézeti válságáról. Vonatkozik azonban azokra a keresztény értelmiségiekre, akik ragaszkodnak ugyan hitükhöz, de magasabb képzettségük folytán lépten-nyomon szembe kerülnek azzal a zavaró ténnyel, hogy a vallási tanítások és az erkölcsi tételek a különböző kultúrák, civilizációk és korok szerint viszonylagosnak mutatkoznak. Nagy tehát számukra a kísértés, hogy magukévá tegyék a modern gondolkodás általános szkepticizmusát, annál is inkább, mert az egyetlen egyetemes igazság, amit az összes emberek egyéb különbözőségeiktől függetlenül elfogadnak, a tudományos megállapítások ellenőrizhető igazsága.

Így azután minél erősebb valakiben a vallási érdeklődés, annál könnyebben támadnak nehézségei. „Az ember — folytatja mintegy önvalomásként *Pfleger* — egész életén át foglalkozhat a hit problémáival, meglátásait és a felhozható kétségek megoldásait újabb és újabb könyvekbe öntheti, mégis minduntalan rájön arra, hogy — bármilyen hihetetlennek tűnjék fel — neki is akadnak még nehézségei.”

Határozottan le kell tehát szögezünk — jelenti ki *Pfleger* —, hogy nincs vallási vagy erkölcsi kisébértékűség abban, ha a keresztény ember hitnehezségek közé jut. S ha azoknak a hitnehezségeknek forrásait vizsgáljuk, amelyek ma a vallási helyzetet jellemzik, azt is meg kell mondanunk, hogy nem valami ördögi mesterkedésnek, hanem a szellemi fejlődésnek magától értetődő következménye ez. Csupán a mi nemzedékünk életében a világra vonatkozó új ismereteknek olyan tömege gyűlt össze, hogy az elmúlt századok ismereteit ahhoz a pohár vízhez hasonlíthatjuk, amelyet a tóba öntünk. Nemcsak a természettudományra áll ez, amelynek területe a végtelen nagy mindenségtől a végtelenül kicsiny elektronig nyúlik, hanem arra a tudományra is, amely a kereszténység alapvető iratait, az ószövetségi bibliát és az újszövetségi könyveket taglalja. Az új problémák és az új megoldási kísérletek olyan zápora zúdult reánk, hogy egy régi-módi pap, ha váratlanul alája kerülne, ájulatba esnék.

Amire azonban gondolnunk kell s amit meg kell értenünk, hogy a tudomány és a technika még olyan szédületes haladása sem fogja megszüntetni a titkot, amely az ember körül lebeg. Mi ez a titok? Az, hogy vagyunk és emberek vagyunk — feleli *Pfleger*. Itt az ég és föld között levő dolgok határtalan sokféleségében és azal együtt; a világűr tejútjainak végtelensége és agyunk atomjainak végtelensége között levő összes létezők végtelenségében és azzal együtt. Hitnehezségek? Igen, vannak. S nem is lehet csupán beszéddel kiűzni az emberből. Ha egyik nehézségen túljutottunk, mindjárt jön a következő. De kipróbált szer is van ellenük. Hagy-

juk a szörszálhasogatást és töreked-jünk az egész világmindenség szemlé-letére. Ezt ma meg is tehetjük, a fizi-kának, a biológiának, a filozófiának és a vallásosság őseredeti jelenségeire vonatkozó legújabb ismereteinknek segítségével.

Az egyes létezők sokfélesége mögött ott kell lennie egy abszolút létezőnek, mint a sokaság összetartójának. Ez az abszolút létező nem valami ábránd, hanem az értelem követelménye. Né-zünk önmagunkba: egész lelkeségünk egyetlen lendület az abszolút felé. Gondolkodásunkban, művészetünkben, erkölcsi érzésünkben ott van a törek-vés fölfelé, engedelmeskedve a von-zásnak, amelyet az abszolút létező gyakorol reánk. Ahogyan *Goethe* mondta, aki pedig nem vallotta magát kereszténynek: „Azokat a szellemeket, akik mélyen beletekintettek a végte-lenbe, végtelen bizalom ragadta ma-gával.” Amit mi, keresztények, hozzá-teszünk ehhez: hogy ez a bizalom nem egy személytelen, a tudattalanban szétfolyó hatalom felé irányul, hanem egy „Te” felé. És: „Ha hisztek Isten-ben, akkor bennem is hisztek” — mondta Jézus Jánosnak. És valóban nehéz nem hinni benne, ha csak tá-volról is sejtjük a teremtés titkát. Jé-zus a befejezése az első nagy csodá-nak, amely a teremtés egészen belül ment végbe: az embernek. Az első Ádám a teremtmény személylété emel-kedése volt Istenhez, a második Ádám a Teremtő személyes istenemberi le-szállása a teremtményhez. S akkor azok a hibák, sőt bűnök sem képez-hetnek leküzdhetetlen hitnehézséget, amik az egyházon belül történtek. Az egyház akként lép eléink, mint sérült keret Isten egyetlen mindenségének nagyszerű képe számára, úgy, ahogy azt a természetes és a természetfölötti kinyilatkoztatás mutatja nekünk.

*

Abban a világnézeti válságban vagy útkeresésben, amely korunkat áthat-ja, nem annyira a katolicizmus egyes hittételeit vitatják, mint sokkal in-kább a kereszténység alapjait és meg-alapozottságát vonják kétségbe.

A francia rádió neves híszónoka, *Lelong*, azon az ankéton, amelyet a *Témoignage Chrétien* kezdeményezett a homiliáról, nem ok nélkül idézte emlékezetbe *Sertillanges* alakját, aki szentbeszédeinek kidolgozásakor már

egy félszázaddal ezelőtt abból a felte-vésből indult ki, hogy hallgatói kö-zött másvallásúak, sőt ateisták is le-hetnek. Igaz, hogy ma már ateisták aligha járnak templomba — fűzte hoz-zá *Lelong* —, bizonyos azonban, hogy ülnék ott szépszámban „félíg-hívők”, vagy „kíváncsi kételkedők” is, akik megerősítésre, illetve megnyugtatóra vágyakoznak. A *Pax Romana* folyó-iratban, amelyet a katolikus értelmisé-giek ugyanilyen néven ismert nemzet-közi szövetsége ad ki, *Anna Morawska* is hangsúlyosan felhívja a figyelmet azoknak a „profán keresztényeknek” növekvő rétegére, akik kereszténynek vallják magukat, de nem gyakorolják hitüket, mert meglehetősen agnosztik-usok, többé-kevésbé „vallástalanok”. Sajnálatosnak mondja, hogy ezekről úgyszólván teljesen megfeledkeztek eddig a lelkipásztori tevékenységben. Véleménye szerint ha ezt a réteget vissza akarjuk hozni az egyházba, csak a legnyíltabb és leghaladóbb ka-tolikus teológusok nyomán léphetünk velük eredményes érintkezésbe. Utal itt elsősorban *Teilhard de Chardin* műveire, amelyek talán a legalkalma-sabbak arra, hogy a kereszténységen kívülállókban is elősegítsék a vallás elfogadásához vezető gondolkozást.

Teilhard víziója — fejti ki ugyan-ebben a folyóiratban *Denis E. Hurley* durbani érsek, a mostani zsinat egyik legkiemelkedőbb személyisége — évti-zedeken, ha ugyan nem századokon át fogja foglalkoztatni tudósainkat. A papság és a keresztény bölcselők nem vehetik többé könnyedén a fejlődés alapvető fontosságát. Nem olyanvala-miról van szó, amit megpróbálhatnak beleépíteni egy már meglévő rendszer-be. *Teilhard* igazolta, hogy alaptény-nyel állunk szemben, amelyet a kiin-duló pontok közé kell iktatni.

*Teilhard*nak köszönhetjük, hogy fel-fedeztette velünk Krisztus kozmikus dimenzióit. Azt, hogy a megtestesülés s különösen a feltámadás óta Isten jelenléte a mindenségben Krisztuson keresztül valósul meg, s így éppúgy emberi, mint isteni jelenlétet jelent. Krisztus feltámadása és egyetemes urasága mélyebb és valóságosabb jelen-tést kap számunkra. Az összes embe-rek testvérisége Krisztusban új érte-lmet nyer és magába zárja azokat is, akik mit sem tudnak róla. Mert eb-ben a szemléletben mindaz, ami jö

bennük, lényegi emberségük összes különböző szépségeiben, Krisztus megnyilatkozása lesz számunkra, a legmélyebb egység azzal, amit természetfölöttinek nevezünk.

Ha eljutunk annak felismeréséhez — folytatja Hurley —, hogy a természetes épügy, mint a természetfölötti, egyaránt Krisztus isteni tevékenységétől függ, akkor egységük — nem azonosságuk persze — világosabb lesz előttünk. Abban a pillanatban könnyebben megértjük, hogy az emberi lélek „természtől fogva keresztény”, mihielyt felismertük, hogy egyetlen oka Krisztus. S az isteni titok és szemlélődés micsoda világa nyílik meg akkor előttünk. Minden dolog figyelmeztetés lesz Krisztusra, minden dolog Krisztus egy tekintete, nyoma, hangja, íze, illata lesz. Újból megtaláljuk a szoltárok szellemét, azt az Isten-tudatos szellemet, amely minden természetes tapasztalásból magasra tört, hogy dicsérje az Urat és köszönetet mondjon neki. Milyen ragyogó lesz a mi tanúszkodásunk Krisztusról, ha érthető módon beszélünk róla minden embernek, olyan összefüggésben, amely kedves előtte. Ha azt mondjuk a tudomány emberének, hogy Krisztus jelen van abban a valóságban, amelyet az atom szívében, az élő anyag szerkezetében, a mindenség végtelen fényévű kiterjedésében keres. Ha rámutatunk a művészet előtt, hogy a harmóniák, amelyek nem engedik nyugodni, a látomás, amely elragadja, és a titok, amelyet a valóság felszíne alatt sejt, nem más, mint a mi evangéliumunk Krisztusa. Ha azt mondjuk a technikusnak és a mesterembernek, hogy teremtetük kezük, amikor az anyagot alakítja, Krisztus jelenlétének illóbb és tökéletesebb szentélyén dolgozik. Mennyivel eleveenebb lesz akkor számukra Isten gondviselése is. Mert — akárcsak Isten jelenléte — nagyon gyakran nem volt ez más, mint henyel elvonatkoztatás. Mint Krisztus bölcsessége és szeretete jelenik meg akkor életünk minden eseményében; isteni bölcsesség és szeretet, és mégis emberi és nagyon személyes, amely kihat az egyénekre, az összességre, a dolgokra és a történetekre, kihat a sikerben és a kudarcban, a szenvedésben és megpróbáltatásban, a békében és az örömben — főleg a békében és az örömben,

mert ezek a szeretet és a szellem legfőbb gyümölcsei.

*

Vannak, akiket az ilyen újszerű tanítások, de maga az hatalmas megújulási mozgalom is, amelyet az egyház a mostani zsinattal megkezdett, kisebb-nagyobb fokú szorongással tölt el. Meg vannak zavarodva, mert az a benyomásuk, hogy ami tegnap igaz volt, mára elvesztette érvényességét. Nyomós feladat tehát — hangoztatja Claude Geffré a *Christlicher Sonntag*-ban, hogy megértessük velük: az a korszerűsödés, amelyet az egyház maga elé tűzött, nem ejti el egy parányát sem a kereszténység változhatatlan hitigazságainak, hanem egyedül a hagyományról közkeletűvé vált ferde nézeteket igazítja helyre. Az igazi hagyomány ugyanis nem az elmúltaknak egyszerű megtartása, hanem teremtető folytatásuk. Isten igéjét kell rá alkalmazni az ember új kérdéseire. Isten igéje örök, de éppen mert örök, azért kell, hogy a mai ember kérdéseire is válaszoljon. Nekünk, katolikusoknak, egyre mélyebbre kell gyökereztetnünk szemléletünket az egyház átszámaztatóit értékeibe. Ugyanakkor azonban mindent meg kell tennünk, hogy a keresztény üzenetet azok is meghallhassák, akik az egyháztól a legtávolabb állnak. Megköveteli ez a hozzáigazodást, az alkalmazkodás munkáját. Ez nem holmi megalkuvás, hanem „az igazság pedagógiája”, hogy elérjük az emberek szívét.

A modern világ a türelmesség világa — jelenti ki Geffré. A szörnyű félreértések után, amelyek az egyház történetében előfordultak, a türelmesség a keresztény lelkiismeret parancsa lett. Hatalmas haladás ez, mert messze jutottunk immár azoktól az időktől, amikor úgy vélték, hogy az embereket a kereszténység igazságának nevében szükség esetén erőszakkal is keresztény hitre kényszeríthetik. Annál parancsolóbb teendő számunkra, hogy a modern ideológiák sokféleségével szemben kidolgozzuk és igazoljuk a kereszténység jelentőségét az emberi jövő számára. Ennek pedig alighanem legfontosabb feltétele, hogy bizonyítsuk az egyezést hitünk igazságai és a tudományos meg etikai igazságok között, amelyeket korunk valamennyi emberével együtt közösen vallunk.

Joseph L. Walsh a *Cross Currents* által közreadott tanulmányában a sikeres ráhatásnak más feltételét is látja. A hívő — úgymond — okkal teheti kérdésessé a nem-hívő világnézetét, de csak akkor, ha előbb már komolyan átgondolta a magáét is. Talán igaz, hogy sok nem-hívő megelégszik azzal a könnyű hittel, amilyen a hit a haladásban, az igazság fejlődésében vagy a jövő lehetőségek végtelen növekedésében. De az is igaz, hogy sok hívő beéri egy hasonlóképpen könnyű hittel, amelynek birtokában sohasem könyörög azért, mint Jób cselekedte, hogy fény világítsa meg az emberi élet sötétségeit. A hívő általában oda áll a nem-hívő elé, s elfogadásra ajánlja a maga hitét, mint két választ-hatóság egyikét, vagy mint a jobbik utat. Valójában pedig csak akkor járhat el ekként, ha annak nyomán, hogy maga is küszködik az emberi lét rejtélyével, meggyőződése lett, hogy világnézetének fénye menti ki zavarai-ból. Mert a keresztény ember szellemi útja valójában állandó küzdelem, amelynek során a fényt olykor csak futóláng látja, máskor meg szem elől is veszti. Hiszi azonban, hogy ez az út végül is a csúcsra viszi, ahonnan majd egyszeriben minden megvilágosodik.

A hívő legyen tisztában azzal, hogy őt, mint egyént, nem jogosítja fel semmi a fölényességre. Kell, hogy az ő tudatában is ott lüktessenek az emberi és kozmikus növekvésnek ugyan-azok a lehetőségei, amelyek bűvöletbe ejtettek egy *Huxley*-t, vagy egy *Teilhard de Chardin*-t. Neki is szenvednie kell a kétségtől, amely *Camus*-t gyötörte. Egyedül ilyen módon merheti a komoly nem-hívőnek elfogadásra ajánlani a maga szemléletét, mint olyan világnézetet, amely eloszlathatja a kétségeket vagy igazolhatja az optimizmust.

*

Aggodalmaikat fejezték ki egyes le-vélírók azoknak a kifogásoknak tárgyalása miatt is, amelyeket keresztény vagy katolikus gondolkodók hoztak fel az egyházi vezetés, a vallásos élet és a hitbéli tanítás bizonyos formái ellen. Némelyek hiányolták utóbbiak részéről a kellő tapintatot és a felsőbb-ség iránt való engedelmisséget. Mind-annak és mindazoknak tekintetében, amiről, illetve akikről én írtam, nem hiszem, hogy akár az aggodalmak,

akár a vádak megállnák helyüket. Csak melleleg említem, hogy *John Todd* író és könyvkiadót, akinek gyűjteményes művével — *Ellenvetések a római katolicizmussal szemben* — legutóbb foglalkoztam, *Heenan* west-minsteri bíboros-érsek azóta az országos ökumenikus bizottság tagjává nevezte ki.

Engedelmisségre föltétlenül szükség van, de „mitosztalanítani” kell az egyházi engedelmisséget — jelentette ki *Franz Böckle* bonni egyetemi tanár, morálteológus az osztrák katolikus akadémikusok szövetségének idei nyári értekezletén, amely Zwettl-ben folyt le. Előadását nemcsak az osztrák és a német katolikus sajtó fogadta nagy figyelemmel, hanem az angol *Tablet* is átvette. Böckle szerint a mai világban az eddiginél sokkal erősebben kell hangsúlyozni, hogy a parancsolók, a rendelkezők is felelősséggel tartoznak a követők irányában. Az egyházi hierarchiának is tárgyilag megalapozott érvekkel kell alátámasztania elhatározásait és döntéseit. Hittudományi vitákat nem szabad — mint az eddig ismét és ismét megtörtént — tilalmakkal megkötni. Nem annyira az egyházi tekintély súlyát, mint inkább az észszerű érveket kell serpenyőbe dobni. A korszerű morálteológia sem vezetheti le tételeit csupán néhány változhatatlan elvből, hanem együtt kell dolgoznia a pszichológiával, szociológiával, jogtudománnyal és más tudomány-ágakkal, hogy a jelen történeti pillanatban a biblia szeretet-parancsát helyesen értelmezhesse. Nem szabad feledni, hogy ennek a kapcsolatnak elhanyagolása okozta a XIX. században a legnagyobb kárt a katolicizmusnak. Eltérően a formalisztikus morálteológiától, amely hosszú időn át uralkodott az egyházban, ma az egyén személyes felelősségének kérdése Isten irányában az etikai rendszer uralkodó témája. Az írott törvény helyett a lelkiismeret szabad döntését és Isten kegyelmét kell előtérbe helyezni.

Ismerteti a *Tablet* az ausztriai Sankt Pölten-i egyházmegye lapjának — *Der Rufer* — legutóbbi vezércikkét is, amely szintén azt fejegeti, hogy az egyháznak ki kell kerülnie újabb múltjának árnyaiból, mert csak így foglalhat el illő helyet a mai világban. „Le kell vetkőznie feudális és burzsoa vonásait”, hogy minden hívő evilági

foglalkozásától függetlenül érezze: úgy tekintik az egyházban, mint egy igazi közösség igazi tagját. „Bárki ad ki rendelkezéseket — jelenti ki a cikl —, eleve el kell fogadnia azt a tényt, hogy rendelkezéseit meg fogják vitatni. Az egyház ma már nem kívánhat vak engedelmességet híveitől. Az engedelmisség új faja annak a szabad embernek engedelmissége, aki szabadon veti magát alá annak, amit belát. A felelősség új tudata pedig azt jelenti, hogy nemcsak a hierarchiára hárul egyedül a felelősség az egyházért, hanem a hívekre is, akik közül minden egyes az egészért is felelős.”

Hurley érsek is azon a nézeten van, hogy egyházunkban a törvényt túlságosan hosszú időn keresztül mindegyikfelé helyezték. „Odáig jutottunk már — írja előbb említett tanulmányában —, hogy magáról az egyház lényegéről és életéről sem tudtunk másként gondolkodni, mint törvényes alkotmányának és tekintély-gyakorlásának keretében. A keresztény élet a parancsok megtartására szűkült. Az efajta túlzás pedig igazságtalanság az intézmény iránt is, mert olyan igényeket támaszt vele szemben, amelyeknek teljesítésére nem alkalmas és nem is hivatott. Azt várták a törvénytől, hogy ne csupán eligazítója, de sugalmazója is legyen az egyház életének. Immár vissza kell állítani egyhá-

zunkban az egyensúlyt akként, hogy a szeretetet az őt megillető helyre emeljük. Nem jelenti ez természetesen a törvény feláldozását, mert a szellemi világban a törvény épp annyira nélkülözhetetlen, mint amilyen lényeges a szeretet.”

*

A második vatikáni zsinat, amely ezekben a napokban kezdi meg utolsó ülészeit, kifejezetten az egyetemes egyház korszerűsítésén fáradozik. Sok, nagyon sok függ attól, hogy miként vet véget az elmúlt hosszú évszázadok pasztorális, tudományos és szellemi elmaradottságainak, miként lesz úrrá problémákon, amelyeknek megoldatlanságát szenvedjük. Helyesen mondta valaki, hogy a zsinat vezető eszméje felhívás a párbeszédre, a szótértésre azokkal, akik nem katolikus módon keresztények, azokkal is, akik nem keresztényi módon hisznek Istenben, sőt azokkal is, akik egyáltalán nem hisznek.

Elchinger püspök írja *L'Église invitée au courage* (A bátorságra szólított egyház) című könyvében, hogy XXIII. Jánosban a Szentlélek beáradásaként lánggal lobogott a „passion des liens”, a kapcsolódások szenvedélye. S méltán fűzi hozzá: ez a legkeresztényibb szenvedély, ami napjainkban egyáltalán képzelhető.

A KIS ÚT

Hogyan szerezzek bizonyosságot, hogy lelki életem helyes úton halad, tetszik-e Istennek? Gyakran elfog a kétség, hogy minden fáradozásom ellenére is eljutok-e vajon az örök boldogságra...

Ez a győtrő kérdés nem egyszer felmerül az ember lelkében, még a szentekében is. S valóban, senki sem tudhatja biztosan, hogy a kegyelem állapotában van-e, tehát üdvözül-e; ha csak nem kapott magánkinyilatkoztatást, ha csak nem szólt hozzá az Úr angyala: „Üdvözlégy, malaszttal teljes.” Hittétel, hogy üdvösségében senki sem lehet biztos. Erkölcsei bizonyosságot azonban szerezhetünk róla.

Istennek a szentségéből kiárad valami, ami az emberben félelmet kelt. Isten annyira más, mint az ember, hogy ez nem is meri megközelíteni. Szívében ilyen félelemmel állt Mózes

a csipkebokor előtt, ilyen félelem volt Jákobban, amikor istenlátomása volt Bételnél, ilyen félelem fogta el a zsidókat a Sínai-hegy tövében, mikor Isten a törvényhozáskor megjelent. Ez a „tremendum”, ez a „félelmetes” lényeges alkotóelemét képezi az ószövetségi vallásnak, azért szerepel oly sokat a törvényszerű, „legális” tisztaság, illetve a tisztulás kötelezettsége igen sok esetben. Ez az Istennel szembeni félelem megvan az újszövetségi vallásban is, és pedig éppen a végső cél elérésére vonatkozólag. Ezért mondja Szent Pál: „Félelemmel és ret-

tegéssel munkáljátok üdvösségeteket” (Fül 2, 12).

Ellentétben azonban azzal az ószövetségi felfogással, hogy Istent meglátni halált jelent, az újszövetség Istent mint szerető Atyát állítja eléink. Az Úr Jézusnak a legnagyobb kinyilatkoztatása, hogy ajkunkra vehetjük az Atya nevét, mint a „mi” Atyánk nevét, aki igazi atyai szeretettel veszi kezébe a mi ügyünket. „Azt akarja, hogy minden ember üdvözüljön s az igazság ismeretére eljusson” (1 Tim 2, 4). Mindannyian bízhatunk tehát Istenben, hogy megadja nekünk az üdvösséget.

Ennek a bizalomnak döntő jelentősége van. Nemcsak azért, mert egyenesen feltétele üdvözülésünknek, hanem ez teszi érdemszerzővé minden tettünket, amivel az üdvösségen dolgozunk. Ha biztosak lennénk abban, hogy halálunk után üdvözülünk, a legtöbbször alighanem nagyon lanyhán iparkodnának érdemeket is szerezni hozzá. Így azonban a bizonytalanság érzése lendületre és kitartásra ösztönöz. Gondoljunk csak arra, hányszor látunk fiatal párokat, akiknek egymás iránt érzett szeretete csodálatosnak tűnik föl, míg meg nem kötik a házasságot. Az ember azt hinné, hogy ekkora szeretettel világot fognak meghódítani. Ám az esküvő után egyszerűen felülkerekedik a biztonság érzése: már el nem vesztetem, már nem kell törődnöm azzal, hogy megtartsam magamnak. Figyelmetlen lesz a férj, nem tud kedveskedni szavakkal, virággal, lelkülettel, az asszony is elhanyagolja magát, és bekövetkezik az elhidegülés, sokszor egészen a gyűlöletig. A biztonság érzete hozta ezt létre.

Ugyanez ismétlődik meg az üdvörténet folyamán. A zsidó nép annyira kiválasztottnak érezte magát az Isten részéről, hogy üdvösségét biztosnak tudta, és hiába korholták a próféták a népet, belecsondosott abba a gondolatba, hogy Isten minden nép közül őt választotta ki, ezért semmi baj nem érheti. Ezért mondja keserűen az Isten Ózeás próféta szavaival: „Mikor még gyermek volt Izrael, akkor szerettem meg őt, és Egyiptomból hívtam ki az én fiamat. De mennél inkább hívtam őket, annál inkább távoztak tőlem” (Óz 11, 1-2). Makacsul hangoztatták, hogy nem érheti őket baj, mert

köztük van az Úr temploma (Jer 7, 4). Oly biztonságérzetet adott ez nekik, hogy vakokká lettek és nem akarták tudomásul venni, hogy Isten a szövetséget feltételekkel kötötte meg. Krisztus korában a farizeusok voltak ennek az irányzatnak a képviselői. Hiányzott belőlük Ábrahám hite, amely őt a nép atyjává tette. Csak Ábrahámot látták és nem vették észre Ábrahám tetteit (Jn 8, 39). A biztonság érzete csak romlásba viheti az embert. Ezért mondotta Isten az önmagával küszködő Pálnak, aki több kegyelmet kért tőle, hogy biztonságosabban érezze magát: „Elég neked az én kegyelemem” (2 Kor 12, 9). Azt kívánja tőlünk Isten, hogy úgy hagyatkozzunk rá, mint a kis gyermek, aki atyja kezébe helyezi kezét és nem fél semmitől. Ezt a gondolatot fogta meg Rodin „Gondviselés” szobrában, amikor a hatalmas isteni tenyerbe elhelyezte a picinyke kis embert. Biztonságban van itt, nem kell félnie semmitől sem, mert Isten tenyerében van. Jézus is ezt tette, amikor a kereszten Istennek ajánlotta magát: „Atyám, a te kezébe ajánlom lelkemet.” Bizalmat vár tőlünk Isten, mert a bizalomban természetfeletti van. Isten felé tárul ki a benne bízó lélek s elfordul önmagától.

Isten szeretetének a nagysága csak akkor érezhető és tapasztalható, ha teljes Istenre hagyatkozásban élünk. Üdvösségem mindenkor a kegyelemtől függ, és ez, mint természetfeletti ajándék, semmiféle emberi erőfeszítéssel meg nem szereshető, mert mindegyik más világrendhez tartozik. A szentségek felvétele alkalom, hogy találkozzam az Istennel, de mindenkor kérdéses marad, hogy ezt a találkozást valóban akarom-e, hogy valójában belőle élek-e, vajon hiszek-e s megvan-e bennem a hiten nyugvó szeretet. Kaphatok biztatást, hogy a kegyelem bennem van, hiszen az Oltárszentségről mondotta az Úr Jézus: „Aki eszi testemet és issza véretem, bennem marad és én őbenne” (Jn 6, 57). De megvan ennek az ellenkező párja is: „Aki méltatlanul eszik és iszik, ítéletet eszik és iszik magának” (1 Kor 11, 29). A kegyelem jele lehet, ha megvan bennem a tartózkodás vágya, a félelem a bűnöktől, még a bocsánatos bűnöktől is; ha nem értékelem túl a vagyont, a hírnevet, az éle-

vezetet, ha nem célt, csupán eszközt látok bennük, ha megvan bennem a kívánczóság a természetfeletti után. Szent Ágoston mondta: „Tetszel az Istennek, ha az Isten tetszik neked.”

Az igazán keresztény ember alapmagatartása, hogy mindabban, amit a jóra törekedve cselekszik, ne az ő, hanem az Isten elgondolása érvényesüljön. Akkor pedig megnyugvásul szolgálhatnak Norwichi Juliannának, a középkor egyik elismert misztikusának (†1413) szavai: „Minden ember,

aki az Istenhez való eljutást választotta élete végső céljának, biztos lehet, hogy ő is kiválasztott. Maradja-e ebben mindvégig hűek; mert az igaz Isten akarata az, hogy mi oly rendületlenül bízunk a mennyei boldogság elérésében, mint amilyen biztosak leszünk erről, amikor már a túlvilágon vagyunk. És alázatosságunkban és hódolatunkban minél több jóérzéssel és örömmel tölt el minket ez a biztonság, annál tetszőbb Istennek.”

Kosztolányi István

NAPLÓ

HOGYAN ÉL ÉS DOLGOZIK VI. PÁL PÁPA? XXIII. János pápa nem csupán az egyház életében kezdett új korszakot. Új stílust vezetett be a pápa napirendjében, magatartásában is környezete és a világ felé. Utóda, VI. Pál pápa etekintetben is követője, sőt — elég csak utazásaira utalnunk — tovább lép a nagy előd által megkezdett úton. Ezért is figyelni érdeklődéssel a katolikus és nem-katolikus világközvélemény, hogyan tölti napjait Szent Péter apostol jelenlegi utóda.

A pápa napirendjéről több nagy katolikus lap hozott már riportot, többek között az *Universe*. Legutóbb egy nem-katolikus lap, a párizsi *France-soir* római tudósítója, Jean Neuvecelle egy lausannei könyvkiadó megbízásából egész könyvet írt a Vatikán életéről. Ebben külön fejezetet találunk a pápa napirendjéről.

A csöpp kis közösségben, amely a pápa legszűkebb környezetét alkotja, korán kezdődik az élet. A pápa már hat óra előtt felkel. Egyedül hozza magát rendbe fürdőszobájában, megborotválkozik, felöltözik, magára ölti fehér reverendáját. Fél hétkor kilép halószobájából. Egy helyesen és egy folyosón kell csupán áthaladnia, hogy elérje a kápolnáját. Ilyenkor már ott van magántitkára, Macchi abbé is, aki milánói bíboros érsek korában is titkára volt. A tenyérsi sekrestyében egy augusztinus testvér ekkorra már elkészítette a napi liturgiának megfelelő miseruhát, s készen áll a ministrálásra a Szent-anya komornyikja s egyben gépkocsivezetője, aki a pápa régi bizalmas barátjának, Bonomelli Castel Gandolfo-i gondnoknak az unokaöccse. A pápa magára ölti a miseruhát, az oltárhoz lép, széles mozdulattal keresztet vet és halk hangon elkezd a lépcsőimát...

Az egyház feje tehát éppúgy a misztikus áldozattal kezdi napját, mint minden katolikus pap. (Napközben is többször megszakítja munkáját, hogy imádkozzék, elvégezze a breviáriumot, elmélkedjék.) A mise után a széles személyzeti márványlépcső aajtáján halkán megszólal a csengő. Egy pápai csendőr indul erre a napilapok első adagjával — a legfontosabb római, milánói, bolognai és külföldi újságokkal. Egy másik csengetésre a pápai élelmezési hivatal alkalmazottja átviszi a konyhas nővérnek a zsemlyéket, a kétszersültet, a többi reggelihez valót, majd pedig feljegyzi magának az aznapi további étkezésekkel kapcsolatos rendelkezéseket.

A Szent-anya háztartásáról részben a pápai élelmezési hivatal, részben a vatikáni kormányzóság gondoskodik. Utóbbinak megbízottja szerzi be azokat a cikkeket, amelyeket Róma város üzleteiből, áruházaiából, piacairól kell vásárolni. Egy sereg élelmiszer a pápai mintagazdaságból kerül ki, amelyet még XI. Pius pápa létesített a Castel Gandolfo-i pápai nyaraló területén. Innen, a „kastélyból” jön a tej, néhány sajtféleiség, az olaj, a bor, a szőlő, a füge és az évadnak megfelelő egyéb gyümölcs, a Rómában nagyra becsült

birkahús, valamint a tojás.

VI. Pál pápa reggelire egy csésze nagyon erős kávét iszik kevés tejjel, hozzá nagyon könnyű kétszersültet fogyaszt, amelyet a Milánó melletti Paviában készítenek. Közben gyorsan, de figyelmesen átlapozza a napilapokat. A reggelihez egyébként elébe teszik az első sajtószemlét is, amelyet az államtitkárság készít. Ebben az éjszaka folyamán érkezett legfontosabb jelentéseket foglalják össze. A Szentatyá, mint tudjuk, hosszú éveken át a vatikáni politika egyik vezető és felelős személyisége volt. Még ebben az időben megszokta, hogy mielőtt megkezdí napi munkáját, vizsgáló pillantást vessen a világ helyzetére. Végére is nem találai a földön olyan zúgot, ahol a gondjaira bízott egyháznak ne volnának hívei.

A reggeli után a Szentatyá lemegy magánkönyvtárába. Az apostoli palota harmadik emeletét, ahol a pápa magánlakosztálya található, egy kis felvonó köti össze a lejjebb fekvő hivatali helyiségekkel. Ugyanezt a felvonót használja, ha ki akar jutni a palotából: a lift leviszi a kis udvarig, ahol a gépkocsija várja.

A felvonót már régebben építették a pápai palotában. Eredetileg kézi hajtású szerkezet volt. Egy tucat megtermett ember kellett hozzá, hogy működésbe jöjjön. Pápai jelvényekkel díszített hatalmas szék van benne, hozzáerősítve a kabin falához. A falon egy ezüst plakett látható, amely Szent Krisztótot ábrázolja. XI. Pius pápa helyeztette oda. A felvonót azóta villamosították.

A felvonó tehát leviszi a Szentatyát a harmadik emeletről a hivatali helyiségeihez s ezzel megkezdődik számára a végeérhetetlen munkanap. A munka hatóköre, területe — az egész világ. Ahány kihallgatás, annyi feladat, nem egyszer súlyos probléma. Hol sürgős üzenetet, riasztó jelentést kell a pápának átvennie, hol határoznia, nyilatkoznia olyan kérdésekben, amelyekben egyedül ő dönthet. A rendes pápai kihallgatások jegyzéke egész kis kötetet tesz ki. Év elején állítják össze, pontosan megállapítva, melyik mikorra, a hét melyik napjára, órájára esik. Ezeken a rendes kihallgatásokon a világegyház kormányzatának, mondhatni: minisztériumainak, az egyes kongregációknak a felelősei és vezetői jelennek meg a pápánál és beszélnek meg vele a felvő ügyeket. A pápa rendszeres elfoglaltságát alkotják az értekezletek is, amelyeket államtitkárával és közvetlen munkatársaival tart.

A rendes kihallgatások közé iktatják be a rendkívüli kihallgatásokat. Ezek száma, válfaja szinte meghatározhatatlan. Ide tartoznak a bíborosok és más egyházi főméltóságok rendkívüli látogatásai, a világegyházat átfogó és keresztlül hálózó szerzetesrendek főnökeinek meghallgatásai, a különböző érseki és püspöki „ad limina” látogatások, katolikus és nem-katolikus személyiségek tisztelgése, amelyekben a pápának a külső világgal való érintkezése és kapcsolata valósul meg. A Szentszékhez akkreditált diplomaták politikai problémákkal keresik fel a Szentatyát. Nunciusok — a pápa diplomatái — jelentkeznek, hogy beszámoljanak egy-egy ország katolicizmusának helyzetéről, nem egyszer kényes kérdéseiről. Új diplomaták adják át nagy pompával megbízó levelüket, megfelelő helyesen árnyalt hangnemben kell válaszolni tisztelgő szavaikra, különösen, ha nem-katolikus, vagy éppen ellenséges érzületű országok diplomatáiról van szó. Alkalomadtán egy-egy államfő tesz hivatalos és látványos látogatást, televíziós kamerák pergőtűzében, amelyek a Föld legtávolabbi sarkaiba is elviszik a szertartásos találkozás képét. Máskor egy-egy nem-katolikus keresztény egyházi vezető testvéri, de óvatos látogatását fogadja a pápa.

S itt vannak azután az ún. nyilvános kihallgatások is. A vatikáni fogadótermekben, az udvarokon, olykor a Szent Péter-bazilikában hatalmas tömegek sorakoznak föl, hogy megláthassák a pápát, hallják hangját és vegyék áldását. Más tömegek — számukat nem is lehet megállapítani — a rádió és televíziós készülékek előtt várják a pápa megjelenését, szavait, áldását. Nem egyszerű feladat azzal a tömeggel sem szembenézni, amely vasárnaponként a Szent Péter-téren gyűlik össze. Többnyire érdekességet kereső turisták ezek, akiknek világias lelkesedését a pápának kell közös imába átvinnie.

Ott vannak végül, de nem utolsó sorban, a nagy liturgikus események, mint a boldoggá- vagy szenttéavatások megragadóan szép, de a pápa erejét nagyon is igénybe vevő szertartásai.

A felvonó délután két óra tájban viszi fel újra a pápát magánlakosztályaiba, hogy a napi munka közben, amely korántsem ért véget a kimerítő délelőttel, kis időre megpihenjen.

A szerzetesnők a délelőtt folyamán már kitakarították a pápa szobáit, a tágas konyhában a villanytűzhelyeken elkészítették az ebédet. Az ételmezési hivatal gondoskodott a megrendelt dolgokról. Macchi abbé, a magántitkár, a pápa dolgozószobájának asztalára odakészítette az újabb újsághegyet.

A pápa, követve XXIII. János példáját, nem egyedül fogyasztja el ebédjét. Rendszeresen vele étkezik magántitkára, akihez gyakran csatlakozik a pápa egy-egy munkatársa az államtitkárságról, valamelyik egyházi méltóság, aki ideiglenesen tartózkodik Rómában, egyik-másik testvére, külföldi barátja. Az ebédet — miután együtt elmondták az asztali áldást — a fehérbe öltözött komornyik szolgálja fel. A pápa konyháján lombard ízles szerint főznek, kerülük a tésztát és a nehéz római ételeket, a leveseket részesítik előnyben. Levesen kívül legtöbbször rizottóból, egy vékony szelet húsból, gyümölcsből és egy csésze kávéból áll a pápa ebédje.

A rövid ebéd után a pápa máris folytatja munkáját. VI. Pál éppen olyan mozgékony, mint XXIII. János volt. Szenvedés neki, ha nem mozoghat. S nem akar a pápai palota foglya maradni. Néha a vatikáni kertben autózik. A kertet ilyenkor nem őrítik ki, mint ahogyan XII. Pius pápa idejében tették. Legtöbbször azonban kihajtat a Vatikánból: egymásután keresi fel a római plebániákat, előszeretettel a külvárosok egyházközségeit, megáll egy-egy jelentősebb templom, szentély előtt. Gyakran tesz váratlan látogatást egy-egy gyermekórházban, szegényházban, aggok menhelyén, barátságos vizit keretében tapintatosan ellenőrzi valamelyik Kongregáció munkáját, a hivatalos etikett mellőzésével bekopogtat egyik-másik főpap barátjához, vagy hivatalosan meglátogatja valamelyik római papnevelő intézetet, egyetemet. Ilyenkor a pápa többnyire Róma püspökeként lép fel. Nem feledkezik meg azonban arról sem, hogy ő az egész világegyház feje is, tehát Rómán kívül is meg kell mutatkoznia. Nagy fekete Mercedes-kocsiját ma már jól ismeri Róma népe. Plexi-üveg tetejét egy szerkezet segítségével könnyen el lehet mozdítani, hogy a pápa megáldhassa az utcai tömeget.

Az imént említést tettünk a vatikáni kertekről és a pápa mozgékonyaságáról. Minthogy nem akarja a kerteket lezárni a maga sétái kedvéért, a környezete pedig szabad és nyugodt sétahelyet kíván biztosítani számára, az idén nyáron nagy munkába kezdtek a vatikáni palota tetőteraszain: kertet és sétahelyet létesítenek itt a pápa részére. Rövid délutáni sétája végeztével VI. Pál visszatér a vatikáni palota harmadik emeletére, a saját dolgozószobájába, ahol Milánóból ide hozott könyvei, egy régi Madonna-szobor és egy XVI. századi feszület emlékeztetik egykori érseki hivatalának hatalmas irodájára. Itt most újabb feladatok várják. Ilyenkor dolgozik a különböző megnyilatkozásain, enciklikáin és beszédein, amelyekben az egyház híveire vagy az egész emberiséghez fordul. Ilyenkor tanulmányozza a különböző hivatalos ügyeket is, amelyekben döntéseket kell hoznia. Alkonyat tájban kápolnájába megy, majd imái végeztével visszatér a dolgozószobájába, hogy folytassa magányos munkáját, vagy pedig hogy bizalmas megbeszéléseket folytasson valamelyik munkatársával, elsősorban természetesen az államtitkárság valamelyik felelős személyiségével.

A pápa munkáját csak rövid időre szakítja félbe a vacsora. Utána rövid időt szentel a televízióknak is, amelynek fejlődését milánói tartózkodása óta figyelemmel kíséri.

Csakhamar leszáll a Vatikánra az est és a csend. Csak a hatalmas Szent Péter-tér két nagy szökőkútja csobog. Mindenki aludni tér. Utoljára még Macchi, a pápa magántitkára is, aki rendszerint sokáig ott virraszt a pápa dolgozószobája körül.

A Szentatya, mielőtt elmondaná esti imádságát és nyugovóra térne, egy ideig pihenésképpen olvasgat. Átnézi az érdekesebb új könyveket, amelyek egy kerek asztalkán várják felhalmozva. Majd a Rómában, Párizsban, Londonban, Moszkvában, New-Yorkban, Münchenben, New-Delhiben, Tokióban megjelent folyóiratokat lapozgatja. A legérdekesebb, különösen az egyházat érintő cikkeket fordításban is ott találja a folyóirathoz mellékelve, hogy tanulmányozhassa a világ ezerféle és egymásnak sokszor ellentmondó hangjait. (Sinkó Ferenc)

EGY BRAZIL PÜSPÖK NYÍLT LEVELE BRANCO TÁBORNAGYHOZ. A *Témoignage*, amely a francia Katolikus Akció lapja, közzétette azt a nyílt levelet, amelyet a braziliai Santo Andrea püspöke, Dom Jorge Marcos intézett Castelo Branco tábornagyhoz, a brazil köztársaság elnökéhez.

Santo Andrea egyházmegye, amelynek nyolcszázezer lakosa van, Sao Paulo közelében a legiparosítottabb vidéken fekszik. A püspök levelét aláírta a két általános helynök, 18 plébános és a szeminárium rektora. Kommentár nem szükséges hozzá. Mindenesetre egyik jele annak az új szellemnek, amely párbeszédre ösztönzi egyházunkat a modern világgal.

Elnök Úr!

Mindjárt levelünk elején ki akarjuk jelenteni: azzal a meggyőződéssel írtunk, hogy mi is, mint Ön, felelősek vagyunk Isten népének azért a részért, amely ebben az országban él.

Híven a kereszténység eszméjéhez és az egyház szociális tanításának szellemében — ahogy ezt az utolsó pápák ünnepélyesen megfogalmazták — fordulunk Önhez. Hangot szeretnénk adni a népnek, amelyet megakadályoznak abban, hogy beszéljen. Szándékosan nem kértük meg a munkásosztály, az értelmiségiek és az egyetemi ifjúság vezetőit, hogy írják alá levelünket, mert attól féltünk, hogy áldozatul eshetnek a kormánnyal kapcsolatos elemek üldözésének.

Távol áll tőlünk bármiféle politikai partizánkodás. Még kevésbé vannak felforgató vagy tömegeket lázító törekvéseink.

Csupán itt a nyilvánosság előtt akarunk rámutatni arra, hogy a Brazília javáért felelős kormány éppen e felelőssége miatt a legnagyobb mértékben felelős a brazil nép mostani szenvedéseiről, még akkor is, ha feltételezzük, hogy azokhoz az intézkedésekhez, amelyek a jelenlegi válságot okozták, jóhiszeműen folyamodott.

Észre kell vennünk, Elnök Úr, hogy kormányát mindenekelőtt az ország gazdasági életének helyreállítása foglalkoztatja, megfelelően azonban a társadalmi jólétről, aminek pedig minden kormány elsőrendű és lényeges céljának kellene lennie.

A szent emlékü XXIII. János írja a *Pacem in terris-ben*: „Minden közhatalomnak alapvető feladata, hogy megvédje a személy jogait és megkönynyítse kötelességeinek teljesítését.”

Az állam, Elnök Úr, nem célja az emberi létnek, hanem a szükséges eszköz, amelynek szolgáltatásai kell, hogy biztosítsák a nép javát.

Szent Tamás a kormányt úgy határozza meg, mint Isten szolgáját a közjó érdekében (*De regimine principum* 1.15): „Ami az államot illeti, ennek célja e földi rendben mevalósítani a közjót, semmiképpen sem tanúsíthat tehát érdektelenséget a polgárok gazdasági problémái irányában. Ellenkezőleg: alkalmas módon közbe kell lépnie elsősorban azért, hogy elegendő mennyiségben álljanak rendelkezésre azok az anyagi javak, melyeknek használhatása szükséges az erény gyakorlásához; azután pedig azért, hogy megvédje az összes polgárok jogait, főleg a gyengébbekét, amilyenek a munkások, a nők, a gyermekek. Az államnak sosem szabad megfeledkeznie arról a kötelességről, hogy hathatósan hozzájáruljon a dolgozók életfeltételeinek megjavításához.”

Es XII. Pius pápa, akit XXIII. János is idézett, 1953. karácsonyán az egész világnak megmondta, hogy „az emberi személyt, mint ilyent, nem lehet pusztán tárgynak, a társadalmi élet passzív elemének tekinteni, hanem ellenkező-

leg, úgy kell felfogni, mint alanyt, mint magának a társadalmi életnek alapját és célját”.

XIII. Leó a kapitalizmus egyik legsúlyosabb eltévelyedésének nyilvánította, hogy az emberből árut csinál a profit érdekében.

Nekünk pedig ma arra kell felfigyelnünk, hogy a brazil nép sem látszik másnak, mint árunak, amellyel a kormány az állam profitja érdekében kénye-kedve szerint bánik. Új politikai-gazdasági-szociális helyzetet próbálnak teremteni munkanélküliség, éhség, reménytelenség és a munkás halála árán. A munkás eddig életét adta cserébe családjának kenyeréért, ma már ezt sem teheti meg.

A kormány ma ahelyett, hogy segítené a kisembert és a szükségét szenvedőt, csak a nehézségeit növeli, kiszívja erőit, és megakadályozza abban, hogy személyi és családi kötelességeit teljesíthesse.

Excellenciád nálunknál jobban ismeri a munkanélküliség súlyos válságát, amely az egész országot sújtja s amelyet mi az országnak ezen a leginkább iparosított területén elevenen érzünk. Az autópálya több, mint felével csökkentette termelését, elbocsátva a munkások ezreit, akik a jelen körülmények között képtelenek újabb munkát találni. Ezeket a családfejeket, noha ugyan-csak értik szakmájukat, végső kétségbeesésük arra kényszeríti, hogy ajtónk előtt kolduljanak egy kanál tejport éhező gyermekeiknek, vagy kölcsönbe kérjenek némi olajat vagy egy csésze babot egész családjuk táplálékául.

Jelen levelünk egyik aláírójának egyik este egy vallásos összejövetelen, amelyen több mint nyolcvan személy vett részt, hirtelen eszébe jutott, hogy az idő már későre jár s a megjelentek nyilván vacsorázni szeretnének. Kérdésére akként feleltek, mintha meg akarták volna nyugtatni: „Folytassa csak aggodalom nélkül, mi, akik itt vagyunk, valamennyien csak egyszer eszünk napjában.” És ez márciusban volt!

Hányszor üt bennünket szíven vasárnapi miséink közben az a szomorú zaj, amikor felnőttek, serdülők vagy éppen gyermekek esnek össze, ájulnak el, mert már napok óta koplaltak.

Egyházmegyénk egyik negyedét látogatva egy udvarban, ahol egy nyomorúságos barak egyetlen helyiségében tíz család zsúfolódott össze, csupán egy személyt találtunk, akinek munkája volt. S ez az egy ember megosztotta szerencsétlen társaival azt a keresetéből vásárolható kevéske ételmet, amely még felesleg és lánya táplálására sem lett volna elég!

A negyed egyik patikusa elmondta, hogy éppen ember közül, akik sürgős recepttel jelentkeznek, legfeljebb tíz tudja megvásárolni a felírt gyógyszert... A többi hatvan úgy távozott, hogy kedvesei betegségére orvosságul csak a gyűlölet és a lázadás veszélyes ellenszerét vihette magával.

Elnök Úr! Egész Braziliában közsímsert, hogy Ön mennyire szeretett családját. Ha egyik fia részére sürgős gyógyszert kellene vinnie, de nem lenne meg az elengedhetetlenül szükséges pénze hozzá, vajon micsoda reakciót váltana ki ez Önből, az apától?

Ha a mi közszerelő tábournokaink és magasabb tisztjeink, a miniszterek és mindazok, akik Braziliát kormányozzák, látnák, mit annyi munkanélküli szülőnek kell látnia, hogy leányaik és fiaik prostituálják magukat olyan munkahelyért is, ahol a létminimum alatt fizetik őket („az éhség és a halál bérének” nevezik ezt), miként reagálnának erre, mint emberek és hazafiak?...

Olvassa csak, Elnök Úr, mit foglalt számunkra írásba tanúságként egy munkásnő:

„... Mintegy kilencen álltunk egy nagyvállalat kapujában, remélve, hogy alkalmazni fognak. Azt mondták, igyekezzünk vidám képet mutatni, mert kell, hogy megteessünk annak a kikapós hajcsárnak, aki úgy szemlélt bennünket, mint választására kirakott holmikat. Mária azt mondta, szeretett volna nyomban föld alá süllyedni. Julie halkan hozzátette: Istenem, milyen szegény! Jolanda: Es mindezt azért, hogy három hónapra munkát kapjunk. Mirna: Jobb lett volna meg sem születni, mert mit ér az élet, ha ilyen megalázással jár! Egy másik csüggedten fakadt ki: Ha felfogad, neki adom magamat. — Idegháború volt ez igazában, mert megmondták nekünk: A válság csak fokozódik: egyre

több munkást bocsátanak el, már vagy száz munkásnőt küldtek el; egyelőre nincs üres hely; jöjjenek vissza úgy tíz nap múlva; ki tudja, akkor talán szükség lesz munkásnőre; egyelőre csak elbocsátunk; rosszul mennek a dolgok: a brazil kormány gyilkolja a brazil népet! Utána, amikor ajánló levéllel jelentkeztem alkalmazásért egy áruházban, a főnök észrevétel nélkül hátam mögé osont és simogatni kezdte az arcomat. Felindulásomban szerettem volna pofonütni, de erőt vettem magamon s közönyös mozdulattal átadtam neki a levelet. Micsoda lealacsonyítás!...

Es ez történik minden fiatal lánnyal, aki munkát keres.

Es a munkanélküliség szerte terjed Brazília városaiban, mint a démon — ahogy Szent Péter mondja —, keresve, kit nyeljen el.

A székesegyház előtti téren huszasával állnak a felnőttek és fiatalok. Arról mesélgetnek, micsoda boldogság lenne kocsit mosni, cipőt pucolni, vagy bármi más munkát végezni, még neveltséges összegért is. Közülük egy családapa, akinek hat kiskorú gyermeke van, már ötödik hónapja lézeng munka nélkül, pedig képzett szakember...

Egy munkás belement abba, hogy egy hónapra csak 30 ezer cruzeirót fizessenek neki (kb. 400 forint). Ez mondta: „Akármilyen keveset adnak, kénytelen vagyok elfogadni, mert kell, hogy enni adjak a gyermekeimnek.”

Brazília rossz apa, Elnök Úr, mert elvesztette felelősségtudatát fiai iránt.

Egy munkás, akit mi valamennyien jól ismerünk, 136 üzemet keresett föl, míg sikerült nagyon szerény alkalmazáshoz jutnia. Előbb azonban be kellett állnia egy hosszú sorba — vagy kétszázan voltak —, hogy kipróbálják képességeit. Öt napig tartott ez. Addig csak vártak és vártak, ácsorogtak, mint a rabszolgák. Időnként a legkülönbözőbb kérdésekre kellett válaszolniuk, s ilyen vagy olyan orvosi vizsgálaton átesniük... Végül is kettőt választottak ki közülük — nagyjában úgy, mint állatokat az állatvásáron. Kettőt csupán, akiket a legalkalmasabbnak ítélték arra, hogy pénzt és jólétet termeljenek egy kicsiny csoport számára. De még szerencsétlenebb volt a többi 198, akiket nem választottak ki s akik nem is sejtették, mért nincsenek a megvásárolt boldogok között. Szigorú tilalom állta útját annak, hogy megtudják az okot, miért nem vették fel őket...

Egy másik munkás csak öt hónapja volt még az üzemben, s egyszerűen egyik legrégebbi dolgozója lett az üzemnek, mert a nála idősebbeket mind elbocsátották.

Elnök Úr, „az emberi lénynek joga van az egzisztenciára, s a méltó élet-színvonal olyan eszközeire, mint a táplálék, ruha, lakás, pihenés, orvosi ellátás és a nélkülözhetetlen szociális juttatások. Ebből következően a személy joggal igényli azt is, hogy betegség, rokkantság, öregség, kényszerű munkanélküliség esetén vagy minden olyan más esetben segítségére siessenek, amikor akaratan kívül eső körülmények fosztják meg a létfenntartás eszközeitől.”

Nem mi mondjuk ezt. XI. Pius pápa jelentette ki 1937-ben egyik levelében, ezt ismételte meg XII. Pius 1941. évi pünkösdi rádióbeszédében, majd idézte XXIII. János a *Pacem in terris*-ben.

Megkérdezzük, Elnök Úr, vajon a mai Braziliában nem sértjük-e meg a munkások és a parasztok irányában Istennek az emberi szívbe írt parancsolatát: „Ne ölj!” Tudjuk, hogy az emberi személy a munkában találja megélhetésének egyetlen eszközét. A munka az, amivel a saját és a családja létét biztosítja. Ezért van, hogy éppen a munkanélküliség, a munkaalkalom hiánya az, ami halállal, sőt tömegirtással fenyegeti a munkások újabb és újabb ezreit.

XII. Pius jelentette ki, hogy miután maga a természet kívánja meg az önfenntartást az embertől, maga a természet adja neki a munkához való jogot, ehhez mértén azt a jogot is, hogy munkát követelhesse magának s ilyen módon megszerezhesse mind maga, mind családja számára az élethez nélkülözhetetlen javakat.

Az állam teendője öröködni azon, hogy biztosítva legyen és a gyakorlatban is érvényesüljön az embernek ez a joga, mert hiszen e nélkül maga az emberi természetnek alapja sérülne meg.

Elnök Úr! Fogadja úgy szavunkat, hogy mi a legőszintebben akarjuk szolgálni Brazíliát. Mi iparkodunk csendben, az egész brazíl néppel együtt megvárni az általános helyzet és a közösség sorsának javulását. A válság azonban egyre növekszik. A nem-kiváltságos osztályokban a forradalom és az elkeseredés légköre alakult ki, amely egyre szélesedik és mélyül.

Mi szeretni tanultuk Brazíliát és gyermekeit, de kérdés, meddig vár vele az éhség, hogy polgárháborút robbantson ki? ... Mi ellenségei vagyunk mindeféle háborúnak; elítéljük és keresztény lelkiületünkkel, valamint a brazíl nép jellemével ellentétesnek tartjuk. Mennyire boldogok lennénk, ha ahelyett, hogy hazánk egére emelve szemünket egy testvéri ország felé fegyveres katonákat szállító repülőgépeket látnánk, inkább a súlyos brazíl válság megoldását célzó intézkedéseknek lehetnénk tanúi.

Valamennyien, akik ezt a levelet aláírtuk, születésünknel fogva brazilok vagyunk, akik a papi hivatásnak szenteltük magunkat. A legtisztább keresztény és hazafias szellem vezet bennünket. Úgy éreznők azonban magunkat, mint a néma ebek, amelyekről Izaías beszél (55, 10—11), vagy mint azok a pásztorok, akik nem öröködnék és akiket Ezékiel próféta bélyegez meg (34,2), vagy mint azok a rossz pásztorok (Ján. 10), akiket a mi Urunk ítél el, mivel a támadók kénye-kedvére hagyták nyájukat, a kegyetlen farkasok pedig elragadták és szétszórták juhaikat: mindez a mi lelkiismeretünket terhelné, ha nem szólalnánk meg. Hallgatásunk visszahullna ránk, mint Jézus Krisztus kérdése, aki az Igazságtalan bíróról szólva kérdezte: „Amikor eljön az Emberfia, gondoljátok, talál hitet a földön? (Luk. 18, 8).

Jaj nekünk, ha tovább hallgatunk! Ha nem hirdetjük az evangéliumot, ha nem mondjuk ki az igazságot!

Isten világosítsa meg és segítse Önt, valamint munkatársait, és adjon erőt Önnek, hogy valóban atyaként vállalhassa a felelősséget Isten és a világ előtt a brazíl népcsalád jólétéért.

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. *Komlós Aladár* új könyve* újabb igazolása annak, hogy szerzője a magyar századvég és századforduló költészettörténetének legkiválóbb ismerője.

Egy rövid bevezető fejezet a „preszimbolistákkal” foglalkozik; pár soros jellemzései hosszas fejtegetéseknél többet mondanak. Például hadd idézzem az Endrődi Sándorról írottakat: ő, mondja Komlós Aladár, „a magyar líra nyelvét fénnel, árnnyal, párával tölti meg; a víz, a levegő, a fény úgy vonzza, mint az impresszionista festőket vagy Debussyt; a tárgyakat meg nem méltatja figyelmére. Mindezt mert a víz csupa szín, és csillogás, a holdfény csupa álmhangulat és sejtelen, mindkettő valahogy lélek- és hangulatszerűbb, mint a tárgyak világa, s őt csak a hangulat érdekelte.”

Komjáthynál, a francia szimbolistákkal egyidejűleg, „már szinte a teljes szimbolizmus jelentkezik”; ám Komjáthy magányos, és ismeretlen marad. De ha minden kortársa közt ő is a „legadysabb”, az egész kortárs líra — kivéve a „népnemzeti iskola” legkonzervatívabb szárnyát — voltaképpen lassú siklás a szimbolizmus felé. Kialakulnak a szimbolizmus „lelki föltételei”, kialakul a befelé néző költői magatartás; s az új magatartás kezdi kialakítani a neki megfelelő új stílust: új nyelvet, és új verselést. „Fátylat borítva ritmusra, rímre, határozatlanabbá, olvatagabbá, csak épp sejtethetővé tenni a zenét” — az a törekvésük a preszimbolistáknak, „s ezért az ütemeivel túlságosan csattogó hangsfülsőves verset mellőzni kezdik, a jambust pedig fellazítják”. Létrejönnek Ady föltétele előtt Ady szimbolizmusának föltételei, előzményei.

S itt — e kitűnő könyv kapcsán — hadd tegyek egy kis kitérőt. Évekkel ezelőtt az Irodalomtörténeti Társaság vitaestet rendezett Krúdy Gyuláról; Czine Mihály tartotta az előadást, és magam is a hozzászólók közt voltam. Az egyik hozzászóló megemlítette *Petőfi és Ady* között című könyvemet, azzal, hogy mindaz, amit ott a magyar költészetnek Ady felé tartó útjáról írtam,

* *A szimbolizmus és a magyar líra.* (Irodalomtörténeti Füzetek. 46.) Akadémiai Kiadó. 1965.

helytálló, kivéve a végső következtetést; ez a fejlődés ugyanis Krúdy, Kosztolányi, Juhász Gyula felé visz, Adynak azonban semmi köze hozzá.

Dehát, szerettem volna megkérdezni a hozzászólót, honnét jön akkor Ady? Kipattan teljes fegyverzetben az istenek homlokából? Nem tanult senkitől? Nem voltak tapogatódzásai, melyekkel, mint minden fiatal költő, ahhoz igyekezett kapcsolódni, amit korában a legmodernebbnek ismert? Komjáthyhoz nem kapcsolódhatott, mert Komjáthyt nem ismerte, nem ismerhette. Amikor elkezdett verset írni, úgy írt, ahogyan előtte járó „modern” kortársai. Légben mozgó föltételezés ez? Nem. Olvassuk el első kötetét: tipikus századvégi líra, tipikus századvégi közhelyekkel lírai helyzetekben épp úgy, mint nyelvíleg és ritmikailag; az irodalomtörténész számára éppen az az érdekes benne, hogyan szólal meg egy-két helyen Ady a saját hangján: ezen az egyelőre nagyon is mutáló költői kamasz-hangon. S olvassuk el második kötetét, a *Még egyszer-t*. Tipikus századvég ez is, de most már fejlettebben, gyakorlottabban; és benne csirában, bontakozóban az új: az igazi Ady. Nem a semmiből jön: abból jön, ami előtte volt, körülötte van. Másból nem is igen jöhet. Petőfi is abból jött. Rimbaud is abból jött. Nem előzményeiből többnyire csak korán zápaló diltánsok és vajákosok jönnek. Amiért Ady forradalmat jelent a magyar költészetben, még neki is meglehettek, megvoltak az előzményei, mint költőnek. Ő is tanult beszélni valakitől. Első két kötete nyilvánvaló bizonyág erre.

Kialakulnak tehát a századvégen a magyar szimbolizmus és Ady előzményei. A következő fejezetben Komlós Aladár magát a szimbolizmust mutatja be, keletkezését, s azt, hogy mi is voltaképpen, illetve hogy mennyire nincs egységes, egyetlen meghatározásba foglalható szimbolizmus. Alapos világirodalmi és esztétikai ismereteken nyugvó ábrázolás; olyan pontos, hiteles és áttekinthető, hogy voltaképpen tanítani kellene: biztosabb eligazítót a kérdésben aligha lehetne érdeklődők kezébe adni.

A könyv következő része, nagyobbik fele a magyarországi szimbolizmus-sal foglalkozik. Elsősorban Adyval; s ez a fejezete rendkívül jelentős. Helyreigazításaiban is, eredményeiben is.

Ami az előbbieket, a helyreigazításokat illeti: elsőnek Révai József közismert Ady-értelmezésével száll szembe. Tudjuk, Révai szerint Ady azért beszélt szimbolumokban, mert a társadalom igazi mozgató erőit nem ismeri, és tapogatódzva nevüket keresi. Révai többé-kevésbé egyenlőségi jelet tett kapitalizmus és szimbolizmus közé, ami természetesen leegyszerűsítése a problémának. „A kapitalizmus — mondja igen helyesen Komlós Aladár — ha egyik föltétele is a szimbolizmus létrejöttének, nem tárgya és nem problémája.” Az pedig, hogy Ady ne látta volna a kor társadalmának mozgató erőit, egyszerűen nem áll meg. „Politikai cikkeinek tanúsága szerint — írja Komlós Aladár — tökéletes világossággal látta és meg tudta nevezni társadalmunk alapvető bajait már szimbolista versei előtt is, sőt nemcsak diagnózisa volt helyes, hanem a terápiát is megjelölte.”

A másik helyreigazítás Bóka László véleményét illeti. Ez a vélemény Bókánál abból a nem szerencsés korszakából származik, amelyet ő maga is megkérdőjelezett később az *Őszi naplóban*. Bóka szerint a francia szimbolisták megismerése Adyt hátráltatta fejlődésében, elterelte valamiféle föltételezett „realizmus” felé vivő útján. S ettől kezdve állítólag küzdelem folyt volna benne a „privatizáló” meg a „realista”, forradalmi szimbolizmus között.

Érthetetlen, hogy tudóst, aki költő is volt és értett a vershez, költészethez, hogyan téveszthetett meg ennyire a saját rabulisztikája. Csak el kell olvasni Adyt, s azonnal nyilvánvaló, hogy „privatizáló” meg „közéleti” között ha valakinél, hát nála aztán igazán nem lehet választóvonalat húzni; ez a két terület nála teljesen fedi egymást. Ami Bóka egész „elméletét” illeti: annak a szerencsére már mindenestül meghaladott kornak a terméke, mely a realizmust valamiféle pósabácsis „közérthetőséggel” vélte azonosnak, és ráadásul ebben a formájában megtette egyetlen eszménynek. Bóka sokkal okosabb és „költőbb” volt, semhogy ilyen elképzeléseket abszolút igazságként elfogadhatott volna; az ellentmondások, hézagok, képtelenségek kendőzésére további elméleteket talált ki, természetesen nem valami szilárd hitellel. Egész egykori elképzelése

Ady költészetéről, illetve szimbolizmusáról — nem is annyira elképzelés, mint inkább magyarázkodás — zavaros önellentmondásos, tarthatatlan, ráadásul költészettelenes. Erre egyébként ő maga is hamar ráészmelt.

„Igaz-e, hogy a verset a homály vagy a többértelműség értéktelenné teszi, s a „privatizálás” lefokozó dolog, még a lírában is?” — kérdezi Komlós Aladár. Egyetlen válasz lehetséges: nem igaz. Igaznak csak olyas valaki tarthatná, akinek fogalma sincs a költészetről. „Sok allegóriát éppen az tesz művésziétlenné, hogy minden izűk, részletük helyettesíthető egy fogalommal, mint egy algebrai egyenlet határozott számokkal, s így behelyettesítés után oly unalmassá válnak, mint egy megfejtett keresztrejtvény. Ha a világos társadalmi tartalmú lírát föltétlenül a „privatizáló” homályos líra fölé helyezzük, Ady költészetének jórészt kénytelenek volnánk elvetni s vissza kellene térnünk Tompa Mihály allegóriáihoz” — írja Komlós Aladár.

Igen elgondolkoztatóak azok a figyelmeztetései, melyek másod- és harmadrendű francia költők esetleges ösztönzésére utalnak: némely Ady-vers „forrása” talán errefele kereshető. Ismerve Ady költői „munkamódszerét”, ez erősen lehetséges. Bár Ady nálunk mindig ajánlatos vigyázni: a „hatás” fogalmának nála más értelme van, mint egy „irodalmias” költőnél. Jőmagam úgy vélem, az egész francia hatás inkább csak biztatás volt számára, bátrabban menni tovább az úton, melyen már elindult. Nem hinném, hogy cikkei utalásaiból megbízhatóan következtetni lehetne valódi irodalmi ismereteire, tájékozódására. Amiért egy cikkében például Rimbaud-t említi, még egyáltalán nem biztos, hogy olvasta is Rimbaud líráját. Értesülései — érdemes újra meg újra figyelembe venni Böllöni György megjegyzéseit párizsi életéről — többségükben másodkézből valók. S azt hiszem, ha egyszer egy ráérő filológus heroikus türelemmel megkeresné Ady „értesüléseinek” forrásait az egykorú párizsi *sajtóban*: újságok beszámolóiban, riportjaiban, tárcáiban — némi meglepetés érné azokat, akik Ady minden utalását azonnal készpénznek veszik. Ne feledjük el: újságíró volt, és remekül értett a mesteriségéhez. Nem föltétlenül kellett megnéznie, vagy olvasnia valamit ahhoz, hogy a hitelesség minden látszatával rendelkező, és ráadásul helytálló cikket írjon róla. Ebben is, mint mindenben, szuverén volt, annak is érezte és vallotta magát.

Ady mellett Kosztolányit, Juhász Gyulát, Balázs Bélát, Oláh Gábort, Lesznai Annát, Nagy Zoltánt, Tóth Árpádot, Szép Ernőt, Kemény Simont ismertetni mint szimbolistát Komlós Aladár; szól utána a szimbolizmus népszerűségéről, végül pedig utókoráról. Könyve, ismétlem, kitűnő; tegyük hozzá: nagyon hasznos. Ez a jelző, ez a minősítés nem éppen előkelő hangulatú, de találó: hasznos könyv ez a munka, pontosan tájékoztat egy kérdésben, melyben általában több bizonytalansággal, mint megbízhatósággal szoktunk találkozni.

Tanárok a megmondhatóí, milyen sok küszködéssel jár egy-egy modern irodalmi iránynak, többek közt, és talán leginkább a szimbolizmusnak a magyarázása. Komlós Aladár munkájánál keresve sem találhatnának jobb segédkönyvet. (*Rónay György*)

KEPZŐMŰVÉSZET. Borsos Miklós kiállítása. A tihanyi múzeumban (amely egykor a bencés apátság épülete volt) rendezték meg *Borsos Miklós* Kossuth- és Carrara-díjas szobrász és grafikus kiállítását, amelyen a művésznek az elmúlt hat-hét évben faragott szobrai és ennek az időszaknak válogatott rajzai szerepeltek. Borsos azok közé a művészek közé tartozik, akik függetlenek valamennyi akadémiaétól, merev művészetelmélettől. Vésőjét egyedül művészi szándékai, élményei, lelki izgalmai vezetik. József Attila szavai az ő munkásságára is érvényesek: „Az én vezérem bensőmből vezérel...” Kiállításának anyaga változatos és gazdag: természetelvű alkotások is kerülnek ki műhelyéből (a „Napozó” című női akt, a „Kalapos leány”, a „Lófej” stb.) és a naturától erősen eltávolodó, majdhogynem nonfiguratív kompozíciók is, mint a „Csillagnéző”, „Napbanéző”, vagy a „Hajnal”. Borsos művészete mégis *egyes*, mert mindegyik munkáját a hagyományok talajába ágyazott hitelesen modern formáltság, magasan szárnyaló költői képzelet, az alkotói ösztönösség-

nek és a „sculptor doctus” tudatosságának, mély esztétikai kultúrájának összhangja, az erőnek és finom arányérzéknek érett ötvöződése jellemzi. E jegyek, e vonások Borsos Miklós munkásságának helyét — bár az életmű még korántsem lezárt — máris a XX. századi magyar szobrászok legelső sorában — Medgyessy, Bokros Birman, Ferenczy Béni és Vilt Tibor mellett — jelölik ki.

A következőkben a kiállítás egy-két darabjáról szeretnénk rövid megjegyzéseket tenni. Kezdjük talán az első terem közepén elhelyezkedő, „Vénusz születése” című márványtorzóval, amely nem csupán az ifjú női test ünneplése, de egyben a Szépség egyetemes jelképe is. A többi teremben szereplő munkák közül hadd említsük meg a „Sellő”-t (milyen gyöngéd a szemek és környékük megfaragása...), a nemcsak címében, de hatásában is megrendülést kiváltó — Keresztelő Szent János történetét idéző — „Nagy véres mártírium”-ot, a Godot, azaz Isten üzenetére hol növe, hol fogyó reménnyel várakozó két esendő figurát, a Styx partjairól visszatért „Orpheusz” tragikus kifejezésű fejét, az egyszerűen kristálytisztán komponált „Canticus Canticorum”-ot, az elmúlást szimbolizáló, sötét kőből alkotott „Fiatal párka” titokzatos, félelmetes-hideg mosolyát... S ne hagyjuk említetlen az égő gyertya látványából sarjadt, ünnepélyes-szagrális hangulatú „A Szent” című fehérmárvány-szobrot sem, amely arról tanúskodik, hogy korunk új, a naturalizmus korlátait átlépő szobrászata mennyire alkalmas spirituális és metafizikai érzések, tartalmak, mondanivalók kifejezésére, kivetítésére.

Eryné Takács Margit mintaszerűen rendezte meg a kiállítást, amelynek gazdagon illusztrált katalógusában két kitűnő írás olvasható: egy magyar nyelvű (szerzője *B. Kéry Ilona Gabriella*) és egy francia nyelvű (ez *Szedő Dénes* költőtől, Borsos régi barátjától, több Borsos-mű modelljétől való). Az első jellemzés joggal állapítja meg: „Kétféle attitűd az, amely Borsost jellemzi: a mély drámaiság és a könnyed játékosság... Művészete már nem keresés, kísérlet — beteljesedése küzdelmes, szabad éveknek.”

* * *

Magyar vonatkozások külföldi kiadványokban. Ez év júniusában Észak-Svájcban, a Neuchâtel-i Néprajzi Múzeumban „A középkori Magyarország művészete 1000—1526” címmel kiállítást rendeztek a Szépművészeti Múzeum, az Országos Széchenyi Könyvtár, az Iparművészeti Múzeum az esztergomi Keresztény Múzeum, az esztergomi Főszekesegyházi Kincstár és egyéb magyar állami és egyházi gyűjtemények tulajdonában lévő festményekből, szobrokból, kódexekből, textiliákból és ötvöstárgyakból. A kiállított műkincsek között van az 1420 körül működött „Báti mester” Alexandriai Szent Katalin legendáját ábrázoló táblaképe, Kolozsvári Tamás 1430 tájban alkotott szárnyasoltárának három darabja, „M. S. mester” Kálváriája, több Corvina (az egyiket a Mediciek által is sokat foglalkoztatott Attavante firenzei mester miniálta), Kálmáncsehi Domonkos székesfehérvári prépost breviáriuma (a leggazdagabban illusztrált magyar kódexek egyike), egy román-kori feszület, amely a kondorosi ásatások során került elő, s még számos más emléke a Mohács előtti évszázadok képző- és iparművészetének. A svájci múzeum szép — jópár reprodukciót tartalmazó — katalógust adott ki a kiállítás alkalmából; a francia nyelvű kiadvány Jean Gabus múzeumigazgató bevezetőjét, valamint több magyar műtörténész — *Radocsay Dénes, Entz Géza, László Gyula, Csapódi Klára, Mihálik Sándor* és mások — rövid tanulmányát tartalmazza.

* * *

Az Ungheria d'Oggi című Rómában megjelenő folyóirat ez évi május-júniusi számában „A XX. század magyar festészete” címmel tartalmas tanulmányt jelent meg *Passuth Krisztina*-nak, a Nemzeti Galéria műtörténészekéntől. (A szerzőnek különben *A festészet műhelyében* címmel kitűnő kis ismeretterjesztő, a művészeti alapfogalmakat megvilágító könyvét adta ki a

múlt esztendő végén a Móra Ferenc Könyvkiadó.) A tömör, jól felépített esszé megállapításait Derkovits, Nemes-Lampérth, Vajda Lajos, Bálint Endre s más modern magyar művészek festményeinek reprodukciói támasztják alá.

* * *

A Chicago-i „International Galleries” 1965. évi nyári kiállítása alkalmából képes katalógust adtak ki. A reprodukciók között Czóbel Bélának egy 1930 körüli olajfestménye is szerepel; Hatvany Ferenc festő és műgyűjtő parkjának egy részletét ábrázolja a festmény. Nemrégiben svájci lapokban is több cikk jelent meg Czóbelről, genfi kiállítása kapcsán. A *Courrier de Genève* cikkírója — többek között — ezeket írta az idős magyar mesterről: „Czóbelnak, az utolsó élő Fauve-ok egyikének művészete ma is eleven és friss; világi komplex, vonzó és sejtelmes.... A művész hű marad a természethez, amelyet nagyon élénk érzékenységgel szemlél, festményeinek szerkezete ugyanakkor igen szilárd.”

* * *

A *Studio International* című angol művészeti folyóirat főszerkesztője, G. S. Whittet a közelmúltban hazánkban járt, hogy a magyar képzőművészeti életet tanulmányozza. Whittet, aki jópár magyar festőt és szobrászt műtermében is felkeresett, tapasztalatairól, benyomásairól cikket írt, amely a folyóirat májusi számában jelent meg. Az angol művészeti író — miközben párhuzamot von napjaink nyugat- és kelet európai művészeti fejlődése között — a legnagyobb elismerés hangján foglalkozik Borsos Miklós munkásságával. Ugyan-ebben a számban egy másik magyar vonatkozású írás is olvasható: J. P. Hodin tanulmánya Nemes Endréről, aki 1909-ben született Magyarországon, tanulmányait a 30-as években Prágában végezte, majd Svédországba költözött. Nemes — megjárva a szimbolizmus, kubizmus és szürrealizmus iskoláját — ma merész koloritu absztrakt képek festője. Törekvéseire jellemző a „Hódolat Franz Kafkának” című 1964-es festmény, amelynek reprodukcióját közli is a folyóirat. (Dévényi Iván)

ZENEI JEGYZETEK. (Szabadtéri Beethoven-hangversenyek.) A szabadter nem kedvez a hangversenyeknek. Vajmi ritkán adatik meg a hallgatónak maradéktalan művészi élmény, hiszen a kiszámíthatatlan akusztika sokszor a leglényegesebb hangokat nyeli el, a mikrofon pedig megsokszorozva hozza fülünkbe a „töltelék-hangokat.” Beethoven azonban más. Kiváltképpen a szimfóniák. Ezeket mindenki ismeri, s nem zavar senkit, hanem hallja, amint éppen kellene, mert lelkében úgyis élnek a hangok úgy, ahogy a kottában következnek egymás után. Különösen szívesen hallgatjuk meg azokat a műveket, melyek szinte már „elcsépeltek”, hiszen alkalmunk nyíltat ezek új értelmezésében is gyönyörködni. Ogan Dürján például jellegzetesen „érzelmi” Beethovent tárt hallgatói elé a Városmajori Színpadon. Az V. szimfóniát, ezt a klasszikus remeket igit-vérig romantikus, franciás felfogásban tolmácsolta, s bár nem biztos, hogy így volt hiteles, mégis nagyon jól hatott. Debussy jut a hallgató emlékezetébe, amint Beethovenról szólva annak érzelmi gazdagságát elemzi, vagy E. T. A. Hoffmann-nak az V. szimfóniáról írt híres méltatása, melyben ezt olvashatjuk: „A szimfónia tételeinek általában érvényes rendje megmaradt Beethovennél, mégis mintha fantasztikus módon követnék egymást, és lesz olyan hallgató, aki előtt az egész mű zseniális rapszodiaként fog elsuhanni. De mindenkit, akiben élnek érzelmek, mélyen és bensőségesen fog megragadni és a záróakkordig hatalmában fogja tartani egy állandó érzés, s ez éppen az a megnevezhetetlen és sejtelmes vágyakozás.” — Nos, ilyesféleképpen vázolta fel Ogan Dürján a szimfónia hatalmas tömbjét, és megérdemelten aratott nagy sikert.

Néhány nappal később Zubin Mehta a IX. szimfóniát szólaltatta meg a Károlyi-kertben. Beethoven e csodálatos remekét nagyon sokszor van módunkban hallani, de ritkán olyan előadásban, amelyről érdemes megemlékezni.

A fiatal indiai származású karmester azonban kétségkívül a legnagyobbak közé tartozik. Olyan imponáló biztonsággal győzte le a szabad tér buktatóit, olyan mélyen behatolt Beethoven magasztos gondolataiba, hogy teljesítményéről csak a legnagyobb elismerés és csodálat hangján szólhatunk. Egy-egy ilyen hatalmas sikerű előadás után hajlamosak vagyunk arra, hogy értetlenséggel vádoljuk azt a kort, amely nem értette az öröm és béke e nagyszabású himnuszát. Hiszen olyan neves muzsikusként is mint Spohr, előadhatatlannak nevezte a szimfóniát, Beethoven hűséges tanítványa, Ries pedig megcsönkítva adta elő a művet egy Aachenben megtartott hangversenyen. Ilyen elmékedéseink közben azonban hirtelen eszünkbe juthat Bartók, akit a saját kora szintén nem értett meg egészen — még ma sem talán, s aztán arra is gondolhatunk, vajon nem az-e éppen a jövő zenéje, amelyet elképedve és értetlenül hallgatunk valamelyik hangversenyen. (Beethoven IX. szimfóniájának bemutatója ugyan mindjárt óriási sikert hozott, ebben azonban része lehetett annak is, hogy Bécs meg akarta mutatni az angoloknak, akik megrendelték a művet: Beethoven és halhatatlan alkotása mégis a miénk!)

A IX. szimfóniáról már olyan sokat szóltak, annyit írtak, hogy nehezen lehetne róla bármi újat is elmondani. Kétségkívül olyan örök értéke az emberiség művészetének, amilyen nagyon ritkán születik. S talán azért is lett ilyen nagy remek, mert egy háborúktól és megpróbáltatásoktól szabadalt, szerencsétlen kor végén mondta el a zeneszerző a költővel:

Gyűlj ki, égi szikra lángja,
Szent öröm, te drága, szép!
Bűvkörödbe, ég leánya,
Ittas szívünk vágyva lép.
Mit szokásunk szétszabott.
Újra fonjuk szent kötésed,
Egy-testvér lesz minden ember,
Hol te szárnyad nyugtatod.

(Rónay György fordítása)

S ezzel felelt a kor igényeire is, de az emberiség elé is örök eszményt, a béke és a megértés eszményét állította. Ez pedig nem múlik el soha. (Rónay László)

FILMEK VILÁGÁBÓL. 1945 augusztus 6-án robban Hiroshima felett az az első atombomba. Egyetlen pillanat alatt 200.000 ember pusztult el és 62.391 épület semmisült meg; 51.000 súlyos és 105.543 könnyebb sebesült, 6.738 eltűnt és 125.167 túlélő — emlékezik a statisztika. De vajon az emberek emlékeznek-e még, a mai hirosimaiak? A modern iparváros lakói lelkében maradt-e nyoma a rettenetnek, hiszen csak az atombomba-múzeum, a mártírok síremléke, a sugársérültek kutatóintézete s egyetlen épület, az Atom-dóm görbült vasvázai idézik a katasztrófa emlékét. Ezt a kérdést veti fel a *Szívfájdalmam, Hiroshima* című új, japán film.

A kataklizma tizenhetedik évfordulója alkalmából Kamiya, egy nagy, tokiói hetilap riportere, Hirosimába utazik, hogy feleletet keressen a kérdésre. Barátja, Kikuta, a helyi TV munkatársa, nem sok sikert jósol. Az emberek bezárkóznak, mintha szegélynek sebeciket. Csak miután az atomkórház főorvosát felkereste, dőbben rá Kamiya, hogy ezek a szerencsétlenek tudják sorsukat s mindössze zavartalanul szeretnék élvezni életüket — amíg lehet. Az újságíró elvetődik barátjával egy mulatóba s megismerkedik a bár direktoriszével. A tartózkodó viselkedésű asszony, Akiko, rendkívüli hatást gyakorol a riporterre. Annál inkább megdöbben, amikor egy züllött fiatalember lép a lokálba s feltűnően bizalmasan viselkedik az asszonnyal. E zavar másnap csak fokozódik, amikor is az atombomba hatásait megfigyelő központ újra viszontlátja Akikot.

Az újságíró épp egy hatujjú csecsemő után nyomoz egy szomszédos városban, ahol ismét Akikoval hozza össze a véletlen. Kiderül, hogy az asszony a hét végét itt szokta tölteni egy barátnőjénél. Együtt térnek vissza Hirosimába

s az asszony a vízpartra vezeti a riportert. Köveket emel fel a fövenyről s felszólítja Kamiyát; szorítsa tenyerébe. A szilárdnak látszó kövek porrá málnak. Akikből felszakad a vallomás: a bomba apálykor robbant, tüze átjárta a köveket s ő e kövekhez hasonló. Tisztában van sorsával, visszavonultan élt, csupán egyszer feledkezett meg magáról, amikor az a bizonyos fiatalember leitatta.

A megrendült Kamiya feleségül kéri Akikot s Tokióba hívja. Az asszony azonban hajthatatlan s így az újságíró egyedül utazik. Egy ideig leveleznek, ám a válasz csakhamar elmarad. A nyugtalanság Hirosimába viszi Kamiyát s ott a bárban megtudja, hogy Akiko halott. Újra lemegy a vízpartra s bár dagály van, belegázol a habokba a kiégett kövekért. A víz tükrén feltűnik Akiko boldog mosolya s Kamiya zokogva borul le a drága látomás előtt...

Nemes szándék vezette a film gyártóit. A közöny ellen kívántak küzdeni, hogy az ébren tartott mementó megakadályozza a tragédia ismétlődését. Hálas, ~~reménytel~~ lehetőség rejtő témát választottak, ezek azonban, sajnos, nagyrészt kiaknázatlanok maradtak. Lehetetlen nem idézni itt a nemrég felújított *Szerelmem*, *Hirosima* megrázóan művészi élményét. Ebben is egyetlen szerelem gyűjtőlencséje vetíti elénk mindazt, ami a háború borzalmából az egyénre hárul s ami összegeződve az egész emberiségre kihat. A város nem főszereplője a filmnek, a helyszín, a pusztulás szelleme az, ami az emlékek zsilipjét felnyitja. A tragédia már bezárult, csupán alapokként, magyarázatként szerepel egy örökös keresésbe, soha meg nem nyugvásba fúló életben. Felszínre lép a háborúban kötelező gyűlölet s ez mélységesen emberi állásfoglalásra kényszeríti mind a szereplőket, mind pedig a nézőket — a háború maradéktalan eltűlésére... Az új japán film viszont szervesen a tragikus sorsú városhoz kötődik. Központi kérdése, a szívfájdalom közvetlen oka az a bomba, amelyik ennyi idő múltán is gyilkol még. Epp a közvetlen kapcsolat, a nyilvánvaló tragikum fokozza hiányérzetünket s kéreti számon az elmaradt élményt, a katarzisz megtisztító, igazi szíváfáldalmát.

Pedig egyszerűen indul a film. Hitelesen vázolja Hirosima mai arcát, elentmondásos életét, a szemérmes élő holtakat s az egészségesek érthetően haragján felednivágását. Eppen a halálra ítélt szerencsétlenek szemérme, a hangszúlyozott magánügy emeli szenvedésüket közügygé. Csak amikor a főszereplők szerelme kibontakozik, épp amikor a legtragikusabb elem bukkan fel a történetben, akkor kap gellert a film, akkor csúszik tévútra... *Kimisaburo Yoshimur*, a rendező olyan kivitelezést választott, mintha eleve exportra szánta volna alkotását. Szemlélatomást számításba vette a nyugati ízlést, méghozzá a nagyonis kétes értékű tömegizlést s ennek kielégítésére annyi álromantikát, filléres érzelgősséget kevert a történetbe, hogy a már szinte Courths-Mahler-i nézőpont egycsapásra agyonütötte a tragikumot. Melléfogását egyedül humanizmusa, tiszta szándéka menti: tömegekre akart hatni, olyan nézőkre, akiknek közönyét esetleg valóban csak ilyen eszközökkel lehet megtörni. Felvethetnők a kérdést, hogy szabad-e ilyen módon aprópénzre váltani a mártírok emlékét, a halálraítéltek egyre tartó szenvedéseit, az atomháború ügyét, ami az egyetemes emberiség legközpontibb problémája korunkban? Végére is azonban az első két atombomba Hirosimát és Nagaszakit pusztította el, ezek japán városok, a filmet japánok készítették, nekik kell tudniuk.

A film mindenesetre így is rengeteg érdekességet árul el a mai Japánról s a sokat szenvedett város mai életéről. A színészek remekül játszanak, még az érzelgős beállítást is hitelessé képesek tenni néhol, különösen az Akikot alakító *Ayako Wakao*. Már csak az ő kedvéért is érdemes megnézni a filmet.

(Bittai Lajos)

HOZZÁSZÓLÁSOK A LITURGIKUS REFORMHOZ. Nem kétséges, hogy a liturgikus megújulás egyik legfontosabb feladata katolikus egyházi életünknek. Hogy mennyire átérzi ezt lelkipásztori munkát végző papságunk, örvendetesen mutatják a körükből hozzánk érkező levelek, amelyek sok hasznosíthatónak látszó gondolatot tartalmaznak. Ahhoz azonban, hogy a nyilván-

nosság elé kívánczó levelek teljes vagy részbeni közlésével valóban elősegítsük a felvetett kérdések tisztázását és egységes megítélését, az is kellene, hogy a hozzászólók jobban figyelembe vegyék a már elhangzott észrevételeket s az ismétlések kerülésével termékeny párbeszédbe lépjenek egymással.

*

Róka Márton dozmati adminisztrátor írja:

Szerintem el kell ismerni, hogy az új magyar *Collectio Rituum*, amelynek a hozzászólók inkább csak a hibáit emelik ki, a maga nemében úttörő munka volt, mely mögött sok jóakarát és rengeteg fáradozás húzódik meg. Maga az a tény, hogy annyit beszélünk, és írunk róla, legjobban bizonyítja, hogy magunknak érezzük, legfeljebb azt akarjuk, hogy még jobb legyen és megfeleljen céljának. A fő hibát abban látom, hogy a munkát elsielték. Már 1959-ben tudni lehetett, hogy új zsinat van készülóban, helyes lett volna tehát megvárni a zsinat rendelkezéseit.

Véleményem szerint a *Collectio Rituum* szerkezetileg legjobban sikerült része a *Processionale* (eltekintve a benne szereplő néhány magyartalanságtól és a sokszor bírált dallambeli hibáktól). De a négy körmenet világos szerkezetű, liturgikus nevelő erejű s a hagyományokon alapuló szép szertartását a végleges Rituáléban is meg kell hagyni.

A szentségeknél kevesebb mód nyílt ősi hagyományaink alkalmazására, hiszen az alap, melyre felépült, a *Rituale Romanum* volt. Néhány gyakorlati megjegyzés a szentségekre vonatkozólag: A keresztesnél szereplő, sok helyen alkalmazott és bőbeszédű magyarázatokat legalább felére kellene csökkenteni. A kisgyermek egészsége is megkívánná ezt a télen fűtetlen templomban. Az avatás kezdetén előírt szenteltvízhintést jobb volna elhagyni, úgyis van a végén. Sokszor nincs segédkező vagy minisztráns, s így körülményes a papnak még asperzóriumot is magával vinni a templom kapujához. A betegek szentségeinek kiszolgáltatása is túl hosszadalmas, főleg ha mindhárom szentséget egyszerre veszi fel a beteg, bár maguk a rubrikák megengedik egyik-másik imádság elhagyását. A betegek áldoztatásánál a különben nagyon szép „Üdvözlégy, szent test” kezdetű imában kissé furcsán hat ez a sor: „A halálnak végső harcán táplálj minket szent kenyér...” Ha ugyanis nem súlyos betegről van szó, a betegben és hozzátartozókban azt az érzést kelti, mintha a pap a beteget menthetetlennek tekintené. Végére ezt a szertartást karácsonyi, húsvéti, elsőpénteki áldoztatásnál és egyéb alkalmakkor is végezzük, nem súlyos, esetleg nem is fekvő betegeknek. Nézetem szerint jobb volna ezt az imát csak a viaticum esetében mondani. Az esküvői rész szerkezetét helyesnek tartom, bár misével és homiliával együtt egy órát tesz ki a szertartás. Nézetem szerint az eskü helye valóban a consensus után és nem a végén van. Az eskü a consensuszal függ össze tárgyánál és tartalmánál fogva. A régi Rituáléban bizonyára azért került a végére, mert a római Rituálé szertartását kiegészítő hazai szokás volt. Az újrarendezett szertartásban azonban helyesebb a mostani helyén.

A *Collectio Rituum* legjobban vitatott része kétségtől a temetés. Szerkezetében, szövegeiben, dallamaiban egyaránt. Tehát itt kell majd a végleges forma elkészítésénél a legnagyobb körültekintést biztosítani. A tapasztalat azt mutatja, hogy a háznál lévő rész túlságosan rövid a temetői, a sírnál sorra-kerülő résszel szemben.

A Rituáléban szereplő összes evangéliumoknál természetesen a végleges megállapított feleleteket kellene alkalmazni, s azok legyenek azonosak a szentmisében szereplő evangéliumok feleleteivel. Nem tűnik ki a Rituáléból, hogy ha a pap egyedül, szerpapok nélkül végzi a körmeneteket, keil-e mondanía a „Munda cor”-t, s van-e a végén könyvcsoók.

Végül magam is amellett vagyok, hogy a végleges magyar Szertartáskönyv összeállítását alaposabban kísérletezzék ki és a szakemberek mellett okvetlenül kérdezzék meg a gyakorló lelkipásztorokat is. A zsinati rendelkezések alapján átalakítandó Rituálé megjelenéséig ne legyen újabb átmeneti forma,

még akkor sem, ha évekig tart annak elkészítése, mert népünk nem szereti a sokszor sorrakerülő változásokat. És okvetlenül kerüljön bele az új *Collectio Rituumba* a különféle szentelések, áldások magyar megfelelője is, a szent-ségek és körmenetek szertartásával egy kötetben.

*

Simon József hőveji plébános írja:

Hibás elképzelés lenne az, hogy összeül néhány ember, kidolgozza az új szövegeket, dallamokat, az illetékesek jóváhagyják, kinyomatják és már kész a liturgikus megújulás. A liturgikus érzés, lelkület nem születik máról-holnapra, s amit évszázadok esetleg elrontottak, azt nem lehet egy-két év alatt, egy-két liturgikus könyv megszerkesztésével kitorölni, még ha jól sikerültek is ezek. Szükséges az is, hogy a papság megfelelő liturgikus képzéséről gondoskodjanak, mert nincs liturgikus megújulás, amíg magukat a lelkipásztorokat is teljes mélységben át nem hatja a liturgia szelleme és ereje. Az igazság ugyanis az, hogy a szubjektív és individuális vallásosság nem tűnt el még a papság köréből sem. Ájtatossággá lett a szentmise, nemcsak a hívők, a papnak is. Milyen segítséget várhatunk ahhoz, hogy eltűnjék az ilyen felfogás? Megfelelő ismertetéseket, misefüzeteket, nyomtatványokat, könyveket, akár tanfolyamokat is várunk, főleg pedig határozott rendelkezéseket.

A papság részére prédikációkat megkönnyítő misemagyarázatokat kellene kiadni, az egyes vasárnapokról szövegmagyarázatokat is. Szabályozni kellene egységesen a liturgikus testtartást: a térdelés és állás helyi változataiba egy kis rendet belevinni. A be- és kivonuláson, s a két evangéliumon kívül felállással kellene megtisztelnünk a Hiszekegyet és a Pater noster-t. Meg kellene szüntetni az ún. szentséges misét, hiszen ellenmondás: szemléletre kitenni azt, akit a szentmisében akarunk megjeleníteni. Konkrét segítségre szorulnak a hitoktatók a liturgikus nevelésben, elsősorban szemléltető eszközök által. A liturgia tanítása szemléltetés nélkül aligha oldható meg. Hogy korlátozni kell a mise alatti ájtatosságokat (litánia, rózsafüzér) — ez inkább lelkipásztori feladat, a felsőbb rendelkezés ezt csak nyomatákozhatja.

Ha szabad szót ejteni arról is, hogy mit várunk a konstitúció alapján megújított liturgiáról, akkor a következőket mondhatom: Nem „kettős liturgiát” várunk, vagyis nem azt, hogy a pap is mondja a maga szövegét, meg a nép is a maga nyelvén, hanem legalább az előmisét teljesen magyarul, minél több dialógussal. Aiknek ez merészségnek tűnik, azok néhány év múlva tapasztalhatják, hogy más nyelvterületeken így valósul meg a konstitúció. Ez a magyar előmise persze roppant feladatot jelent szövegben is, dallamban is. Követelmény lesz a magyar nyelvű breviárum. Húsvét vigiliájának szertartásán kevés a részvevő mindenfelé, mert a feltámadási körmenettel együtt nagyon hosszú. Aligha marad más megoldás, mint a feltámadási körmenet elejtése. Ausztriában éppúgy szokás volt, mint nálunk, de immár évek óta nem tartják meg és emiatt a hívek sem panaszkodnak. A könyörgések (litániák) vasárnap délutánonként unalmasak és látogatottságuk igen gyér. Jó volna helyettük más és változatosabb népi liturgia. Magyar nyelven kellene feleleveníteni a sok helyütt szokásban volt latin vesperást, egyszerű antifóna-dallamokkal, egyszerű szoltár-tónusban. A másik megoldás — *Jungmann* alapján — a szentségkítételt és áldást elhagyja és a következő váz szerint építi fel az ájtatosságot: bevezető ének (introitus), Isten szava (egy vagy két olvasmány a Szentírásból öt perc magyarázattal), a nép felelete (egy énekkel), közösségi ima (ez lehetne egy litánia, vagy egy refrénszerűen ismétlődő mondattal tagolt imádság), a népi ájtatosságot végző pap imája. Mindehhez egységes, szép nyelvű, bőséges tartalmú vezérkönyv kellene. Szeretnők mielőbb használni a benedikciókat is magyar nyelven. Bizonyára eltűnnének belőle az olyan fenntartások, mint például a rózsafüzér megáldásánál. A világi hívők is kellene, hogy megtalálják a nekik is engedélyezett szentelmények imáit.

*

Vass Gyula dunakeszi plébános írja:

Falusi iskolában a hitoktató elbeszélte a gyerekeknek, hogy amikor Mózes az Úr parancsára a fáraóhoz készült, mivel „akadozó nyelvű” volt, maga mellé vette Aront. Amidőn a következő órán ezt a történetet iparkodott tanítványaitól visszakérdezni, faggatta őket, hogy miért vette Mózes maga mellé Aront? Az egyik töprengő gyerek aztán talpraesetten ezt felelte: azért, mert Mózes nem tudott jól magyarul. Nyelvében él a nemzet. A reform végrehajtása körül úgy látjuk, hogy az illetékesek is „akadozó nyelvűek” az anyanyelvükön mondandók szövegezésében. Ajánlatos lenne tehát, hogy mielőtt a hivatalos szövegeket a püspöki kar elé terjesztenék, a liturgikusok maguk mellé vennének Aronokat.

Csak egy példát a tapasztalatból. Híveink legnagyobb része, amikor hallja vagy mondja ezt az imafohászt: „Adj Uram, örök nyugodalmat neki és az örök világosság fényeskedjék neki” — Jézus tanításával ellentétben azt gondolja, vagy kívánja, hogy az eltemetendő holttestének legyen örök nyugodalma a földben, lelkének pedig az örök világosság fényeskedjék. A latin szövegnek ez a szolgai fordítása nem közérthető, igényli a hívek részére a megmagyarázást. Mennyivel árnyaltabban tudja ezt kifejezni *Harangzi László* az általánosan kedvelt, megható gyászénekünkben: „Jézusomnak szíven megpihenni jó, elmerülni benne, csendes tiszta tó!” Itt nincs szükség semmiféle magyarázatra, mindenki érti ezt a szép fohászust. *Brisits Frigyes* is egyik régi írásában oly szép és világos magyarsággal mondja: „A földi életfény helyébe ragyogjon föl neki az örök világosság!”

Már az eddigi gyakorlat megmutatta a lelkipásztoroknak, hogy csak közérthető, hangbéli ritmusban kifogástalan és a mai magyar nyelv szépségét zengő párbeszéd a méltó formája a liturgikus bekapcsolódásnak, mind a pap, mind a hívek részéről. Ha azt akarjuk, hogy a honi nyelven elhangzó szent szövegeket a híveink értsék, izleljék és élvezzék, akkor ellentmondás a közösség ajkára kényszeríteni magyartalan, vagy nem világos szövegeket. *Babits Mihály*, amikor az *Amor Sanctus* könyvében közzétette a középkori egyházi himnuszok magyarítását, nem ragaszkodott a latin kifejezések betűszerinti fordításához, hanem átköltésében remekül megérezékeltette azok mondanivalóját. A közelmúltban *XII. Pius* pápa a zoltárokat még latinságukban is megújította, nemcsak az eredeti szöveghűség kedvéért, hanem a közérthetőség céljából a papok használatára.

A „*Dominus vobiscum*” voltaképpen a pap üdvözlő köszöntése a hívek felé. A magyar ember ősidőktől fogva köszöntő üdvözlésében az „Adjon Isten” és „Fogadj Isten” formulát használja. Most a pap üdvözlétére: „Az Úr legyen veletek”, a közösség így válaszol: „És a te lelkeddel”. Itt is a latin szöveghűség okából mondatunk híveinkkel olyasmit, amit egyáltalán nem ért, s ha meg is fogjuk magyarázni, azután sem válik vérévé, mert a magyar ember nem így gondolkodik. Sokkal jobb és közérthető volna, ha a nép ezt felelné: „Valóban velünk az Úr!” Ezt a kisgyerektől kezdve minden hívő megérti, és talán értelmében sem tér el a fordított szövegtől.

Helytelennek tűnik fel előttem már az aránylag rövid gyakorlat nyomán is, hogy a szentleckét olvasni kezdő pap egyáltalában nem szólítja meg azokat, akikhez fordul. A „lecké” szó sem alkalmas, mert idegenhangzású és nem is helyén való itt akár olvasmányról, akár leckéről beszélni. Elgondolásom szerint így hangzanék kifogástalanul ez a miserész nyelvrünkön: „Kedves Hívek! Hallgassátok meg Szent Pál apostol mai üzenetét a korinthusi levélből.” A szöveg felolvasása után fölösleges még hozzátenni: „Ez a szentlecké tanítása”. A közösség válasza is csak ez lehet helyesen: „Hála legyen az Istennek!” *Pázmány Péter* óta minden pap ezt éneklí húsvétkor: „Feltámadt Krisztus e napon!” S a hívek zengve felelik: „Hála legyen az Istennek.” S egyébként sem beszél így a magyar ember: „Istennek legyen hála”. Ez is csak a „*Deo gratias*” szolgai fordításából folyik.

Az evangélium felolvasása után, amikor a pap megcsókolja az evangéliumos könyvet, ne ő mondja: „Az evangélium tanítása legyen lelkünk tisztulása”, ami egyébként is a legzörgőbb magyarítása a latin, eddig a pap által

mondott szövegnek, hanem a hívek felejként ezt az, úgy vélem, sokkal szebb és magyarosabb szöveget: „Az evangélium tanítása váljék lelkünk javára. Dicséret neked Krisztus Urunk!”

A szentmise Gloria és Credo szövegének magyarul való szó szerinti be tanítása nehéznekin tűnik fel és híveink is inkább énekelnek idevaló népéne ket. Vagy olyan mélyenjáró rövid és szép imát vennék fel itt betétül, ami nök a Rogács-féle imakönyvben olvashatók.

*

Rédai János füzesabonyi káplán-hitoktató írja:

A második világháború vége felé, 1943-ban adtam ki saját költségemen *Ismerd szertartásainkat, kötelességeinket* című liturgikus könyvemet, melyet gyakorlatiassága miatt *Czapik* érsek oktatásra is ajánlt a nép szélesebb réte gében. Erre való hivatkozásom oka az a megállapításom, hogy szertartá sainkban is, hitbéli ismereteinkben is, eddig túlságosan teoretikusok voltunk és nem praktikusak. Bármennyire is át volt szöve például liturgiánk népi jellegű énekekkel, mégsem állott közel népünk minden rétegének lelkéhez. Leg első teendőnk volna, hogy szorgalmazzuk az énekekkel való készületet, első sorban a szentmiséhez, azután a többi szertartásokhoz is. Ehhez a hívek részéről is megértés kell, vezetőitől pedig oktatás, ha bele akarjuk építeni a liturgiába népének kultúránkat. Ezt megelőzően egységesen át kell dolgoz nunk imakönyveinket. És pedig úgy, hogy a használható énekek szervesen bene legyenek építve a szentmisébe. A fölösleges és alig használható éneke ket törölni kell. Praktikusabbnak látszanak a rövid szövegű miseénekek. Az ilyenek sem hiányozhatnak: „Jertek áldozatra hív keresztények...”, „Szent lakodba jött néped...” stb., és a sok szép szentségi, Mária-, Jézus szíve ének, a misealkalomnak és időszaknak megfelelőleg. Lehetne 20—30 miseéne ket is felvenni, köztük olyanokat, amiket minden alkalomra lehet használni az ún. „kommunis” miseszövegek mintájára. Jó kezdeményezésnek ígérkezik *Czapik* érsek most megjelent, átdolgozott imakönyve, akinek elgondolása (a hagyományok figyelembe vételével) a temetési könyv megújításával sem mellőzhető.

Feladat végül nemcsak a hittan-anyagunk átdolgozása, hanem az életre való gyakorlati alkalmazása is. Természetesen a szentcselekményekbe való beleépítése is.

*

Kálmán László sajpőspöki plébános írja:

Szigeti Kilián is, meg a cikkében megnevezett bírálói is tudományos szin ten, a gyakorlati élettől messzire vitatkoznak olyasmin, amit a gyakorlati lel kipásztor nem talál problémának. Nem becsülöm le ezt a vitát, mert a maga nemében értékes. Hadd szólaljon meg azonban a gyakorlati életre gondoló „kinti” lelkipásztor is.

Elhiszem, hogy elvi és művészi szempontból a gregorián dallam alá nem írhatunk magyar szöveget akárhogyan. A példának felhozott föltámadási körmenet mostani fordítása és dallama — reméljük — nem végleges. Kezdet nek talán mégis azért mondható jobbnak, mint a régi latin szövegű volt, mert népünk jobban megérti, miért is vesz részt a körmeneten. Ha végképp nem lehet az ismert gregorián dallamok alá helyes magyar szöveget írni, ak kor inkább feláldoznám a gregorián dallamot, mint a magyar szöveget. Van nak egyházi zeneszerzőink. Alkossanak a magyar nép szívének és ízlésének megfelelően íhletett dallamot. De az legyen művészi is, meg magyaros is. Semmiesetre se legyen azonban csupán ovodásoknak való!

Ne kelljen a lelkipásztornak azon törnie a fejét, hogy a *Collectio Ri tuum*ban közölt dallamot vajon milyen szebb és könnyebben bevehető dal lammal lehetne helyettesíteni. Gyakorlatban találkoztam már azzal, hogy a

„Szent angyalok vezessék fel...” dallamát elhagyták, és ezt a szöveget az „Adj irgalmat, adj nyugalmat...” dallamán éneklük. Így a közös éneklés is könnyebben megvalósítható, mert csak a szöveget kell odaadni a hívek kezébe. Vagy másik példa: a búzaszentelői éneketéteket a közölt gregoriános dallam helyett az „Édes Jézus neked élek...” dallamán éneklük, mert az könnyebb és népünk által jobban bevehető. Népünk a *Szent vagy Uram* énektárbán található, többnyire igazán szép ihletettségu magyar miseénekeket, szentségi énekeket és a többit szereti, megbecsüli és védi. A mát nézzük, és ne a kialakulási időponon vitatkozzunk. Állítom, hogy legalább olyan felemelő egy közösen szépen, magyar énekkel áténekelt falusi vasárnapi mise, mint a gregorián dallammal, latin szöveggel énekelt, különösen kevés tagú karral áténekelt latin-mise. Szeretem a gregoriánt, magamban sokszor énekelem papnövendék koromban megszeretett dallamát. De soha-soha nem áldoznám föl a népünk által megszeretett, a szentmise részeibe nagyon is bekapcsoló magyar miseénekeket a legszebb gregorián dallamért sem. És ezt a népünk miatt nem áldoznám föl. Különösen nem naív dallamokra írt Kyrie, Gloria, Sanctus stb. latin énekekért. Népünk szeret énekelni.

Nem kell persze minden percer kihasználva énekelni a szentmise alatt, mint ahogy ezt tették régen. Igenis, legyenek imabetétek (természetesen liturgikus imákra gondolok, jó fordításban), legyenek közös magyar válaszok, legyen csend is a szentmise bizonyos részében. De ha úrfelmutatás után kevés létszámú kórus helyett a jelenlévők szívéből és ajkáról zenghet például a „Most lett a kenyér” — ez a legszebb és legösszetettebb bekapcsolódás az átváltoztatás tényébe, és vallom, hogy többet ér és többet mond az egyszerű embereknek, mint esetleg a kórus által elénekelt „Áldott, ki az Úr nevében jön”, vagy pláne egy gregorián Benedictus.

Írásztal mellett lehet elgondolni nagyon szép és magasztos dolgokat, de azokkal is számoljunk, akikkel el akarjuk fogadtatni elgondolásainkat. A evakorlati lelkipásztorok szeretnék, ha népünk mai közös magyar énekkincse csak hasonlókkal gyarapodnék. Nagyon komoly veszélyt rejthet az magában, ha ettől a megszokott közös magyar énekléstől valaha is meg kell válnunk.

A MASZADAI ÁSATÁSOK. 1963-ban volt 2000 éve, hogy *Nagy Heródes* trónra lépett és Zsidóország királya lett, jöllehet már Kr. e. 40-ben a római szenátus királlyá nevezte ki, de trónját csak három évvel később tudta elfoglalni. Annak ellenére, hogy Heródes nem volt zsidó származású, mégis Zsidóország királyai közé tartozik, amit melléknéve is mutat. Zsidóországot régi határai közé állította vissza, igen sokat építkezett, még Palesztinán kívül is. Éntkezései közt a legnevezetesebb a templomépítkezés, mely Kr. e. 20/19-ben kezdődött és eltartott egészen Jeruzsálem pusztulásának előestéig, Kr. u. 64-ig. A fővárosban ezenkívül felépítette Antonia várát, a királyi palotát, egy színházat és amfiteátrumot. Palesztinában erődítményeket emelt, így Maszadát, Machérust, a galileai Gábát és Pereában Eszbont. Uralmát jellemezte kegyetlensége és uralomfáltése, még szeretett feleségének, Mariamnenak, s a tőle született fiainak sem tudta megbocsátani, hogy a törvényes uralkodóházból származnak.

Heródes idumei származású volt, és ezért uralkodása alatt minden eshetőséggel kellett számolnia. Oly helyekről gondoskodott, ahol családjával biztonságban lehet. Ezenfelül félt *Kleopátrától*, aki életére tört és Judea királyságát kérte *Antoniusztól*. Ezért a Holttenger környékén két várat is megerősített: Machérust és Maszadát. Machérus a Holt-tenger keleti oldalán, Maszada a nyugati oldalán feküdt 462 méter magasságban a tengerszín felett. Maszadában már a Makkabeus-háborúk alatt várat építettek (*Jonathás* főpap Kr. e. 160—142), ezt építette tovább Heródes. Ez volt a zsidóháborúban (66—73) az utolsó ellenállási pont.

Heródes választása azért esett erre a várra, mert szinte megközelíthetetlen volt, és még ma is gondot okoz a feljutás. A várat minden oldalról völgyszakadékok veszik körül, csupán két helyen lehet feljutni a sziklára épített várhoz. A keleti út ösvényszerű, veszedelmes. A nyugati út jobb, de a csúcs előtt mint-

egy 500 méternyi összeszűkül. Heródes itt tornyot emelt, hogy elzárja a vár megközelítését. A hegy teteje azonban elég terjedelmes, mintegy 10,000 négyzetméternyi sík terület és nem csúcsban végződik. Ez lehetővé tette, hogy még ostrom alatt is a kertben vetemények voltak.

Heródes a vár kiépítésekor a mintegy 1400 méter kerületű síkot 6 méter magas és 4 méter széles fallal vette körül, amely fehér kockakövetkből készült. A falakba 37 tornyot illesztett, ezek mindegyike 25 méter magas volt. A nyugati feljáratnál épült a királyi palota, a fellegrvár falai alatt. Ez is igen erős épület volt. Volt benne mindenféle helyiség, terem, csarnok, fürdő. Az oszlopokat egy darab kőből faragták, a falakat és a padozatot mozaik fedte. Nagyon sok vízmedence volt a várban, hogy az őröknek bőven legyen vize. Rengeteg élelmiszert halmoztak fel, ami évekre elegendő volt a vár védőinek. Heródes óriási mennyiségű fegyvert is elraktározott, amivel 10,000 katonát is fel lehetett szerelni.

Ebbe a várba fészkelte be magát *Eleazár*, aki a szikáriusok fanatikus tömegével harcolt a rómaiak ellen. Jeruzsálem elfoglalása után a hadjárat legvégére maradt ez a vár, ahol akkor 967 ember tartózkodott asszonyokkal és gyermekekkel együtt. A X. légióval felvonuló *Flavius Silvának* komoly munkát adott a váromstromlása. Csak a nyugati úton vonulhatott fel. Először is körülvette a várat fallal, hogy a külvilágtól elzárja. Nehéz feladatot jelentett katonáinak ellátása élelemmel és vízzel, mert mindent messziről kellett hozni. Egyetlenegy helyet talált, mely alkalmasnak látszott sáncépítésre. A torony mögött volt egy kiugró sziklapad, de ez is 150 méterrel mélyebben feküdt Maszada alatt. Mégis csak innét lehetett az ostromot megkezdeni. Flavius Silvának 6000 katonája és 9000 rabszolgája volt. Ezekkel földet hordatott ide, a mesterséges dombon azután kőből 25 méter széles és ugyanolyan magas töltést készíttetett, hogy rá tudja vinni az ostromgépet. Volt többek közt egy 30 méter magas ostromtornya is, amelynek tetejéről a ballisták és katapulták köveket, nyilakat szórta a mellvéd mögött lévő ellenségre. Közben állandóan működött a faltörő kos. Amikor a rómaiak rést ütöttek a falon, a zsidók egy másik falat húztak mögéje, és pedig úgy, hogy a faltörő kos ne tudjon kárt tenni benne. Vastag fadorongokat élükkel kifelé helyeztek el. Mögéjük földet hordtak és ezt ismét élükkel kifelé összekötött gerendákkal erősítették meg. A gerendák ilyen elhelyezése kirugózta a faltörő kos ütéseit. Silva végül is tűzcsóvákat dobott, amelyek belekaptak a gerendákba. Segítségére sietett a szél is, mely befelé vitte a tüzet, úgyhogy minden lángba borult. A várat többé nem lehetett védeni.

Ekkor Eleazár beszédet intézett a védőkhöz és vázolta a helyzet tarthatatlanságát. Nem fognak azonban a rómaiak kezébe jutni — jelentette ki Eleazár. Tíz harcost sorsvetéssel kiválasztottak, akinek a feladata volt megölni mindenkit és felgyújtani mindent az élelmiszer kivételével. Az élelmiszert azért nem pusztították el, hogy a rómaiak lássák, nem éhség miatt adták fel a várat. Amikor a tíz szikárius eleget tett az utasításnak, egyet kiválasztottak maguk közül, hogy a kilenc életben maradtat leszúrja, végül pedig önmagába dőlje a kardot. Csupán két asszony és öt gyermek menekült meg, mert sikerült elbujniok. Másnap Silva a torony csapóhídján keresztül rohamra indította katonáit. Mindenütt mély csend fogadta őket, csak a tűz pusztított az épületek belsejében. Amikor felharsant a csatakiáltás, hogy előcsalogassák a vár őrségét, csak a két asszony és az öt gyermek jött elő. Ezek beszámoltak mindenről. A rómaiak nem akarták elhinni a dolgot. Megpróbálták a tüzet eloltani és ekkor találták meg a holtakat. A várat utána sorsára hagyták.

Nagy Heródes trónralépésének kétezredik évfordulója emlékeztére az izraeli kormány elhatározta a maszadai maradványok régészeti feltárását. Az ásások 1963 őszén indultak meg egy millió font költséggel. Az ásások vezetője *Jigál Jádin* a jeruzsálemi héber egyetem tanára. Kétszáz önkéntes munkással és szakemberrel, akik közül nagyon sokat különböző intézmények bocsátottak rendelkezésére, fogott munkába a professzor. Mindenekelőtt egy 25 kilométer hosszú utat kellett építeni, hogy közlekedni lehessen. Villanyáramot és vizet kellett odavezetni. Utána felvonót készítettek a hegyre,

A legérdekesebb eddig, ami a romok alól előkerült, egy zsinagóga, amely Jeruzsálem felé nézett. Három oszlopsor tartotta a mennyezetét és hét lépcsőzetesen épített köpadorsor futott benne körül. Találtak fürdőt, mely teljesen római módra készült; a melegfürdő alatt volt a fűtőház az alagsorban. Több helyen megmaradt a falban a csővezeték, amely a meleg levegőt szállította.

Heródes alsó palotájában a lépcsők alatt egymás mellett fekvő egy asszony és gyermek csontvázát találták. (Másutt 15 csontvázat találtak.) Nem messze tőlük színes kendőben 2 darab 20 centiméter hosszú sötétbarna hajfonat, egy pár szandál és női övcsat. A lépcső Heródes magánfürdőjébe vezetett, de ezt a felette lévő szobák temették be.

A nyugati palotában feltárták azt a termet, amelyben Heródes fogadásait tartotta. A bejáratnál szemben a terem sarkában a falban négy bemélyedés van, nyilván a királyi trón elhelyezésére szolgált; mellette oldalkijárat nyílik a palota belső termei felé.

Rengeteg minden került elő a romok alól, hiszen a törmelékét is folyamatosan átszítálgák. Az előkerült tárgyak egy része a mindennapi életet szolgálta, köből faragott székek és asztalok, kanalak, bronzlámpák; az egyik raktárból 40 darab sorokba rendezett agyagkorsó, az egyikén latin betűk: AGF, megfejtése még nincs meg; kályhák, kosarak, szandálok, aranygyűrű. A leletek más része katonai jellegű, bórrel bevont fapajzsok, nyílhegyek, nyílvevesszők nyálábba összekötve, kögolyók; egy pikkelyes páncél, melynek 400 pikkelye ezüst-bronz ötvözetből készült, talán Eleazáré lehetett. Ezenfelül sok pénzt is találtak, 2000-nél többet. Ebből majdnem 400 darabot egy olyan helyiségben, mely pékműhely lehetett. Legtöbbjük a lázadás idejéből való, de akadt egy késői, VI. századból való látogatótól származó bizánci érme is.

Írásos emlékek is maradtak, legtöbbjük korszón feljegyzett név. Az egyik falba *Philónak*, a nagy zsidó bölcselőnek a neve van bekarcolva. Jelentős az a négy papirusz, mely latin nyelven írt ruhajegyzéket tartalmaz. Palesztinában a rómaiak görög nyelvet használtak, ezért ritka az ilyen irat. A Szentírásból is kerültek elő bőrrre írt részletek. Így érdekes a 81—85. zsoltárok szövege; előkerült Mózes első könyvének is egy töredéke. Vannak töredékek Eszter könyvéből, a *Prédikátor könyvéből* (Kohélet) és Jézus, Sirák fiának könyvéből (*Ecclesiasticus*), mind héber nyelven. Ennek az utolsónak a héber szövege azért jelentős, mert a XI. században eltűntek az addig még meglévő héber szövegek és csak 1896—1900-ban találtak héber szövegeket a kairói zsinagóga „genizájában” (lomtár), mely lelet jelenleg négy könyvtárban található. A most előkerült szöveg nagyjában megegyezik a kairói héber szöveggel és azt bizonyítja, hogy a könyv eredeti nyelve héber volt. Mindezek az írások még az első századból valók, hisz 73 előtt írták őket. Írásuk nagy hasonlóságot mutat a qumráni barlangokban talált szövegekével; esetleg ott készülhettek, hisz nem fekvődött messze egymástól a két hely s így a kapcsolat köztük fennállhatott.

Kiváncsian várjuk az ásatások befejezését, mert feltehető, hogy nagyon sok adatot fognak nyújtani a Biblia jobb megértéséhez. (*Kosztolányi István*)

EMLÉKEZÉS KÖLCSEY FERENCRE. A XIX. század első évtizedeinek. a nemzetért való munkálkodás hősi korszakának egyetemes érvényű, kiemelkedő alakja *Kölcsey Ferenc*, aki 1790-ben született és 1838-ban halt meg. Méltó tehát, hogy születésének 175. évfordulója alkalmából megemlékezzünk róla.

Akkoriban a magyar nép legjobbjai az abszolutizmus testet-lelket fojtogató szorításában két síkom keresnek kibontakozást: a hazai nyelv és irodalom kiművelése által mintegy zsibbadt álmából ébresztgetik a nemzet csipkerózsza-szellemét, másrészt a politikai lehetőségek — megyei mozgalmak, országgyűlések kiaknázásával erős harcot indítanak a fentmaradásért és a fejlődésért.

Kölcsey e kettős irányú, de azonos célba torkolló küzdelem minden pontján helytáll; roppant tudása, a kor széleskörű ismereteit felszívó, európai műveltsége kiemelkedik a parlagi környezetből, — haladó szellemisége nemcsak a Habsburg-rendszer, az elmaradott, nemesi-feudális Magyarország kapuján is erőteljesen kopogtat. A fogadtatás elutasító, — értetlenség, népsze-

rütlenség és ellenségek egész sora várja mindkét részről. Nem könnyű sors: a romantikus érzékenységgel és magányossággal sújtott, törekény ifjú előbb szembekerül az őt környező világgal, majd később szinte magára hagyatva küzd egy nép erkölcsi igazságáért és jövőjéért.

Az indulás biztató és felhőtlen, jóformán még az iskolapadban írott versei fölkeltek *Kazinczy* érdeklődését. A széphalmi mester helyes ítéletét az elkövetkező évek igazolják: Kölcsy hamarosan *Kazinczy* pesti triászával együtt erősíti az új szellemi forrtot, a *Mondolatra* készített *Feleletével* pedig (*Szemere* Pállal közösen írja, de a bevezetőben csak az ő neve szerepel) győzelemre viszi a nyelvújítás ügyét és megalapozza a század tudományos eretű irodalmát.

Élete a felfelé ívelő s a süllyedő periódusok fény- és árnyjátékát tükrözi, kevés frónk van, akinek önmagával és a körülményekkel ilyen erősen kell megbirkóznia. Változó hangulatai, hitet és csüggedést árasztó írásai különleges belső alkatú emberről vallanak, de ugyanakkor cáfolják kizárólagosnak vélt pesszimizmusát; a keserű, sötét szemléleten mindig átdereng a talpraállás, az újrakezdés vígasza is.

Lírája kezdetben roskadozik a klasszikus elemektől, a mitológiai utalások erdejétől alig látjuk az eredeti költői tehetséget. Amit korai verseiből sajátjának mondhat, jobbára csak a valóságtól elrugaszkodó költői útkeresése; a lírikus kedvelt tája a rózsaszínű messzeség, az égi környezet — s jutalmul a csillagkoszorút kívánja elnyerni. A finomkodó költői attitűddel az „Élet” című versében számol el, a „tündérképek” helyett, bármilyen keserű legyen is, a való életet választja, mert a zárósor tanúsága szerint: „nincs élet a felhők körébe.”

Költői pályáján ez a fordulópont, „génusza” ezután nem irreális ködcscsökra, hanem olyan magaslatokra szárnyal, ahonnan az énekes „jobb sorsot és hazát” zenghet embertársainak. Költészete és emberi alakja ekkor forr össze szervesen a hon fogalmával, ettől kezdve már minden érzését és gondolatát a haza iránti aggodás táplálja.

*De néked élni kell, ó hon
S örökre, mint tavasz virulni...*

(Rákos nympájához)

— hangzik fel a férfi-líra mély regiszterein. A szerelem, a nőt körülfonó érzelmek is — mint később *Petőfinél* — ebbe a gondolatkörbe ömlenek. *Szerb Antal* megfogalmazása szerint „a hazaszeretet ő emelte fel a filozófiai gondolat és a vallási világgép síkjába”, — minden érzése, belső remegése ebben az eszmei fókuszban találkozik és töltődik fel újabb energiákkal.

Az 1820-as évek eleje a nagy versek, a „Rákos”, a Vanitatum vanitas”, a „Zsarnok”, az „Igazság” és a „Himnusz” korszaka — a költő a szent szabadságra áhítozik és a vér megújulását várja a puszta mezőkön. Kitejjesedő lírája felszívja az elődök hagyományait is, a nemzeti romlás gondolatát *Berzsenyitől*, a lírai víziók szugesztív felrajzolását *Batsányitól* kölcsönzi, de a versek mindig egyéni, izzó hófokú és tette mozgóító lírikus mutatnak be. Néha ellentétes hangulatok is megférnek egymás mellett; a „Vanitatum vanitas” az élet hiábavalóságát bizonyítja egy történelmi képsoron keresztül, a „Zsarnok”-ban már pontos, jellemző vonásokkal határolja körül a nép elnyomóit.

A Himnusz ugyancsak képsorokat tömörít, de lassú, andantés hullámozása elmélyültté tesz és újabb reflexiókat bontakoztat ki. Nem érthetünk egyet a kor kitűnő ismerőjével, *Szauder Józseffel*, aki a vers büntudatot hangoztató sorai mögött csak a politikai jellegű felismerést és ítéletet veszi észre, s valóságosságát formálisnak tartja. A Himnusz nem köntösében, külső elemeiben hordja vallásos — pontosabban keresztény eszmevilágot tükröz — jegyeit, hanem tartalmában. A vallási és politikai részre való szétválasztás különben sem szerencsés, a magyar irodalomban akár a reformáció--ellenreformáció, akár a kuruc szabadságharc koráról essék szó, a vallásos és politikai tendenciák szoros összefüggésben vannak, erős kölcsönhatást gyakorolnak egymásra.

Kölcsey a balsorssal vezeklő nép mellett a „víg esztendők” reményét is fellillantja, s Istenhez való fordulása — kimondatlanul is — nem a tétlen csüggedés, hanem a tettel, munkálkodással épített jövő eszmei erősítőjévé magasodik. A költemény ezért válhatott népünk nemzeti imádságává, hivatalos himnuszává.

S közben újabb válságos évek következnek, a vidéki magány lehúzó életformája, régi barátokkal és ideálokkal való szakítás — de egy-egy kitörés is: az alkotás, az igaz emberség remekbeszabott, nemes példáival. Kölcsey közéleti szereplése itt már párhuzamosan halad utolsó nagy lírai korszakával. Bekapcsolódik a vármegyei életbe, Szatmár képviselőjében az 1832-es pozsonyi reform-országgyűlésen is résztvesz, ahol szuggesztív erejű felszólalásaival, erkölcsei tartásával 1848 számára egyengeti az utat. Ebből a korból származó versei még fokozottabban a tetterre, cselekvésre buzdító hazafiság hangját szóltatják meg; a jövőbe vetett hit sugárzását érezzük.

*És más hon áll a négy folyam partjára,
Más szózat és más keblű nép;
S szebb arcot ölt e föld kies határa,
Hogy kedvre gyúl, ki bájkörébe lép.*

(Zrínyi második éneke)

A horizontális kitágulásnak, a nemzet magáratalálásának európai érvényű megfogalmazása egy epigramma kereteiben is elfér. Jelen és jövő találkozik itt:

*Messze jövőmdevel komolyan vess össze jelenkort:
Hass, alkoss, gyarapíts: s a haza fényre derül!*

(Huszt)

A „Huszt” sorainak olvasásakor jelképesnek érezzük, hogy száz évvel később, a nemzet újabb válságos időszakában a vers Kodály Zoltán muzsikájával fonódik össze, mintegy kapcsolatot, folyamatosságot teremtve a reformkor és a XX. század nagy szellemébresztői között. (Szeghalmi Elemér)

KORLÁTOLT MÉRVŰ EUTANÁZIA? Bizonyára sokan emlékeznek még *Suzanne van de Put* asszony perére, akit a lígei esküdtbíróság 1962. november 10-én felmentett a gyermekölés vádjától. Van de Put asszony méreggel ölte meg egyhetes leánykáját, aki úgy jött világra, hogy mindkét karja hiányzott. Nem akarta — úgymond —, hogy a kis Corinne egész életére boldogtalan legyen. Az asszony eljárása s még inkább a felmentő ítélet világsszenzációt keltett akkoriban. Ugyanakkor aggodalmat is, mert tartani lehetett attól, hogy más anyák is követik a példáját. Ez volt az azóta betiltott talidomidos csillapítószer pusztításának ideje, amikor kereken hétézer torzult vagy csonkult végtagú gyermek született Nyugateurópában olyan anyáktól, akik terhességük alatt ezt az orvosságot használták.

Már ezen a tárgyaláson a védelem sűrűn hivatkozott *Werner Catel* könyvére, amely *Az élet határhelyzetei (Adalék egy korlátolt mérvű eutanázia problémájához)* címmel kevéssel előtte jelent meg. Catel, aki a kieli egyetem gyermekgyógyászati klinikájának igazgató-professzora, bizonyos feltételek figyelembevételével megengedhetőnek nyilvánítja az életlehetőség megvonását azoktól a koragyermekségükben lévő idiotáktól, akik, mint mondja, „az állati létküszöbnél is alacsonyabb fokon állnak”. Itt kell megjegyeznünk, hogy az idiotizmus a gyengeelméjűség, az értelmi fogyatékoság legsúlyosabb foka, és a teljes idióta gyermekeknél a szellemi élet legkisebb megnyilatkozása is hiányzik.

Még ugyanabban az évben, 1962-ben választott Catel könyvére a *Hippokrates* című orvosi folyóiratban *A. Hottinger* baseli orvosprofesszor, aki Catel felfogását határozottan visszautasította. Ezzel talán az ügy le is záródott volna, ha egy újabb bírósági tárgyalás fel nem eleveníti a korlátolt mérvű

eutanázia kérdését. A múlt évben, 1964-ben a limburgi esküdszék elé került a liègeihez nagyjában hasonló ügy. A bíróság orvosszakértőként kihallgatta Catel professzort is. Catel előadta, hogy az ő meggyőződése szerint főleg az orvosnak minden körülmények között az élet megőrzésére törekednie. „Az igazi orvoslás — jelentette ki — sokkal inkább a fájdalmak enyhítését jelenti. Természetesen a gyógyítás a cél, ha azonban az emberi lény még az állati létkülönböznél is alacsonyabb fokon élne, akkor a család, az anya és a házasság boldogsága a döntő.”

Mi lehet a mi nézetünk minderről, ha a katolikus erkölcsstan alapjára helyezkedünk? — veti fel a kérdést *Georg Siegmund* igen tanulságos cikkében, amelyet a *Stimmen der Zeit* tett közzé. Elfogadhatjuk-e vajon azt az álláspontot, hogy létezhetnek olyan feltételek, amelyek bizonyos körülmények között az orvos számára megengedhetővé teszik, hogy tudatosan véget vessen egy emberi lény életének?

Catel szerint ezek a feltételek a következők: 1. ha a gyermek csupán csak „test-tömegnek” mutatkozik; 2. nem rendelkezik szellemi lélekkel; 3. világi és egyházi jog szerint szabadakaratú döntésre nem képes; 4. környezetével a legcsekélyebb szellemi érintkezés lehetősége nélkül él; 5. nincs remény arra, hogy emberi gondozás révén emberségét kibontakoztathassa. Catel hangsúlyozza, hogy az övéhez hasonló véleményt mások is vallanak, és idézi *Kautsky* hamburgi orvosprofesszort, aki 1961-ben a következőket írta: „Az emberi szervezetre vonatkozó összes ismereteinket sutba kellene dobni, ha nem ismernők el azt, hogy az agy (valószínűleg csak bizonyos meghatározott részeiben) egyedüli jelentőséggel bír a szellemi megnyilatkozásban, vagyis hogy ehhez mindenképpen szükséges. Ha tehát az agynak ezek a részei egészen hiányoznak, vagy helyrehozhatatlan sérülést szenvedtek, s így a szellemi lélek működésének még csak a lehetősége sincs meg (mint az embrionál, vagy mély kábulatban), akkor nem beszélhetünk, vagy már nem beszélhetünk élő emberről. Inkább holttest az ilyenkor, amely többkevesebb részfunkciókat (légzés, vérkeringés stb.) végez, spontán vagy mesterségesen, avagy ahhoz hasonlítható, amit a fiziológiában továbbból szövettenyészetnek neveznek. S éppen így nem beszélhetünk emberről egy olyan torzszülött esetében, akinek az agyveleje teljesen hiányzik.”

Kautskynak természetesen igaza van abban, hogy a szellemi élet megnyilatkozásához az agy elengedhetetlenül szükséges. Az orvosi irodalom tanúsága szerint azonban az agy nélkül született magzatok amúgy is életképtelenek, nincs ok tehát arra, hogy szándékos beavatkozással vessünk véget életüknek. A Catel által felhozott contergan- és talidomid-bébiknél viszont az esetek nagy részében nem annyira agykárosodások, mint inkább vétagógyatékosságok mutatkoznak. A legtöbb esetben nyomorékok lesznek, de értelmi szintjük az idiotizmus szintje fölött mozog. Előfordulhatnak persze olyan, génen alapuló, tehát belső és külső (mechanikus, kémiai, fizikai) tényezők okozta agykárosodások, amelyek következtében a kisgyermek megreked az idiotizmus, vagyis a gyengeelméjűség legsúlyosabb szintjén, az élet védelmét szolgáló parancs — „Ne ölj!” — érvényességét azonban ilyenkor sem függeszthetjük föl, részvételre, érdekre, vagy érzelmi indokokra való hivatkozással. Tudatában vagyunk annak, hogy egy magával tehetetlen idióta kisgyermek a saját családjának is súlyos áldozatot, sőt tragédiát jelent. De ha egyéni vagy társadalmi érdekeket és hasznossági szempontokat előbbre helyezzünk az élet megbecsülésénél, akkor ledöntönnök a gátat a család és a társadalom számára még súlyosabb és tömegesebb tragédiák előtt.

Egyébként a tapasztalat szerint Catel professzor érvelése is ott a leggyengébb, amikor a család boldogságára hivatkozik. Hány és hány esetet tudnánk felsorolni, ahol a család semmi kincsért sem volna hajlandó ilyen gyermekétől sem megválni. Catel elfelejti ugyanis, hogy az anyák hivatása: az élet szolgálata. Az élet pedig mindenféle megnyilatkozási formában is élet, még torzságában is.

Mindent figyelembevéve, a katolikus erkölcsstan még a Catel által hírdetett „korlátozott mérvű eutanáziát” is bűnös emberölésnek minősíti. Állás-

pontunk megokolása nagyon egyszerű: minden embernek természetadta joga van az élethez és az emberhez méltó bánásmóddhoz, kisgyermek esetében a megfelelő gondoskodáshoz. Áll ez akkor is, ha ez a gondoskodás a családtól vagy farsadalomtól az átlagosnál nagyobb áldozatot követel.

A probléma gyökere így inkább abban rejlik, hogy lehet-e emberi lényeknek nevezni azokat a „torzszülötteket”, akiket Catel „sejttömegeknek”, „testmasszáknak” nevez?

Maga a kifejezés Georg Siegmund helyes meglátása szerint Aristoteles lépcsőzetes „nemzéselméletére” vezethető vissza. Ez az elmélet azt tanítja, hogy a nemzés első fokozatában csupán „tenyészetet” hoz létre. Miután a csírasejt keresztülment az első fokozaton, akkor válik alkalmassá, hogy másodfokon „állati életet” kezdhesen. További fejlődés után jut el a magzat a 80. napon következik be. Ezáltal válik az addig állati életet élő magzat szellemi lélekkel rendelkező emberré. Lényegében ez a régi elmélet jelenik meg új ruhába öltöztetve a Haeckel-féle ún. biogenetikai alaptörvényben, legalább is régebbi megfogalmazásban. A biogenetikai törvény ugyanis kimondja, hogy az egyedi fejlődés megismétli a törzsfajlódást. Az emberi magzat tehát fejlődésfolyamatában keresztülmegy az emberréválást megelőző állati fokozatokon.

Érthető, hogy Aristoteles nemzés-elméletét különösen azok pártolják, akik a magzatelhajtást mentesíteni akarják a jogi vagy erkölcsi felelősség alól. Mert valóban, ha a magzati fejlődésnek lenne állati fázisa is, akkor a magzatelhajtás ebben a fázisban nem számítana emberölésnek.

Ami a biogenetikai törvényt illeti, modern formájában az egyedi és törzsfajlódás között csak „hasonlóságot” és nem „egyenlőséget” állapít meg. A magzat egyedi fejlődése csupán emlékeztet a törzsfajlódásra. De az ember embrionális állapotának legkezdetlegesebb stádiumában sem mutat az állatvilág felé. Fejlődése céltudatos emberi kibontakozás. Képességileg, lehetőségileg rendelkezik mindennel, ami az embert személlyé teszi. Fejlődése testi szerveinek, agyának, központi idegrendszerének, szellemi képességeinek kifejlesztésére irányul még akkor is, ha valamilyen génkárosodás, hormonális rendellenesség, vagy káros környezeti behatás következtében agyveleje alig vagy csak hiányosan fejlődik ki, és így nem jut el értelmi képességeinek teljes használatára. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nem rendelkezik szellemi lélekkel és így nem tekintendő embernek. Ma már az orvostudomány sikeres kísérleteket is folytat a fogyatékos szellemi képességűek „értelmi ébresztésének” érdekében. Irányukban sohasem adhatjuk föl a reményt és még a legsúlyosabb helyzetben sem tekinthetjük a gyengeelméjű kicsinyeket „szellemi halottaknak”. (Faith István)

JEGYZETLAPOK. (A szeretet nyelvéről.) Gy. horgászbótot kívánt a nevenapjára. Anyja azt mondta neki. „Te már nagy fiú vagy. Ilyenkor az ember már nem kíván haszontalanságokat.” És mert Gy.-nak történetesen ingre is szüksége volt, kapott egy inget. Holott szentül hitte, hogy a világon, legalábbis számára, csak egyetlen szükséges dolog létezik: a horgászbót.

Még az utolsó reggelen is remélte, hogy megkapja. És amikor meglátta az inget, mérhetetlen szomorúságot érzett. Már nem is az elmaradt horgászbót, már nem is a helyébe került ing miatt. Csak szomorú volt, napokig, maga sem tudta, miért.

Azért volt szomorú, mert már az anyja is többre becsülte a hasznot az örömnél.

Gy. talán sosem fogja olvasni Camus jegyzeteit. Ha olvasná, ráeszmélne, hogy bánatával nem volt egyedül a földön. „Ma is emlékszem még arra a rohamszerű kétségbeesésre — írja Camus — mely akkor fogott el, mikor anyám kijelentette: Most már elég nagy vagy hozzá, hogy újra hasznos ajándékokat kapj. — És ma sem állhatom meg valami benső rándulás nélkül, ha ilyen ajándékot kapok. Semmi kétség, nagyon jól tudtam, hogy az akkor a szeretet szava volt; de hát mégis, miért beszél néha ilyen nevetséges nyelven a szeretet?” (r. gy.)

S Z E R K E S Z T Ó I Ü Z E N E T E K

Többeknek. — Mint tudjuk, a második vatikáni zsinat hosszú vita után az egyházzól szóló konstitúcióba illesztette be a Szűz Anyáról szóló és eredetileg önálló konstitúciónak tervezett tanítást. Több olvasónk kérte, hogy ismerjünk röviden a szóban forgó konstitúciónak ezt a fejezetét. VI. Pál pápa és a zsinati atyák 1964. november 21-én írták alá „Az egyházzól” című dogmatikus konstitúciót, amelynek 8. fejezete tartalmazza a Boldogságos Szűz Máriáról szóló tanítást. „Szűz Máriát, aki az anyagi üdvözlés nyomán Isten ígését szívébe és testébe fogadta, és a világ számára az életet elhozta, Isten és a Megváltó valóságos anyjaként ismerjük el és tiszteljük” — állapítja meg a fejezet bevezetése, majd hangoztatja, hogy a kiemelkedő kegyelmi ajándék folytán, amelyben a Szűzanya részesült, ő előbbre való minden más égi és földi teremtménynél. Ugyanakkor azonban sorsa szorosan összefüzi minden megváltásra váró emberrel. Ezért mindenkit felülmúló és teljesen egyedülálló tagja az egyháznak és a katolikus egyház a Szentlélek tanítása nyomán mint szeretett édesanyját, gyermeki szeretettel tiszteli. Hangsúlyozza a fejezet bevezetése azt is, hogy a zsinatnak nem szándéka, hogy a Máriáról szóló tanítást teljes egészében előadja, vagy döntsön olyan kérdésekben, amelyeket a teológia még nem derített fel teljes világossággal. A fejezet azután összefoglalja a Szűz Máriáról szóló eddigi katolikus tanítást ismételtén megállapítva végül, hogy a Szeplőtelen Szűz mentes volt az eredeti bűn minden foltjától és földi pályafutásának végén, testével és lelkével együtt felemeltetett a mennyi boldogságba. A Szűz Anyának az egyházban betöltött szerepéről szólva, megállapítja a fejezet, hogy az apostol szavainak megfelelően: „egy az Isten s egy a közvetítő is az Isten és az emberek között: az ember Krisztus Jézus, ki mindenkiért adta oda magát váltságul” (I. Tim. 2, 5—6.). Krisztusnak ez az egyetlen közvetítői volta azonban semmiképpen sem homályosítja el Mária anyai feladatát az emberekkel szemben, hanem annak hatékonyságát mutatja. A Boldogságos Szűz öröktől fogva rendeltetett arra, hogy az isteni ige emberré válásakor az anya szerepét betöltse és az isteni gondviselés elhatározásából volt itt a földön a Megváltó magasztos édesanyja. Éppen ezért az egyház joggal részesíti Máriát sajátos tiszteletben. Osi időktől fogva tekintett rá úgy az egyház, mint akinél a hívek veszélyben és inségükben menedéket találhatnak. Ez a tisztelet, úgy ahogyan az egyházban mindenkor megvolt, bár egészen sajátos, mégis lényegesen különbözik az imádattól amelyben az emberré vált Igét éppúgy mint az Atyát és a Szentleket részesítjük. Az Istenanya tiszteletének különböző formáit, amelyeket az egyház a hagyományos tanítás keretében a mindenkori időbeli és helyi körülményekhez, valamint a hívek szellemiségéhez alkalmazkodva elismert, azt eredményezik, hogy az édesanya tiszteletén keresztül helyesen felismerjük, megszeretjük és dicsőítjük a Fiút, akiben minden teljesség lakozik (Kor. I, 19) és aki által és akiért minden teremtett (Kol. I. 15—16). A zsinat arra inti az egyház valamennyi gyermekét, hogy nagylelkűen támogassák azt a tiszteletet, azokat az áhitat-gyakorlatokat, amelyeket a századok folyamán az egyház tanítóhivatala javasolt. Ugyanakkor a teológusokat és az egyházi szónokokat arra inti, hogy az Istenanya páratlan méltóságát szemlélve tartózkodjanak minden hamis túlzástól éppúgy, mint a szűkkeblűségtől. Világítsák meg helyesen a Boldogságos Szűz feladatait és kiváltságait, amelyek mindenkor Krisztussal vannak kapcsolatban. minden igazság, szentség és buzgóság forrásával. Gondosan tartózkodjanak minden olyasmitől, ami szóban, írásban, vagy cselekedetben az elszakított testvéreket az egyház tanítása felől tévedésbe

ejthetné. A hívek pedig mindenkor gondoljanak arra, hogy az igazi áhitat nem a terméketlen és átmeneti érzelgősség, de nem is valamiféle hiszékenység, hanem az igazi hitből kell erednie, amely által az Istenanya magasztos méltóságának elismerésére és a mindnyájunk édesanyja iránti gyermeki szeretetre, érényeinek utánzására vezetettünk.

Ikonográfia. — A templomainkban, legtöbbször a szószékeken gyakran látható négyes jelkép, amelyet a keresztény ikonográfia „tetramorf”-nak (négyalakzatú-nak) nevez, egyike a legősibb vallásos szimbólumnak. Az ókeresztény világban különösen az egyiptomi kopt egyházban kedvelték. A gótikus korokban némileg veszített jelenségéből, később azonban ismét általánossá vált a használata. A négy alak: a szárnyas angyal, az oroszlán, a bika és a sas bibliai eredetű. Ezékiel próféta szövegeiből, de talán még inkább a Jelenések könyvének 4. fejezetéből származik. A keresztény ikonográfia már az első időkől kezdve legszívesebben a négy evangélistával azonosította a négy szimbólumot. Az angyal *Máté*, az oroszlán *Márk*, a bika *Lukács* és a sas *János* evangélistát jelképezi. A középkorban azonban olyan értelmezése is volt a négy jelképnek (így tanították a keresztelendőket is), hogy a négy alak voltaképpen Krisztus életének négy szakaszát ábrázolja. Eszerint az angyal, illetve emberalak a megtestesülést, a bika a szenvedést, az oroszlán a feltámadást, a sas pedig a mennybemenetelt jelképezi. Volt egy olyan magyarázat is, hogy a négy alak azokat a lényeges érényeket jeleníti meg, amelyekkel a kereszténynek rendelkeznie kell. Eszerint az emberalak az ész, a bika a szenvedések áldozatát, az oroszlán az erőt, a sas pedig a szemlélődést szimbolizálja. Volt még néhány kevésbé elterjedett magyarázat is, amely szerint az alakok a fő-érényeket, az emberi szenvedélyeket, a szeleket, a paradicsom folyóit, a világegyetem főbb elemeit stb., stb. ábrázolják. Érdekes, hogy a négy alak elhelyezése mindig ugyanaz. Az angyal magasban baloldalt, a bika jobboldalt lenn, az oroszlán baloldalt lenn, és a sas jobboldalt fenn. A megdöntött kereszt alakja ez, amely X-nek olvasva Krisztus nevének görög kezdőbetűje.

Edesanya. — Nem olvasónk az egyetlen, akinél problémaként jelentkezett a kisgyermek imádságának kérdése. Valahányszor ez szóba kerül, mindig felmerül az ellenvetés, hogy a gyermek nem tud áhitatosan csendben maradni. Nem kétséges, hogy az imádságban a testnek is részt kell vennie, de nem szabad a kisgyermekkel szemben túlzott követelést felállítani. A legfontosabb, hogy a kisgyermeknek szánt imádság ne legyen túlságosan hosszú. A leghelyesebb a kisgyermeket a család imádságába bekapcsolni, mert akármilyen nyugtalan is, ilyenkor megérzi, hogy az ide-oda szaladgálással önmagát zárja ki az imádkozó család közösségéből. Az is természetes, hogy a kisgyermek imádságában részt vehetnek a babái, vagy egyéb „játsszótársai” is. Arra is ügyelnünk kell, hogy a gyermeket ne rántsuk ki hirtelen egy intenzív és még be nem fejezett foglalkozásból. Általában pedig mint minden nevelésnél, itt is a legfontosabb a példamutatás. Erőszakhoz, kényszerítéshez még akkor sem szabad fordulni, ha a fenti értelmű fáradozások eredménytelenek lennének. Ez ugyanis később bosszulja meg magát.